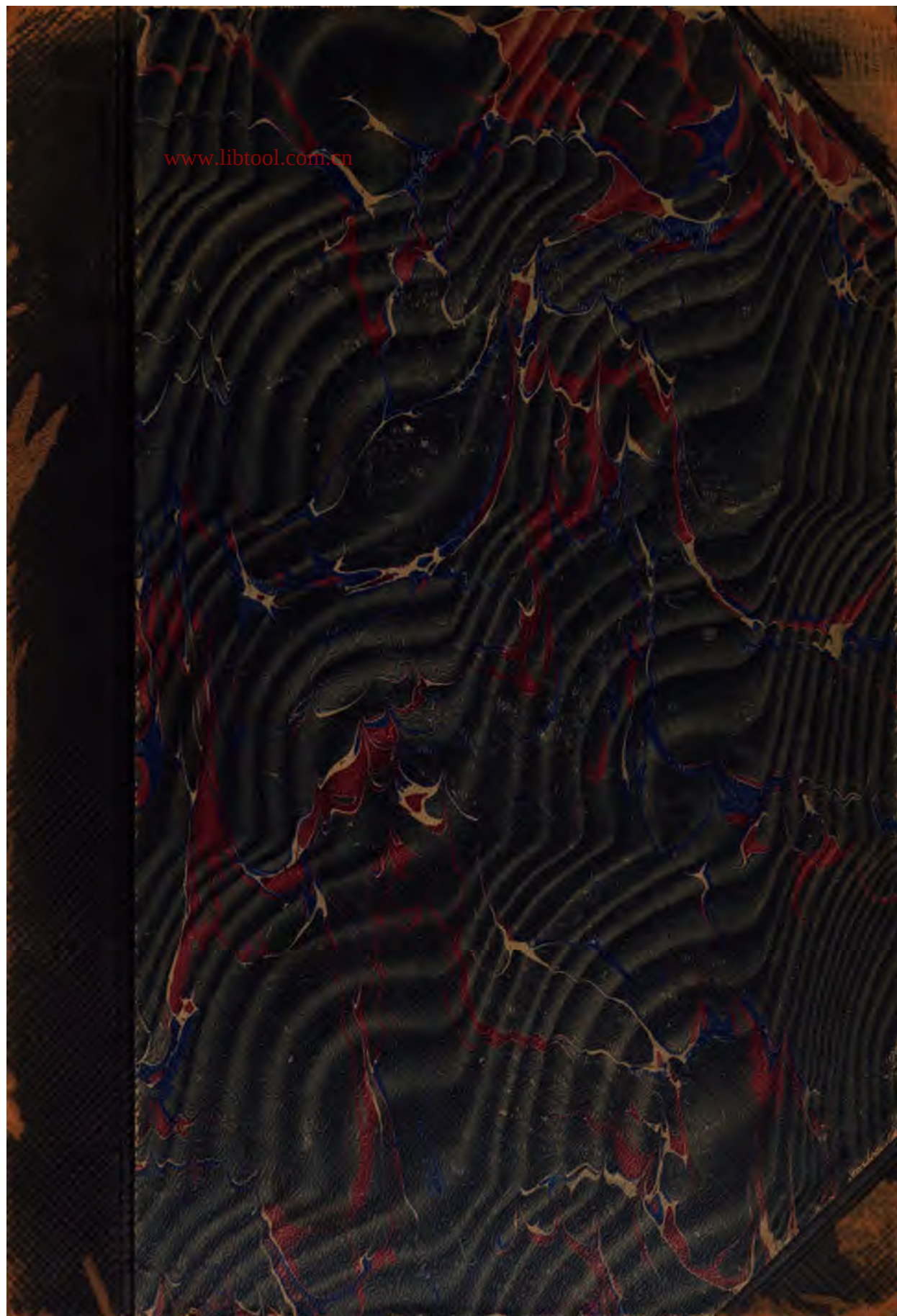

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΒΙΚΕΛΑ
www.libtool.com.cn

ΛΟΥΚΗΣ ΛΑΡΑΣ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΕΤΑΡΤΗ

ΜΕΤ' ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΩΝ

ΥΠΟ

ΘΕΟΔ. ΡΑΛΛΗ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΣΣΟΝΗΣ

www.libtool.com.cn

Edward Arthur Wicher.

Arthur,

June 7/09

ΛΟΥΚΗΣ ΛΑΡΑΣ

www.libtool.com.cn

~~~~~  
**ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ.**  
~~~~~

Bikilas, Demetrios

www.libtool.com.cn

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΒΙΚΕΛΑ

ΛΟΥΚΗΣ ΛΑΡΑΣ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΕΤΑΡΤΗ

ΜΕΤ' ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΩΝ

ΥΠΟ

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΠΑΛΛΗ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΛΔΟΝΗΣ

1892

: 1

PA 5610
B46 L6
1892

Παραδίδομεν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν κοινὸν τετάρτην ἔκδοσιν τοῦ **Λουκᾶ Λάρα**, εἰκονογραφημένην ταύτην.

Τὸ ἔργον τοῦ κ. Δ. Βικέλα δὲν ἔχει βεβαίως ἀνάγκην νὰ παρουσιασθῇ μὲ συστάσεις τοῦ ἐκδότου πρὸς "Ἑλληνας ἀναγνώστας, εἰς οὓς εἶνε ἥδη ἀρκούντως γνωστόν· ἄλλως δέ, ἂν ἦτο τοιαύτη ἀνάγκη, θὰ εἶχε νὰ παρουσιάσῃ τίτλους πολὺ ἰσχυροτέρους, τὴν εἰς τὰς πλείστας τῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν μετάφρασίν του παρὰ ξένων λογίων, οἵτινες οὕτω διετράνωσαν τὴν ἐκτίμησίν των πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ἔργον. Τοῦτο μόνον ἴσως δὲν πρέπει ν' ἀφήσωμεν ἀσημείωτον ἐνταῦθα, τὴν γενομένην ἐργασίαν τῆς εἰκονογραφήσεως αὐτοῦ.

Πρώτην φοράν, νομίζομεν, ἑλληνικὸν βιβλίον ἀξιούται νὰ εἰκονογραφηθῇ πρωτοτύπως, ἀλλὰ συνάμα καὶ τόσον τελείως καὶ ἀριστοτεχνικῶς ὅσον τὸ παρόν. Ἡ ἐργασία αὕτη ἐξετελέσθη ὑπὸ ὀνομαστοῦ "Ἑλληνο-καλλιτέχνου, τοῦ ἐν Παρισίοις ζωγράφου κ. Θεοδώρου Πάλλη. Ὁ κ. Πάλλης, γνώστης τοῦ ἑλληνικοῦ βίου, κατώρθωσε διὰ τῆς γραφίδος αὐτοῦ νὰ αἰσθητοποιήσῃ, οὕτως εἰπεῖν, τὴν ἐν τῷ βιβλίῳ ὑπάρχουσαν ζώην. Ἡ γραφὴς τοῦ καλλιτέχνου συμπληροῦσα οὕτω τὴν ἐργασίαν τοῦ συγγραφέως παρουσιάζει ἡμῖν τὸν **Λουκᾶν Λάραν** καὶ τοὺς ἄλλους συμπαθεῖς ἥρωας τοῦ διηγήματος ὑπὸ τὸν τέλειον τύπον, ὑφ' ὃν ἐξ ἀρχῆς ἐδημιούργησεν αὐτοὺς ἡ εὐχαρις φαντασία τοῦ συγγραφέως.

Γ. ΚΑΣΣΑΔΟΝΗΣ.

www.libtool.com.cn

Οἱ διαβιώσαντες ἐν Ἀγγλίᾳ ὁμογενεῖς θ' ἀνα-
γνωρίσωσιν εὐκόλως τὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Λουκῆ
Λάρα ὑποκρυπτόμενον Χῖον. Συχνάκις ἤκουσα αὐτὸν
διηγούμενον τῆς νεότητός του τὰς δοκιμασίας. Περὶ
τὰ τέλη τοῦ βίου του ἐπεχειρίσθη κατὰ προτροπὴν
μου νὰ γράψῃ ἰδιοχείρως τὰς ἀναμνήσεις του, ὅτε
δὲ πρό τινων ἐτῶν ἀπεβίωσεν, ἀνευρέθη μεταξὺ τῶν
ἐγγράφων του τὸ χειρόγραφον, ὑπὸ ταινίαν φέρουσαν
τὸ ὄνομά μου. Ἐκδίδων αὐτὸ σήμερον εὐχομαι, ὅπως
ἀναγνωσθῇ παρ' ἄλλων μεθ' ὅσου ἐγὼ ἐνδιαφέροντος
ἤκουα τὰς προφορικὰς τοῦ γέροντος διηγήσεις.

www.libtool.com.cn

ΛΟΥΚΗΣ ΛΑΡΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 1821 εὕρισκόμεν
εἰς Σμύρνην. Ἦμην τότε εἰκοσαετῆς σχεδόν. Πρὸ
ἐπτὰ ἤδη ἐτῶν ὁ διδάσκαλός μου, ὁ Παππᾶ Φλού-
της, Θεὸς συγχωρέσαι τον, εἶχε βεβαιώσει τὸν πα-
τέρα μου, ὅτι ἔμαθα πλέον ὅσα γράμματα ἀρκοῦν
εἰς ἄνθρωπον μέλλοντα νὰ μετέλθῃ τὸ ἐμπόριον· ὁ
δὲ πατήρ μου εἶτε πεισθεὶς ὑπὸ τῶν λόγων τοῦ
ἀγαθοῦ ἱεροδιδασκάλου, εἶτε θεωρῶν τὸ σχολεῖον τοῦ
πρακτικοῦ βίου ὡς ὠφελιμώτερον δι' ἐμέ, δὲν ἐνέ-
κρινε νὰ μὲ ἀφήσῃ εἰς Χίον πρὸς ἐξακολούθησιν τῶν
σπουδῶν μου, ἀλλὰ μ' ἐπῆρεν ἑκτοτε εἰς Σμύρνην,
παραλαβὼν με κατ' ἀρχὰς μὲν ὡς μαθητευόμενον,
μετ' οὐ πολὺ δὲ ὡς ἐταῖρον εἰς τὸ ἐμπορικόν του
κατάστημα.

Ὁ Ὑψιστος ἐν τούτοις ηὐλόγει τοὺς κόπους μας. Τὸ ἰσοζύγιον ἐκάστου ἔτους ἦτο παχύτερον τοῦ προηγηθέντος, καὶ ἡ ἐμπορικὴ μας ὑπόληψις ἐστερεοῦτο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς Σμύρνης. Ἄλλως τε, — δύναμαι μετὰ ὑπερηφάνειας νὰ τὸ εἶπω, — ἀπ' ἀρχῆς ὁ πατήρ μου εἶχεν ἀποκτήσει ὄνομα καλὸν καὶ ὑπόληψιν ἄκραν, διότι ἦτο τιμιώτατος καὶ ἀκριβέστατος εἰς τὰς συναλλαγὰς του. Ὅφειλω δὲ νὰ προσθέσω, (καὶ δὲν τὸ λέγω διὰ νὰ ἐπαινεθῶ, γνωρίζων ἐκ πείρας, ὅτι ὁ ἑαυτὸν ἐπαινῶν ἢ πλανᾶται, ἢ συχνάκις ἄλλους θέλει ν' ἀπατήσῃ, ἀλλὰ τὸ λέγω ὡς φόρον υἱικῆς εὐγνωμοσύνης,) ὅτι τὴν ἐπιτυχίαν εἰς τὸ στάδιον τοῦ ἐμπορικοῦ μου βίου τὴν χρεωστῶ, πρὸ παντὸς ἄλλου, εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς τιμιότητος, τὰς ὁποίας ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἔτι ἡλικίας μου ἐνέπνευσεν ὁ πατήρ μου.

Καθ' ὅσον ηὕξανον τὰ κέρδη ἐξετείνετο βαθμηδὸν τῶν ἐργασιῶν μας ὁ κύκλος, ταῦτοχρόνως δὲ καὶ τῶν βλέψεών μας ὁ ὀρίζων. Αἱ μετὰ ξένων ἐν Εὐρώπῃ ἀνταποκριτῶν σχέσεις δὲν ἐξήρχουν πλέον πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς ἐμπορικῆς μας δραστηριότητος. Δύο ἢ τρεῖς ἐκ τῶν συμπολιτῶν μας, νέοι Κολόμβοι τοῦ ἐλληνικοῦ ἐμπορίου, εἶχον ἤδη κατ'

ἐκεῖνα τὰ ἔτη στήσει εἰς Λονδῖνον τὴν σκηνὴν των. Τὸ τρόπαιον ἐκείνων ἐτάραττε τὸν ὕπνον μας, τὸ δὲ παράδειγμά των ὑπέκαιε τοὺς φιλοδόξους πόθους μας, ὅθεν ἐσχεδιάζετο νὰ μεταβῶ κατὰ τὸ φθινόπωρον εἰς Ἀγγλίαν μεθ' ἐνὸς τῶν ἐκ μητρὸς θείων μου. Εἶχα μάλιστα ἀρχίσει νὰ διδάσκωμαι τὴν Ἀγγλικὴν ὑπὸ Ἀγγλου τινὸς ἱερωμένου, εἰδους Παππᾶ Φλούτη, ὅστις βεβαίως πολλὰ δὲν μὲ ἔμαθεν. Ἀλλ' ἴσως δὲν ἦτο ἰδικόν του τὸ πταῖσμα. Ἄς μὴ καθάπτωμαι τῆς μνήμης τῶν πρώτων διδασκάλων μου!

Ὁ νοῦς καὶ τοῦ πατρὸς καὶ τῶν περὶ ἡμᾶς συγγενῶν ἢ φίλων καὶ ἐμοῦ αὐτοῦ ἦτο ἀποκλειστικῶς προσηλωμένος εἰς τὸ ἔργον μας. Περὶ Φιλικῆς Ἑταιρίας καὶ τεκταινομένης ἐπαναστάσεως οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἐγνωρίζομεν. Συνησθανόμεθα μὲν ἀορίστως πως καὶ ἡμεῖς, μεθ' ὅλων τῶν τότε Ἑλλήνων, τὸν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ὀργασμὸν, ἐβλέπομεν εἰς Σμύρνην Εὐρωπαίους κρατοῦντας ὑψηλὰ τὴν κεφαλὴν, καὶ μετὰ πικρίας ἐνδομύχου ἐμακαρίζομεν τὰ αὐτόνομα Χριστιανικὰ ἔθνη, εἶχομεν ἀμυδράς τινας ἱστορικὰς γνώσεις περὶ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ νεφελώδεις τινὰς ἐλπίδας ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως, στηριζομένας κυρίως εἰς τὴν ἐξ Ἀρκτου προσδοκωμένην ἀρωγὴν, τὰς δ' ἐορτὰς συνερχόμενοι ἐψάλλομεν καὶ

ἡμεῖς τοῦ Ῥήγα τὰ ἄσματα· ἀλλ' ὅμως δὲν ἐφανταζόμεθα οὐδαμῶς ὅτι εὕρισκόμεθα εἰς παραμονὰς ἐθνικῆς ἐκρήξεως.

Διηρχόμεθα τὸν βίον ἡσυχῇ ἐντὸς τοῦ Χανίου, τὴν μὲν ἡμέραν ἐν μέσῳ τῶν ποικίλων ἐμπορευμάτων μας, τὴν δὲ νύκτα ἐντὸς τοῦ μικροῦ δωματίου, ἄνωθεν τῆς ἀποθήκης, ὅπου ἐκοιμώμεθα ὁ πατήρ μου καὶ ἐγώ. Τὰς Κυριακὰς ἐλειτουργούμεθα τακτικῶς εἰς τὴν ἀγίαν Φωτεινὴν, ἐνίοτε δὲ ἐπεσκεπτόμεθα οἰκογένειάν τινα ἐκ τῶν ἐν Σμύρνῃ διαβιούντων Χίων. Σπανίως, ἅπαξ ἢ δις τοῦ ἔτους, περὶ τὸ Πάσχα ἰδίως, ἐπηγαίνομεν πρὸς ἀναψυχὴν εἰς τὰ παρακείμενα χωρία, καὶ τότε ἀναπνέοντες αἶρα καθαρὴν καὶ βλέποντες δένδρα καὶ ἀγροὺς ἐνθυμούμεθα τὴν Χίον καὶ τὸν πύργον καὶ τὸν κηπὸν μας, καὶ μᾶς ἐφαίνετο βαρύτερος τότε ὁ ἀπὸ τῆς οἰκογενείας χωρισμός.

Οὕτω διήρχοντο αἱ ἡμέραι καὶ παρήρχετο ὁ καιρός, ἡ δὲ κυρία μου σκέψις ἦτο περὶ τῆς μελλούσης εἰς Ἀγγλίαν ἀποδημίας. Τὰ ὄνειρά μου περὶ τοῦτο περιστρέφοντο, καὶ ἦσαν ὄνειρα ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν χρυσᾶ. Ἀλλ' ἐξαίφνης καὶ ἡσυχία καὶ ἐργασία καὶ σχέδια καὶ ὄνειρα, τὰ πάντα διὰ μιᾶς ἀνετράπησαν.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς Μαρτίου μίαν νύκτα ἐξύπνησα ἐντρομος. Εἶχα ἀκούσει τουφεκισμοὺς ἀλλεπαλλή-

λους εἰς τὸν ὕπνον μου. Ἀνεκάθησα ἐπὶ τοῦ στρώματος μὲ τὰ ὦτα προσεκτικὰ καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς προσηλωμένους εἰς τὸ σκότος.

Ὁ πατήρ μου ἐκοιμᾶτο βαθέως. Μὴ ἦτο δνειρον; Ὅχι! Πίφ, πάφ, πάλιν καὶ κραυγαὶ συγχρόνως ἄγριαι. Ἐξύπνησα τὸν πατέρα μου καὶ ἠκούομεν ἀμφοτέροι.

Καθ' ὅλην τὴν νύκτα ἐξηκολούθησαν ἐκ διαλειμμάτων ὁ κρότος καὶ

ἡ ταραχή. Δὲν ἠδυνάμεθα νὰ εικάσωμεν τί συμβαίνει. Καὶ πῶς νὰ τὸ μάθωμεν; Εἶχο-

μεν τὴν περιέργειαν νὰ ἐξέλθωμεν; ἀλλ' ὁ φόβος ἦτο ἰσχυρότερος καὶ ἐμένομεν ἐντὸς τοῦ δωματίου.

Πρὸς τὰ ἐξημερώματα κατέβημεν εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Χανίου, ὅπου εὔρομεν καὶ ἄλλους ἐκ τῶν κατοίκων του συνηγμένους, εἰς τὴν αὐτὴν ὥς ἡμεῖς ἀπορίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀνησυχίαν.

Τὰ Χάνια, καθὼς ἴσως γνωρίζεις, ἀναγνώστα, εἶναι συνήθως ὠκοδομημένα ἐν εἰδει φρουρίου. Ἐξωθεν τεῖχοι ὑψηλοὶ καὶ στερεοί, ἐν τῷ μέσῳ αὐτῇ ὑπαιθρος, τετράγωνος ἢ ἐπιμήκης, ἐπὶ τῆς αὐτῆς αἰθύραι καὶ τὰ παράθυρα τῶν ἀποθηκῶν καὶ τῶν οἰκημάτων, ἡ δὲ συγκοινωνία μετὰ τοῦ ἔξω κόσμου διὰ πύλης σιδηρᾶς κλειομένης τὴν νύκτα.

Ὅτε τὴν αὐγὴν ἤνοιξαν οἱ φύλακες τὴν πύλην, ἐμάθομεν ὅτι ἀφ' ἐσπέρας εἶχεν ἔλθει διαταγὴ νὰ ὀπλισθῶσιν οἱ Τούρκοι· διὰ τοῦτο οἱ νυκτερινοὶ τουφεκισμοὶ καὶ οἱ ἀλαλαγμοὶ των. Ἀλλὰ πρὸς τί ὁ ἐξοπλισμός; Πόθεν ὁ προκαλέσας τὸ διάταγμα κίνδυνος; Τοιαύτας ἐρωτήσεις ἀπηυθύνομεν πρὸς τοὺς ἔξωθεν ἐρχομένους, ἀλλ' οὐδὲν ἀκριβὲς ἐπληροφορούμεθα. Εἷς ἔλεγε, στάσις τῶν Γενιτσάρων· ἄλλος, πόλεμος Ῥωσσικός· τινὲς ἐψιθύριζον, ἐπανάστασις τῶν Χριστιανῶν.

Οὕτω διηλθεν ἡ ἡμέρα ἐκείνη. Ἦτο Σάββατον. Ἡμεῖς δὲν ἐξήλθομεν τοῦ Χανίου, ἀλλ' ἀπὸ τῆς πύλης ἐβλέπομεν ἐνόπλους καὶ ἀγρίους τοὺς Τούρκους περιφερομένους εἰς τὰς ὁδοὺς.

Τὴν ἐπιούσαν ὑπήγομεν κατὰ τὸ σύννηδες εἰς τὴν λειτουργίαν. Κατ' ἐκείνην τὴν Κυριακὴν δὲν ἐπρόκειτο νὰ ὁμιλήσῃ ἱεροκληρὺς, ὥστε τὸ πλήρωμα τῆς

ἐκκλησίας εἶδε μετ' ἀπορίας τὸν ἱερέα ἀναβαίνοντα ἐπὶ τοῦ ἁμβωνος. Δὲν ἀνέβη νὰ μᾶς διδάξῃ τὸν λό-

γον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ πρὸς ἀνέγνωσιν Πατριαρχικοῦ ἀφορισμοῦ.

Ἦκούομεν πάντες ἐμβρόντητοι τὸν ἀναγι- νώσκοντα τὰς φοβερὰς ἐκεῖνας κατάρας

καὶ τοὺς φρι- κώδεις ἐξορκι- σμούς. Ἦ- κούσαμεν τὰ ὀνόμα- τα τοῦ Σού- τσου καὶ τοῦ Ὑψη- λάντου ὡς ἐνόχων καὶ προδοτῶν.

Ἐνοήσα-

μεν ὅτι πρόκειται περὶ κινημάτων ἐπαναστατι- κῶν ἐν Βλαχίᾳ καὶ περὶ μυστικῶν συνωμοσιῶν, καὶ ἐβλέπομεν ὁ εἷς τὸν ἄλλον ἐντὸς τῆς ἐκκλη-

σίας, καὶ ἀντηλλάσσοντο ψιθυρισμοὶ καὶ ἐρωτήσεις καὶ ἀπορίαι. Τί ἄρα γε ἐσήμαινεν ἡ ἀφοριζομένη ἐπανάστασις; ὁποία ἡ πηγὴ τοῦ κινήματος; Ἐγνωρίζομεν μόνον, ὅτι ὁ Ὑψηλάντης ἦτο μέγας καὶ πολὺς ἐν Ρωσσίᾳ, καὶ κάπως ὑπεθέσαμεν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ Ρωστικῆς τινος ὑποκινήσεως, ὅτι ἐγένετο προανάκρουσμά τι Ρωσσοτουρκικοῦ πολέμου. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα διετυποῦντο μόλις ὡς συμπερασμοί, ἀόριστοι καὶ συγκεχυμένοι πολλῶ πλεον ἢ ὅσον δύναμαι σήμερον ἐνταῦθα νὰ παραστήσω.

Καὶ οἱ Τοῦρκοι ὁμῶς τῆς Σμύρνης ἦσαν εἰς τὸ σκότος εἰσέτι ὡς πρὸς τὰ διατρέχοντα, οὐδ' εἶχον ἀκριβῶς ἐννοήσει ὅτι οἱ ραγιαῖδες ἀφ' ἐαυτῶν ἐπανεστησαν. Ἐνόμιζον ὅτι ἐκ Ρωσσίας ἐπέρχεται ὁ κίνδυνος. Οὐχ ἤττον, εὐθύς ἀπ' ἀρχῆς ὁ φανατισμὸς αὐτῶν ἐξηγέρθη. Ἐπρόκειτο περὶ πολέμου κατ' ἀπίστων· ἄρα πᾶς χριστιανὸς ἐχθρὸς, πᾶς δὲ ραγιαῖς πρόχειρον θῦμα. Ἀπὸ τῆς πρώτης λοιπὸν ἡμέρας ἐμαύρισε δι' ἡμᾶς ὁ ὀρίζων καὶ μᾶς κατεπλάκωσε τὴν ψυχὴν ἡ ἀνησυχία καὶ ὁ φόβος.

Αἱ λέξεις αὗται, ἀνησυχία, φόβος, συχνάκις ἤδη διέφυγον τὸν κάλαμόν μου. Ἀλλὰ πρὸς τί νὰ ἐπιδείξω γενναιότητα, τὴν ὁποίαν οὔτε εἶχομεν, οὔτε ἠδυνάμεθα νὰ ἔχωμεν; Μὴ, ἀναγνώστα, μειδιά-

σης, αναλογιζόμενος ότι είμαι Χίτος και αποδίδων εἰς

φυλετικήν δηθεν ιδιοσυγκρασίαν τὴν ἀτολμίαν μου.
Ἦθελα νὰ σ' ἔβλεπα τότε εἰς τὴν θέσιν μου, ὅσον

γενναῖος καὶ ἂν φρονῆς ὅτι εἶσαι. Ἄοπλοι, ἀπροστά-
τευτοι, ταπεινωμένοι ἀπὸ τὴν δουλείαν, ἐκτεθειμένοι
εἰς τοῦ πρώτου ἐξηγριωμένου Τούρκου τὴν ὀργὴν ἢ
καὶ τὴν μάχαιραν, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἐλπίδος τοῦ
νὰ τύχωμέν ποτε δικαιοσύνην ἢ καὶ ἐκδίκησιν, πῶς
ἦτο δυνατόν ἡμεῖς, οἱ ταπεινοὶ ἔμποροι τοῦ Χανίου
τῆς Σμύρνης, νὰ ἔχωμεν γενναιότητα; Πρὸς τί ἡδύ-
νατο ἡ γενναιότης νὰ μᾶς χρησιμεύσῃ; Ὑπομονὴν
μόνον εἶχομεν, μᾶς ἐχρειάζετο δὲ ὑπομονὴ πολλή,
διότι ἡ ζωὴ μας ἔκτοτε ἦτο διαρκὲς ἀγωνία καὶ μα-
κρὸν μαρτύριον. Ἄλλ' ἔχει καὶ ἡ ὑπομονὴ τὰ ὅρια
τῆς. Ἐνίοτε ἐξαντλεῖται καὶ τὴν διαδέχεται τότε
εἴτε ἡ ἀπόγνωσις, εἴτε ἡ ἀπελπισία ἐκείνη ἡ ἀγουσα
εἰς τὸν ἡρωϊσμόν. Πολλὰ ἡρωϊσμοῦ παραδείγματα
καὶ κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν καὶ εἰς τὴν
γενικὴν τῶν ἀνθρώπων ἱστορίαν, τὴν γραπτὴν καὶ τὴν
ἄγραφον, εἶναι ἴσως ἀπελπισίας τοιαύτης παραγό-
μενα. Ἐμὲ ὁ Θεὸς μ' ἐφύλαξεν ἀπὸ τὴν ἀπόγνωσιν,
ἡ δὲ φύσις δὲν μὲ πρόσητοίμασε διὰ τὴν ἀπελπισίαν
τοῦ ἡρωϊσμοῦ. Ἄλλ' ὅμως ποτὲ δὲν μοῦ ἐξηντλήθη
ἡ ὑπομονὴ καὶ ἡ ἐλπίς, καὶ πολλάκις ἐδόξασα ἐπὶ
τούτῳ τὸν Ὑψιστον.

Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν Κυριακὴν ἐκείνην τοῦ
ἀφορισμοῦ, ὑπῆγα μίαν πρωτὰν εἰς τὸ Χάνι τῶν

Ἑβραίων, πρὸς σύναξιν χρημάτων. Εἶχα εἰσπράξει ποσόν τι καὶ ἔθετα ἐντὸς τοῦ κόλπου μου τὸν περιέχοντα τὰ συναχθέντα σάκκον, ὅτε ἀκούω αἰφνης κραυγᾶς καὶ ποδοβολητόν, καὶ βλέπω χείμαρρον Χριστιανῶν καὶ Ἑβραίων φευγόντων δρομαίως πρὸς ἡμᾶς. Πρὶν ἢ ὁ Ἑβραῖός μου προφθάσῃ νὰ κλείσῃ τὴν θύραν, ἡ σκοτεινὴ ἀποθήκη εἶχε πληρωθῇ ὑπὸ ἐντρόμων ὁμοθησίων του.

Αἱ διακεκομμέναι φράσεις, τὰς ὁποίας ἐψιθύριζον εἰς τὴν Ἰσπανικὴν διάλεκτόν των, δὲν μ' ἐφώτισαν οὔτε μὲ καθησύχασαν· δὲν ἐγνώριζον καὶ αὐτοὶ τί συνέβη καὶ διατί ἔφευγον.

Ἀφοῦ ὁ θόρυβος ἐκόπασε καὶ ἐπανῆλθεν ἔξω ἡ ἡσυχία, ἠνοιζάμεν μετὰ προσοχῆς τὴν θύραν. Βαθμηδὸν καὶ αἱ λοιπαὶ ἀποθηκαὶ ἠνοίγοντο, οἱ δὲ ἐντὸς αὐτῶν καταφυγόντες ἐξήρχοντο ἐνθαρρυνθέντες, καὶ ἀπὸ στόματος εἰς στόμα ἐγνώσθη ἐπὶ τέλους ἡ ἀληθὴς τοῦ τρόμου ἐκείνου αἰτία.

Κάμηλος φέρουσα φορτίον βάμβακος ὠλίσθησεν εἰς τὴν στενὴν τῆς ἀγορᾶς ὁδὸν καὶ πίπτουσα ἔθραυσεν ἐνὸς ἐργαστηρίου τὴν θύραν. Ὁ κρότος τῆς κρημνισθείσης θύρας, αἱ κραυγαὶ τῶν ἀγωγιατῶν καὶ τῶν ἐντὸς τοῦ ἐργαστηρίου Ἑβραίων, ἡ συρροὴ περὶ τὴν πεσοῦσαν κάμηλον, ταῦτα πάντα ἐξελήφθησαν ἐν

ἀκαρεῖ ὡς ἀρχὴ ὀχλαγωγίας καὶ ἐπῆλθε παραζάλη γενικὴ καὶ φυγὴ καὶ τρόμος.

Ὅταν ὑπάρχη ἡ ἀπαιτούμενη δόσις ψυχολογικῆς προδιαθέσεως, δὲν ἀπαιτεῖται πολὺ πρὸς διάδοσιν πανικοῦ φόβου. Ἀτυχῶς δὲ ὑπήρχε λόγος ἰσχυρὸς πρὸς ὑπαρξίν τοιαύτης προδιαθέσεως. Διότι τῶν Τούρκων ὁ ἐρεθισμὸς ὁσημέραι ἠϋξάνεν, ἦσαν δὲ γνωστοὶ αἱ εἰς τὴν συνοικίαν τῶν συναθροίσεις καὶ εἶχον ἀκουσθῇ ἀπειλὰι προσεχοῦς ἐπιθέσεως. Ἀλλ' ἐγὼ οὐδὲν εἰσέτι περὶ τούτων ἐγνώριζα, οὐδὲ προέβλεπα νέας κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην συγκινήσεις.

Ἀπεχαιρέτησα λοιπὸν τοὺς Ἑβραίους, ἐδίπλωσα ἐπὶ τοῦ στήθους τὸ φόρεμα πρὸς πλειοτέραν προφύλαξιν τοῦ ἐντὸς τοῦ κόλπου μου σάκκου, καὶ ἐκίνησα διὰ νὰ ἐπιστρέψω εἰς τὰ ἴδια. Ἀλλὰ μόλις εἰσέβην εἰς τὴν κεντρικὴν τῆς ἀγορᾶς ὁδόν, ἀκούω κραυγὰς ἐκ νέου καὶ ἀλαλαγμούς, καὶ πρὶν ἔτι λάβω τὸν καιρὸν ν' ἀποσυρθῶ ἢ προφυλαχθῶ, εὐρίσκομαι ἐντὸς

σμήνους Τούρκων τρεχόντων με τὰ ξίφη εἰς χεῖρας γυμνά. Πῶς δὲν με κατεπάτησαν, πῶς δὲν μ' ἐφόνευσαν, δὲν δύναμαι καὶ τώρα εἰσέτι νὰ ἐννοήσω.

Τὸ ρεῦμα με παρέσυρε. Ἐτρεχα κ' ἐγὼ μετ' αὐτῶν. Ἡρπαζα ἐδῶ κ' ἐκεῖ λακτίσματα καὶ γρονθοκοπήματα, ἀλλ' ἔτρεχα, ἔτρεχα κατὰτρομος, μὴ γνωρίζων οὔτε ποῦ πηγαίνω, οὔτε τί θ' ἀπογίνω, ἀλλ' οὐδὲ σκεπτόμενος περὶ τούτου. Ἦτο ὡς ὄνειρον, ἀλλ' ὄνειρον φρικτόν. Ἐγνώριζα κάλλιστα τὰς ὁδοὺς τῆς Σμύρνης, ἀλλ' ὅποιας ὁδοὺς διηρχόμην δὲν ἔβλεπα, οὐδὲ τώρα ἐνθυμοῦμαι.

Ἐνθυμοῦμαι μόνον, ὅτι εἰς μίαν τοῦ δρόμου στροφὴν εἶδα τοῦ Χανίου μας τὴν θύραν ἀντικρὺ μου καὶ τὴν ἀνεγνώρισα. Ἦτο ἡμίκλειστος. Δὲν γνωρίζω πῶς εὐρέθην ἐντὸς τοῦ Χανίου, εἰς τὸ δωμάτιόν μου, πλησίον τοῦ πατρός μου. Ὅλα ταῦτα ἔμειναν συγκεχυμένα εἰς τὴν μνήμην μου.

Ἐνθυμοῦμαι ὅτι εὐρέθην κείμενος ἐπὶ τοῦ στρώματος, ὕπτιος, ἀσθμαίνων· καί, ἀνωθέν μου, κλίνων τὴν κεφαλὴν ὁ πατήρ μου μ' ἐρράντιζε με ὕδωρ ψυχρόν.

Ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἡσθάνθην βάρος ἐπὶ τοῦ στήθους πολὺ, καὶ τότε μόνον συλλογισθεὶς τὸν σάκκον ἔφερα

τὴν χεῖρα εἰς τὸν κόλπον μου καὶ τὸν ἐσήκωσα ἀπὸ τὸ στήθος·

Ἐνθυμοῦμαι τὸ μείδιμα τοῦ πατρός μου, ὅτε τῷ παρέδωκα τὸν σάκκον. Τὸ μείδιμα ἐκεῖνο τὸ ὑπέλαβα τότε ὡς ἔκφρασιν εὐχαριστήσεως διὰ τῶν χρημάτων τὴν διάσωσιν. Ἀλλ' ἀφοῦ ἀπέκτησα καὶ ἐγὼ τέκνα, τότε μόνον ἐνόησα τὴν ἀληθῆ του σημασίαν.

— Τί μὲ μέλει τώρα περὶ χρημάτων; διὰ σέ, υἱέ μου, μὲ μέλει!

Ἴδου τοῦ πατρικοῦ ἐκεῖνου μει-

διάματος ἡ ἔννοια. Μὲ

ἡγάπα ὁ πατήρ μου· μὲ ἡγάπα περιπαθῶς. Ποτὲ δὲν μοῦ τὸ ἀπέδειξε δι' ἐκχύσεων ἢ ἐπιδείξεων τρυφερότητος. Μόνον ἀφοῦ ἀπέθανε καὶ δὲν τὸν εἶχα πλησίον μου, καὶ ἀνεπόλουν τὰς περιπετείας καὶ τὰ ἐλάχιστα περιστατικὰ τῆς πολυετοῦς συμβιώσεώς μας, τότε μόνον ἐνόησα καὶ ἐξετίμησα ἀκριβῶς τὸν βαθμὸν τῆς πρὸς ἐμὲ στοργῆς του. Διὰ τοῦτο;

Ἄρα γε διότι ἀπαιτεῖται νὰ ἀπολέσωμέν τι, ὅπως αἰσθανθῶμεν τὴν ἀξίαν του ὅλην; Ἡ μὴ διότι αἱ συμφοραὶ καὶ τὰ δεινοπαθήματα μοῦ ἤνοιξαν βραδύτερον τὸν νοῦν καὶ μοῦ ἐπλάτυναν τὴν καρδίαν;

Ποῦ ἐν τούτοις οἱ Τοῦρκοι ἐκεῖνοι ἔτρεχον; Κατόπιν τὸ ἔμαθα. Διηθύνοντο πρὸς τὴν συνοικίαν τῶν Φράγκων μὲ κακοὺς κατὰ τῶν ἐκεῖ κατοικούντων σκοπούς. Εὐτυχῶς ὁ πασᾶς προλαβὼν ἰσχυσε νὰ τοὺς κατευνάσῃ καὶ οὐδὲν ἀπευκταῖον συνέβη τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Δὲν εἶχεν εἰσέτι ἐπέλθῃ τῆς ἀληθοῦς τρομοκρατίας ἡ ἀρχή. Καὶ ὅμως ἡ ὀχλαγωγία ἐκείνη, ἡ πρώτη Τούρκων ἐνόπλων κατὰ Χριστιανῶν διαδήλωσις, ἡ πρώτη μου πραγματικοῦ κινδύνου συναίσθησις, ἔμεινεν ἐγκεχαραγμένη εἰς τὴν μνήμην μου, ζωηρότερον ἴσως τῶν ὅσων μετέπειτα εἶδα καὶ ἔπαθα.

Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης οἱ Τοῦρκοι ἐγένοντο ἐπιθετικώτεροι. Αἷμα εἰσέτι δὲν ἐχύνετο, ἀλλ' αἱ ὕβρεις, αἱ ἀπειλαί, τὰ βλοσυρὰ βλέμματα, ἡ ἐπίδειξις τῶν ὅπλων, ἦσαν προοίμια ἐπίφοβα τῆς ἐπερχομένης καταιγίδος. Διότι τὰ πράγματα ἐδεινούντο, καὶ ἐξηπλοῦτο ἡ ἐπανάστασις. Εἰς πᾶσαν δὲ κραυγὴν ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων ἀνταπεκρίνετο νέα τοῦ τουρκικοῦ φανατισμοῦ ἐκρηγῆσις, μέχρις οὗ ἐπὶ τέλους ἐλφεῖτο πᾶς

φραγμὸς καὶ ἀφηνίασαν ὡς μαινόμενοι οἱ Τοῦρκοι, καὶ ἔσφαξαν καὶ ἐλεηλάτησαν καὶ ἠνδραπόδισαν.

Αἱ εἰδήσεις δὲν ἤρχοντο μέχρις ἡμῶν οὔτε τακτικῶς οὔτε ἀκριβῶς, ἀλλ' ἔφθανεν ὅπως δῆποτε ἕως τῶν μυχῶν τοῦ Χανίου μας ἡ ἀντήχησις τῶν πρώτων ἐκείνων τῆς ἐθνεγερσίας σεισμῶν. Οὕτως ἐμάνθανομεν τὰ ἐν Βλαχίᾳ συμβαίνοντα, οὕτως ἠκούσαμεν μίαν ἡμέραν, ὅτι ὁ Μωρέας ἐσηκώθη, ὅτι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν καὶ οἱ προεστῶτες τῆς Πελοποννήσου ἐτέθησαν ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κινήματος, — συγχρόνως δὲ ἦλθεν ἡ φήμη, ὅτι ἡ Ὑδρα καὶ αἱ Σπέτσαι ἐπανέστησαν.

Ὅτε, ἀνατρέχων διὰ τῆς μνήμης εἰς τὸ ἐνδοξὸν ἐκεῖνο παρελθόν, συλλογίζομαι τὰ καθέκαστα, καὶ ἀναλύων τὰς τότε ἐντυπώσεις μου ἐξετάζω αὐτὰς ὡς ἀντανάκλασιν, οὕτως εἰπεῖν, τῆς κοινῆς τότε γνώμης, καταλήγω συχνάκις εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς τοῦ ἀγῶνος συμμετοχὴ τῶν ναυτικῶν μας νήσων εἰς τὸ ἐθνικὸν κίνημα συνετέλεσε, πλείστορον ἴσως ἀφ' ὅσον πολλοὶ τὴν σήμερον δύνανται νὰ ἐννοήσωσιν, εἰς τὴν στερέωσιν καὶ τὴν διάδοσιν τῆς ἐπαναστάσεως. Δὲν λέγω τοῦτο διὰ τὴν μεγίστην ὑλικὴν βοήθειαν, τὴν ὁποίαν τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα παρέσχον εἰς τὸ ἔθνος, οὔτε διὰ τὰ λαμπρά

κατορθώματα, διὰ τῶν ὁποίων περιεβλήθη νέον στέφανον ἀμαράντου δόξης τὸ ἐλληνικὸν ὄνομα. Ὅχι· ταῦτα τὰ εἶδομεν καὶ τὰ ἐνοήσαμεν κατόπιν. Ἀλλ' εὐθύς ἀπ' ἀρχῆς, ὅτε ἡμεῖς οἱ ζῶντες μακρὰν τοῦ κρατήρος τῆς ἐθνικῆς ἐκρήξεως ἠκούσαμεν ὅτι οἱ Ὑδραῖοι καὶ οἱ Σπετσιῶται καὶ οἱ Ψαριανοὶ ἀνεπέτασαν τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας, συνησθάνθημεν ζωηρότερον περὶ τίνος ἐπρόκειτο.

Οἱ πλοίαρχοι τῆς Ὑδρας καὶ τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Ψαρῶν ἐξεπροσώπευσαν, δι' ὅρατοῦ τρόπον τινὰ καὶ συγκεκριμένου στοιχείου, τὸν γενικόν, τὸν πανελλήνιον χαρακτήρα τῆς Ἐπαναστάσεως. Διότι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἦσαν γνώριμοι, πολλοὶ ἐθεωροῦντο ὡς φίλοι, τὰ ὀνόματα καὶ τὰ πρόσωπά των ἦσαν γνωστὰ εἰς ὅλους τοὺς λιμένας, εἰς πάσας τὰς ἀγοράς, ὅπου ὑπῆρχον Ἕλληνες. Ὡστε, ὅτε ἠκούσαμεν ὅτι οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι, οἱ γνώριμοι, οἱ φίλοι μας, ἀγωνίζονται ὑπὲρ Πίστεως καὶ Πατρίδος καὶ ὠρκίσθησαν ἢ νὰ ἐλευθερωθῶσιν ἢ νὰ ἀποθάνωσιν, ἠλεκτρίσθημεν ὅλοι πολὺ περισσότερον ἢ ὅτε ἐμάθομεν τοῦ Ὑψηλάντου τὸ κίνημα, ἢ καὶ αὐτῆς τῆς Πελοποννήσου τὴν ἐξέγερσιν.

Ὅμιλῶ περὶ τῶν πρώτων ἀρχῶν τοῦ ἀγῶνος καὶ τῶν πρώτων ἐντυπώσεων. Κατόπιν ἐπῆλθον ἄλλαι

ἀφορμαί, ὅπως συναισθανθῶμεν τὸ ἀδιάρρηκτον τοῦ μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν συνδέσμου μας. Οἱ Τοῦρκοι, σφάζοντες καὶ καταστρέφοντες καὶ ἀνδραποδίζοντες ἀπανταχοῦ ἀνδρας ἀόπλους καὶ τὰ γυναικόπαιδα, ἐφρόντιζον νὰ μᾶς ἐνθυμίζωσι τὸ ἀλληλένδετον τοῦ γένους, καὶ ἂν ἡμεῖς εἴχομεν διάθεσιν νὰ τὸ λησμονήσωμεν.

Συγχώρει, ἀναγνώστα, τὰς παρεκβάσεις μου. Ἡ γεροντική μου χεὶρ, ὑπέικουσα εἰς τῆς γεροντικῆς μου καρδίας τὴν ὄθησιν, ἀρέσκεται ἐνδιατρίβουσα εἰς τὰς συσσωρευμένας ἀναμνήσεις τῶν παθημάτων καὶ τῶν ἐντυπώσεων τῆς νεότητός μου. Ἡ πρόθεσίς μου εἶναι νὰ περιορισθῶ εἰς τὴν ἀφήγησιν τῶν περιπετειῶν τοῦ βίου μου. Ἀλλ' ὁ βίος ἐνὸς ἐκάστου ἡμῶν ἀποτελεῖ μικρὰν μονάδα συνεχομένην μετὰ τοῦ συνόλου τῶν κυκλούντων ἡμᾶς στοιχείων. Πῶς νὰ χωρίζω ἐκάστοτε τὰς περιδονήσεις τοῦ εὐτελοῦς αὐτόμου μου ἀπὸ τῆς κινήσεως τοῦ γενικοῦ ἀνεμοστροβίλου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου παρσύρετο ;

Διὰ τοῦτο, καὶ διότι εἶμαι γέρων, δὲν θ' ἀποφεύγω ἴσως πάντοτε τὰς τοιαύτας παρεκβάσεις γράφων τ' ἀπομνημονεύματά μου. Ἀλλ' οὐδεμίαν ἔχεις ὑποχρέωσιν νὰ μὲ ἀναγνώσῃς μέχρι τέλους, ἀναγνώστὰ μου. Ὅτε ἦτο μικρὸς καὶ σὲ ἔλεγε παρα-

μύθια ἢ τροφός σου, τὰ ἔλεγε διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ ὄχι μόνον τὴν ἰδικήν σου περιέργειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνάγκην, τὴν ὁποίαν ἡ ἰδία συνησθάνετο νὰ τὰ λέγῃ. Σ' ἔπαιρνε ἴσως ὁ ὕπνος ἐνίοτε. Ἀλλ' ἐξηκολούθει λέγουσα ἐκεῖνη, καὶ σὺ ἐξυπνῶν ἤκουες τοῦ διηγήματος τὸ τέλος. Ἰδοὺ διατί ἐνθυμεῖσαι τὴν ἀρχὴν μόνον καὶ τὸ τέλος πολλῶν παραμυθίων, χωρὶς ἴσως νὰ γνωρίζῃς, διατί δὲν ἐνθυμεῖσαι τὴν μέσσην. Ἀλλὰ τὸ ἰδικόν μου παραμῦθι ὃ ἐν ἔχει καθ' ἑαυτὸ οὔτε ἀρχὴν οὔτε τέλος· ὥστε δύνασαι νὰ κοιμηθῇς ἀπὸ τοῦδε, ἀναγνώσττά μου. Δὲν μὲ διακόπτεις.

Τὰ πρῶτα περὶ τῆς Ἐπαναστάσεως ἀκούσματα ἦλθον μέχρις ἡμῶν κατὰ τὴν μεγάλην Τεσσαρακοστήν. Ὅποια Τεσσαρακοστή καὶ τί Πάσχα ἦτο ἐκεῖνο! Ἐπηγαίνομεν τακτικῶς εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καθόσον μάλιστα ἐκεῖ μετεοίδοντο αἱ εἰδήσεις, συχνάκις ψευδεῖς, συνήθως ἐξωγκωμέναι, ἀλλ' ἐπὶ τέλους αἱ μόναι εἰδήσεις τὰς ὁποίας ἐμανθάνομεν. Καὶ μὴ ὑποθέσῃ τις ὅτι μᾶς ἀπέσπα τὸν νοῦν ἡ περὶ ταῦτα φροντίς ἀπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν τελετῶν. Ἀπ' ἐναντίας! Τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα ἦτο ἰσχυρὸν τότε, τὰ δὲ παθήματα τοῦ γένους ἐνεσαρκοῦντο, οὕτως εἶπεῖν, δι' ἡμᾶς εἰς τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ, καὶ αἱ κατανυκτικαὶ ἀκολουθίαι τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος

ἐξεπροσώπουν τὴν ψυχικὴν κατάστασιν τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας.

Περὶ τὰ μέσα τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος φημαι ἀπαίσιτοι διεδόθησαν. Ἦκούσθη ὅτι γίνονται φυλακισμοὶ καὶ δημεύσεις καὶ σφαγαὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅτι πολλοὶ ἐκ τῶν προκρίτων τοῦ γένους ἀπεκεφαλίσθησαν.

Τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα, ἐμάθομεν ὅτι ἐθανατώθη καὶ ὁ μέγας Διερμηνεύς, ὁ Μουρούζης, ὁ δὲ τρόμος τῶν ἀλλεπαλλήλων τούτων ἀκουσμάτων ἐπέρριπτε πέπλον πένθους εἰς τὰ εὐφρόσυνα τῆς Ἀναστάσεως τροπάρια.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας διεδόθη φοβερὰ καὶ καταπληκτικὴ ἀγγελία. Ὁ Πατριάρχης ἐκρεμάσθη! Τὸ πτώμα του ἐδόθη παίγνιον καὶ ὄργιον εἰς τοὺς Ἑβραίους! Καὶ μᾶς ἐθέρισε τὴν καρδίαν ἡ εἰδησις καὶ μᾶς ἔκοψε τὰ γόνατα!

Διότι ἤμεθα ὑπὸ τὸ κράτος διπλοῦ αἰσθήματος πάντες· τῆς φρίκης, τὴν ὁποίαν εἰς πάντα Χριστιανόν, εἰς πάντα Ἑλληνα, ἐπροξένει ἡ κατὰ τοῦ ἱεροῦ προσώπου τοῦ Πατριάρχου, τοῦ Ἐθνάρχου, ἱεροσουλία· καὶ τῆς συναισθήσεως, ὅτι οὐδενὸς πλέον ἐξ ἡμῶν ἡ ζωὴ ἦτο ἐξησφαλισμένη. Ἐὰν ἡ Κυβέρνησις αὐτῇ τοῦ Σουλτάνου ἀπετόλμα τοιαῦτα εἰς τὴν

πρωτεύουσαν κατὰ τῶν ἀρχηγῶν, κατὰ τῶν προ-
κρίτων τοῦ γένους, ὁποίους κινδύνους διετρέχονεν οἱ
ἄσχημοι ραγιαῖδες ἡμεῖς ἐκ τῆς ἀχαλινώτου θηριωδίας
τῶν Τούρκων τῆς Σμύρνης, καὶ ἔτι μᾶλλον τῶν τῆς
Ἀνατολῆς ;

Εἶχον ἤδη πρὸ ἡμερῶν ἀρχίσει νὰ συσσωρεύωνται
περὶ τὴν Σμύρνην σμήνη ἄτακτα ἀγρίων ὀπλοφόρων,
τοὺς ὁποίους ἡ δίψα τοῦ αἵματος καὶ τῆς λεηλασίας
εἴλκυεν ἀπὸ τὰ βάθη τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ πασᾶς
ἐφαίνετο εἰσέτι κηδόμενος τῆς ἀσφαλείας τῶν κα-
τοίκων καὶ ἐκράτει ἐκτὸς τῆς πόλεως τὰ θηρία ἐκεῖνα.
Ἀλλ' ἡ γειτνίασίς των ἐξῆπτε καὶ ἠρέθιζε τοὺς ἐγ-
χωρίους Τούρκους. Ἐγίνοντο οὗτοι ἀπὸ ἡμέρας εἰς

ἡμέραν ἀπειλητικώτεροι καὶ ἐκ τῶν ἀπειλῶν μετέβαινον εἰς τὴν πράξιν. Ἡ χεὶρ ἐπιπτε συχνάκις ἐπὶ τῆς μαχαίρας, καὶ ἤρχιζεν ἡ μάχαιρα νὰ ἐξέρχεται εὐκόλως τῆς θήκης, πολλοὶ δὲ ἀθῶοι ἐπληγώθησαν καὶ τινες ἐθανατώθησαν εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς Σμύρνης.

Ἀλλὰ ταῦτα ἦσαν αἱ ἀπαρχαὶ τῆς θυσίας. Κατόπιν ἐπῆλθον τὰ ὄργια τῆς λύσσης, αἱ σφαγαὶ καὶ οἱ ἐμπρησμοὶ καὶ αἱ αἰχμαλωσίαι, ὅχι μόνον εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ τὰς ἀγορὰς καὶ εἰς τῶν Χριστιανῶν τὰς οἰκίας, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὰς σημαίας τῶν Προξενείων, καὶ ἐπὶ αὐτῶν ἔτι τῶν εὐρωπαϊκῶν πλοίων, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἐκατοντάδες φυγάδων ἠρπάγησαν καὶ ἐσφάγησαν. Ἀλλὰ ταῦτα μετέπειτα τὰ ἐπληροφορήθη. Δὲν τὰ εἶδα, καὶ δὲν θέλω νὰ γράφω εἰμὴ μόνον ὅσα εἶδα καὶ ὑπέφερα.

Πολλοὶ ἐν τούτοις, ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν, ἤρχισαν κρυφίως νὰ φεύγωσι. Ἀνὰ πᾶσαν σχεδὸν ἡμέραν ἐμανθάνομεν ὅτι ἐγένετο ἄφαντος ἐκ τῶν γνωστῶν μᾶς τις. Τί ἔπαθε! Μὴ τὸν ἐφόνευσαν; Μὴ κρύπτεται φοβηθεὶς; Ἐγένετο ἐπὶ τέλους γνωστὴ ἡ φυγὴ του. Τὸ δὲ παράδειγμα τῶν φευγόντων, καὶ ὁ φόβος τῶν ὁσημέραι αὐξανόντων κινδύνων, δὲν μᾶς ἄφινον νὰ ἡσυχάσωμεν, τὸν πατέρα μου καὶ ἐμέ. Μᾶς κατέλαβεν ἀκατάσχετος ὁ πόθος τῆς φυ-

γῆς. Ἄλλο δὲν ἐσκεπτόμεθα εἰμὴ πῶς ν' ἀναχωρήσωμεν.

Τὸ δὲ πρᾶγμα ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἀπέβαινε δυσκολώτερον. Αἱ Τουρκικαὶ ἀρχαὶ δὲν ἐπέτρεπον πλέον τὴν ἀναχώρησιν τῶν ραγιαδῶν. Ἐλέγετο μάλιστα, ἀλλὰ δὲν ᾔθέλομεν εἰσέτι νὰ τὸ πιστεύσωμεν, ἐλέγετο ὅτι οἱ πρόξενοι ἔλαβον διαταγὰς ν' ἀπωθῶσι τοὺς ἐπὶ ξένων πλοίων προσφεύγοντας. Δὲν τὸ ἐπιστεύομεν, καὶ ὅμως ἦτο ἀληθές. Εὐτυχῶς εὐρέθησαν καὶ πρόξενοι καὶ πλοίαρχοι ἔχοντες σπλάγχνα, καὶ μὴ θέλοντες νὰ γίνωσι προμηθευταὶ σφαγίων εἰς τοὺς Τούρκους!

Κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ἀφίχθη εἰς Σμύρνην ἀρχαῖος τοῦ πατρός μου φίλος, ὁ καπετὰν Βισβίλης, κυβερνήτης γολέτας ὑπὸ Ῥωσικὴν σημαίαν. Ἀνέπνευσεν ὁ πατήρ μου, ὅτε μίαν πρωΐαν τὸν εἶδεν εἰσερχόμενον εἰς τὸ Χάνιον πρὸς ἐπίσκεψίν μας. Ὁ ἀγαθὸς πλοίαρχος ἤρχετο νὰ μᾶς προσφέρῃ τὸ πλοῖόν του. Ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν, μετὰ τὴν παράδοσιν τοῦ φορτίου, ὑπεσχέθη νὰ μᾶς μεταφέρῃ εἰς Χίον.

— Εἰς τὴν Χίον; ἀνέκραξα, ὅτε μοῦ ἐξεμυστηρεύθη ὁ πατήρ μου τὴν ἀπόφασίν του. Μὴ ἐκεῖ θὰ εἴμεθα ἀσφαλέστεροι ἀπ' ἐδῶ;

— Ἐκεῖ θὰ εἴμεθα ὅλοι ὁμοῦ μὲ τὴν μητέρα καὶ

τάς ἀδελφάς σου. Ἡ θὰ σωθῶμεν μετ' αὐτῶν, ἢ
ὅλοι ὁμοῦ ἅς καταστραφῶμεν!

Ἐν τῷ μεταξὺ προητοιμαζόμεθα. Ἀλλ' οὔτε
καιρὸν διὰ προετοιμασίας εἶχομεν, οὔτε ἠθέλομεν νὰ
προδώσωμεν δι' ἀκαίρων μέτρων τὸ μυστικὸν σχέ-
διόν μας. Τὰ ἐμπορεύματα ἀπεφασίσαμεν νὰ τὰ

παραιτήσωμεν εἰς τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, τὰ δὲ ἀσύνανκτα χρέη εἰς τῶν ὀφειλετῶν μας τὴν συνείδησιν, ἐὰν διασωθῶσι καὶ ἐκεῖνοι. Περὶ συνάξαμεν ὅσα χρήματα ἡδυνήθημεν, καὶ τὴν τρίτην ἡμέραν μετὰ καρδίας παλλούσης ἐπεριμένομεν τοῦ ἡλίου τὴν δύσιν, κατὰ τὴν μετὰ τοῦ φίλου πλοιάρχου συνεννόησιν.

www.libtool.com.cn

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Τὸ φῶς τοῦ ἡλίου εἶχε κρυβῆ, ἀλλὰ δὲν εἶχεν
εἰσέτι ἐπέλθει τῆς νυκτὸς τὸ
σκότος, ὅτε, κλείσαντες τὴν
ἀποθήκην, ἐξήλθομεν τοῦ
Χανίου. Ἡ πύλη ἦτο
εἰσέτι ἀνοικτὴ. Δὲν
εἶχομεν
οὔτε σάκ-
κον, οὔτε
ῥέμα, οὐδ'
ἄλλο τι
δυνάμενον
να ὑποδεί-
ξῃ τοὺς σκο-
πούς μας. Εἰς
τοὺς κόλπους μας μόνον καὶ ἐντὸς τῶν ἐνδυμάτων
ἐκρύψαμεν ὅ,τι ἠδυνάμεθα νὰ φέρωμεν μεθ' ἡμῶν
ἀσφαλῶς καὶ κρυφίως.

Οὐδείς τῶν γειτόνων ἢ συγκατοίκων ἐγνώριζε τὸ μυστικόν μας. Ἀλλὰ κατ' ἐκείνην τὴν στιγμήν μου ἐφαίνετο ὡς νὰ τὸ γνωρίζῃ ὁ κόσμος ὅλος· μου ἐφαινοντο αἱ εἰσέτι ἀνοιχταὶ θύραι καὶ τὰ ἐπὶ τῆς αὐλῆς παράθυρα ὡς νὰ εἶχον ὀφθαλμοὺς καὶ νὰ ἐβλεπον, διὰ μέσου τῶν φορεμάτων, τὰ βάθη τῶν κόλπων μας καί, βαθύτερον ἔτι, τῶν καρδιῶν μας τὰ διανοήματα.

Παρὰ τὴν πύλην ἵστατο ὁ γέρων φύλαξ μὲ τὰς χεῖρας ἐπὶ τῶν νώτων.

— Πῶς τόσον ἀργὰ ἔξω; μᾶς ἠρώτησε. Διὰ ποῦ;

— Πηγαίνομεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἀπεκρίθη ὁ πατήρ μου.

Δὲν ἦτο οὔτε ἡμέρα οὔτε ὥρα ἐσπερινοῦ. Δὲν ἐτόλμησα νὰ εἶπω λέξιν πρὸς τὸν πατέρα μου, ἀλλ' ἤμην βέβαιος, ὅτι ὁ γέρων Ὀθωμανὸς ἐνόησεν ὅτι φεύγομεν καὶ ὅτι θὰ τρέξῃ νὰ μᾶς καταδώσῃ. Πᾶσα σκιά μακρόθεν μοι παρίστατο ὡς Γιανίτσαρος ἢ Ζεϊβέκης κρατῶν σπάθην εἰς τὰς χεῖρας· ἀνὰ πᾶν βῆμα ἀνέμενα ἀπροσδόκητόν τινα καταστροφὴν.

Χάριτι θεῖα οὐδεμία ἀπευκταία συνάντησις διετάραξε τὴν πορείαν μας. Ὁ πλοίαρχος εἶχεν ὀρίσει ποῦ θὰ τὸν εὑρωμεν, εἰς ἀπόκεντρον τῆς πόλεως ἄκραν, καὶ μᾶς ἐπερίμενεν εἰς τὸ παράλιον· ἡ λέμβος ἦτο παρέχει· ἐρημία καὶ ἡσυχία ἐπὶ τῆς ἀκτῆς ἄκρα,

καὶ ἡ ἑσπέρα σκοτεινή. Ἐπηδήσαμεν ἐντὸς τῆς
λέμβου καὶ ἐμπρός !

Μόνον ὅτε ἀνέβημεν ἐπὶ τοῦ πλοίου, ἡσθάνθην τὸ
στηθός μου ἐλαφρότερον καὶ ἀνέπνευσα ἐλευθέρως.

Ξένα πλοῖα δὲν εἶχον εἰσέτι συληθῇ ὑπὸ τῶν Τούρκων,
ὥστε, ὑπὸ τὴν Ῥωσικὴν τῆς γολέτας σημαίαν,
ἐφρόνουν ὅτι πᾶς ἄμεσος κίνδυνος ἐξέλιπε. Ἐφанта-

ζόμεν δέ, ὅτι φεύγοντες τὴν Σμύρνην ἐφεύγομεν
τοὺς τρόμους καὶ τὰ βάσανα καὶ τοὺς κινδύνους, καὶ
ἐλησμόνουν τὴν πρώτην μου ἀπ' ἀρχῆς ἐντύπωσιν,
ὅτι μεταβαίνοντες εἰς Χίον δὲν ἐσωζόμεθα ἀπὸ τοὺς
Τούρκους.

Ἄλλως τε, ὅσω τὸ ἐσκεπτόμεν τόσο ἐπειθόμεν
ὅτι ἐκεῖ ἠθέλομεν μείνει ἀβλαβεῖς καὶ ἡσυχοί. Οἱ
ὀλίγοι τῆς Χίου Τοῦρκοι ἦσαν ἐξημερωμένοι, ἐπὶ

τέλους δὲ ἦσαν ὀλίγοι. Οἱ Χῖοι ἦσαν ἐργατικοί, φιλήσυχοι καὶ εἰρηνικοί. Εὐημεροῦντες καὶ αὐτοδιο-
κούμενοι, ἦσαν οἱ εὐτυχέστεροι τῶν Ἑλλήνων τότε.
Δὲν ὑπῆρχεν ἄρα πιθανότης οὔτε ἡ ἐπανάστασις νὰ
μεταδοθῇ εἰς Χίον, οὔτε τῶν Τούρκων ἡ ὀργὴ καὶ ὁ
φανατισμὸς νὰ ἐκσπάσῃσι κατὰ τῶν κατοίκων.
Ὅθεν ἐβλεπα μὲ ἡσυχον τὴν καρδίαν τῆς ἀναχω-
ρήσεως τὰς προετοιμασίας. Ἡ ἄγκυρα ἐκρέματο ἤδη
ἀπὸ τῆς πύργας· ἅμα ἀνήλθομεν ἐπὶ τοῦ καταστρώ-
ματος ἡ λέμβος ἀνηρτήθη, τὰ ἱστία ἠπλώθησαν καὶ
ἀπεπλεύσαμεν.

Ἐκοιμήθην τὴν νύκτα ὥραϊα. Ἀφ' ὅτου οἱ νυκτε-
ρινοὶ ἐκεῖνοι τουφεκισμοὶ μὲ εἶχον ἐξυπνήσει κατὰ
τὰς ἀρχὰς Μαρτίου, ὁ ὕπνος μου ἦτο διακεκομμένος
καὶ ἀνήσυχος, ἐσχάτως δὲ οἱ αὐξάνοντες κίνδυνοι
καὶ αἱ περὶ φυγῆς σκέψεις μοῦ ἐκράτουν τὰ βλέφαρα
ἀνοικτὰ καὶ διηρχόμην ἀγρύπνους τὰς νύκτας. Ἀλλ'
ἐπὶ τοῦ πλοίου ἡσθάνομην ἀσφαλῆς. Ἐσκεπτόμην
ὀλίγον τὴν ματαιωθεῖσαν εἰς Ἀγγλίαν ἀποδημίαν,
μοῦ ἦρχετο κατὰ νοῦν ἡ τρομερὰ ἐκείνη ἐν τῇ ἀγορᾷ
παραζάλη, ὅτε ἔτρεχα ἄκων ἐν μέσῳ τῶν Τούρκων,
ἐφантаζόμην ποῦ καὶ ποῦ, ὅτι ἐβλεπα ἐνώπιόν μου
τὸν Πατριάρχην ἐπὶ τῆς ἀγγώνης, ἀλλὰ τὰ δυσάρε-
στα φαντάσματα ἀπεδίωξε βαθμηδὸν τῆς σωτηρίας

ἡ συναίσθησις, ἡ προσδοκία τῆς μετὰ τῆς μητρὸς καὶ τῶν ἀδελφῶν μου συναντήσεως καὶ αἱ γλυκεῖαι τῆς παιδικῆς ἡλικίας ἀναμνήσεις. Ἡ νεότης εἶναι φύσει ἀμέριμνος καὶ εὐελπὶς· δὲν ἀρέσκεται νὰ ἐνδιατρίβῃ εἰς τὰ θλιβερά. Αἱ τῆς Σμύρνης ἀναμνήσεις διελύθησαν βαθμηδὸν ὑπὸ τὸ πρίσμα εὐχαρίστων ὀνειροπολημάτων καὶ ἀπεκοιμήθην ἐν γαλήνῃ, ναναριζόμενος ἀπὸ τοῦ σκάφους τὸ τρίξιμον καὶ ἀπὸ τὴν ὁμαλὴν ἐπὶ τῶν ἐλαφρῶν κυμάτων κίνησίν του.

Τὴν αὐγὴν, ὅτε ἀνῆλθα ἐπὶ τοῦ καταστρώματος, ὁ ἥλιος εἶχε μόλις ἀνατείλει. Ἀντικρὺ μας ἐφαίνετο ἡ Χίος, κεκαλυμμένη ὑπὸ διαφανοῦς πρωϊνῆς ὁμίχλης. Μακρὰν δέ, πρὸς τ' ἀριστερά, ὁ πατήρ μου τείνων σιωπηλῶς τὴν χεῖρα μοῦ ἔδειξεν, ὡς σμῆνος λευκῶν περιστερῶν, σειρὰν ἱστίων ἐπικαθημένων ἐπὶ τοῦ ὀρίζοντος. Ὁ γέρον Βισβίλης, — νομίζω ὅτι τὸν βλέπω ἐνώπιόν μου τώρα, ἐνῶ γράφω, — ὀρθὸς ἐπὶ τῆς πρύμνης, μὲ τὰς δύο χεῖρας ἐπὶ τοῦ μετώπου καὶ κύκλῳ τῶν ὀφθαλμῶν, ἠτένιζε μετὰ προσοχῆς, ὥσεί προσπαθῶν νὰ μετρήσῃ τὰ πλοῖα.

— Ἔρχονται, ἦ φεύγουν; ἠρώτησεν ὁ πατήρ μου.

— Πηγαίνουν πρὸς τὴν Σάμον, ἀπεκρίθη ὁ πλοίαρχος. Ὁ Θεὸς μαζή των!

— Ἀμήν, ὑπέλαβεν ὁ πατήρ μου. Καὶ οἱ δύο γέροντες ἔκαμαν τὸν σταυρόν των.

Πρώτην τότε φορὰν ἐπεφάνη εἰς ἐμὲ συσσωματωμένη ἡ ἰδέα τῆς Ἐπαναστάσεως, ἡ αἰσθησις τῆς Ἐθνεγερσίας. Αἱ λευκαὶ ἐκεῖναι περιστεραι ἦσαν τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου τὰ πλοῖα. Ἐπ' αὐτῶν ἐκυμάτιζε τοῦ Σταυροῦ ἡ σημαία. Καὶ διέτρεχον τὰ πλοῖα ἐκεῖνα τὰς Ἑλληνικὰς θαλάσσας ἐλεύθερα, καὶ ἦσαν ἐπ' αὐτῶν ἄνδρες γενναῖοι καὶ ἄφοβοι, καὶ ἐπεδείκνουν ἀπὸ παραλίας εἰς παραλίαν τὴν σημαίαν των, ἐμψυχοῦντες τοὺς Χριστιανοὺς καὶ ἀψηφοῦντες τοὺς Τούρκους, καὶ ἐπὶ τῆς σημαίας ἐκείνης ἦσαν χαραγμένοι αἱ λέξεις « Ἐλευθερία ἢ θάνατος! »

Ὅτε εἶδα τοὺς δύο γέροντας τοσοῦτον συγκινημένους ἡσθάνθην ἐν ἐμαυτῷ αἰσθημα ἀπερίγραπτον, ἀπερίγραπτον τοσοῦτῳ μᾶλλον, καθόσον ἦτο ἀόριστον καὶ συγκεχυμένον. Ἡσθάνθην ὥς νὰ ἐγίνετο πλατύτερον τὸ στῆθος καὶ ὑψηλότερον τὸ σῶμά μου. Ἀλλ' ἦτο στιγμιαῖον καὶ παροδικὸν τὸ αἰσθημα. Ἴσως δέ, ἴσως γράφων τώρα, περιγράψω μᾶλλον τί ἡδυνάμην νὰ συναισθανθῶ τότε, ἢ ὅ,τι πραγματικῶς καὶ ἀκριβῶς συνησθάνθην.

Μετ' ὀλίγας ὥρας ἀπεβιβαζόμεθα εἰς Χίον.

Ἐπερίμενα νὰ ἴδω κατὰ τὸ σύννηθες τὴν παραλίαν

πλήθουσαν, καὶ γνωρίμους καὶ φίλους ἐπὶ τῆς προκυμαίας, καὶ ν' ἀκούσω τὰ εὐθυμα Κ α λ ὼ ς ὠ ρ ί - σ α τ ε καὶ τοὺς χαριεντισμούς, οἵτινες ἄλλοτε, κατὰ τοιαύτας περιστάσεις, ἀντηλλάσσοντο μεταξύ τῆς ἀποβάθρας καὶ τῆς λέμβου. Ἀλλὰ τὸ παρὰ τὴν ἀποβάθραν καφενεῖον ἦτο κενόν, ἡ προκυμαία ἔρημος, ἔρημος ἡ ἀγορά. Εἰς τὰς θύρας μόνον ἐργαστηρίων τινῶν οἱ ἰδιοκτῆται, κατηφεῖς καὶ σιωπηλοί, μᾶς ἐβλεπον ἀποροῦντες καὶ μᾶς ἐχαιρέτων διαβαίνοντας.

Ἡ θεὰ τῆς γενικῆς ἐκείνης κατηφείας μὲ κατετάρασσε καὶ μοῦ ἔρχετο νὰ φωνάξω ἐρωτῶν τοὺς πρὸ τῶν ἐργαστηρίων πραγματευτάς : — Δι' ὄνομα Θεοῦ, τί ἔπαθεν ἡ Χίος; τί συμβαίνει; Ἀλλ' ἐβάδιζα κατόπιν τοῦ πατρός μου ἀκολουθῶν τὰ ἴχνη του, καὶ δὲν ἤμην συνειθισμένος νὰ λαμβάνω τὴν πρωτοβουλίαν ποτέ, ἐκείνου παρόντος.

Εὐτυχῶς οὐδ' ἐκεῖνος ἐκρατήθη ἐπὶ πολὺ, ἀλλ' εἰσχωρήσας εἰς ἐργαστήριον ἀρχαίου γνωρίμου του ἀπηύθυνεν, ἄνευ προοιμίου ἐξηγοῦντος τὴν παρουσίαν μας, τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἐρώτησιν, ἥτις μοῦ ἔρχετο εἰς τὰ χεῖλη.

— Πῦρες τὴν ὥραν νὰ ἐπιστρέψῃς. φίλε μου. Ἐγὼ εἶναι κόσμου γαλασμός.

Αὗται ἦσαν αἱ πρῶται τοῦ ἐμπορίου λέξεις. Ἄλλ' ἢ τοιαύτη μελαγχολικὴ ὑποδεξιῶσις δὲν τὸν ἐμπόδισεν ἀπὸ τοῦ νὰ μᾶς ἐπιδείξῃ τὴν εὐχαρίστησίν του ἐπὶ τῇ μετὰ τοῦ πατρός μου συναντήσῃ. Μᾶς ἠνάγκασε νὰ καθήσωμεν, ἐπέμεινε νὰ μᾶς κεράσῃ καὶ μεταξὺ φιλοξενῶν μᾶς διηγήθη τὰ διατρέξαντα.

Τότε ἐμάθομεν ὅτι ὁ στόλος, τὸν ὁποῖον εἶδομεν τὴν αὐγὴν πλέοντα πρὸς τὴν Σάμον, εἶχε διαμείνειν δέκα ἡμέρας εἰς τὰ παράλια τῆς Χίου, ὑπὸ τὸν ναύαρχον Τομπάζην, πρὸς ἐξέγερσιν τῆς νήσου, ἀλλ' ὅτι οἱ Τοῦρκοι, ἅμα ἰδόντες τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα, συνέ-

λαβόν τὸν ἀρχιερέα καὶ τοὺς προκρίτους, τοὺς ὁποίους εἰσέτι ἐκράτουν ὡς ὁμήρους ἐντὸς τοῦ φρουρίου, οἱ δὲ χωρικοὶ δὲν ἐκινήθησαν, καὶ ἀπέπλευσεν ἄπρακτος ὁ στόλος. Καὶ μᾶς ἀφηγήθη λεπτομερῶς ὁ ἐργαστηριάρχης τῶν δέκα ἐκείνων ἡμερῶν τὰς περιπετείας, καὶ ἀπηρίθμει τὰ ὀνόματα τῶν συλληφέντων ὁμήρων, ὀνόματα σεβαστὰ καὶ προσφιλή, καὶ περιέγραφε μετὰ συγκινήσεως τὸν τρόπον, τὸν ὅποιον ἡ σύλληψις των καθ' ὅλην τὴν νῆσον ἐνέσπειρε. Διότι ἦσαν ἴδη γνωσταὶ αἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει σφαγαί, ἡ δὲ κράτησις τῶν ὁμήρων ἐθεωρήθη, εὐλόγως, ὡς προοίμιον χειροτέρων παθημάτων. Ὡστε ἐνόησαμεν, διατί ἦτο ἔρημος καὶ κατηφής ἡ πόλις. Ἐνόησαμεν δὲ ταῦτο χρόνως, ὅτι ἡ Σμύρνη δὲν ἦτο ἡ μόνη ἐπικίνδυνος διαμονή· ὅτι ὅπου ἐνοπλοὶ Τοῦρκοι καὶ ὑπόδουλοι Ἑλληνες, ἐκεῖ θηριώδης ἀγριότης ἐξ ἐνὸς καὶ διαρκῆς ἀφ' ἑτέρου ἀγωνία.

Κατηυθύνθημεν σιωπῶντες πρὸς τὴν οἰκίαν μας. Ὅτε ἐκρουσεν ὁ πατήρ μου τὴν θύραν, εἶδα ἐν δάκρυσιωπηλὸν ἐπὶ τῆς παρειᾶς του. Ἀλλ' ἐγὼ ἠσθάνομην τὴν καρδίαν μου σειομένην ὑπὸ τῆς φαιδρᾶς πλημμύρας ἀρχαίων ἀναμνήσεων, καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν θύραν ἡ Ἀνδριάνα, ἡ ὀρφανὴ τῆς τροφοῦ μου θυγάτηρ, ἡ εὐθυμὸς συμπαίχτρια τῶν παιδικῶν μου χρόνων,

ἡ ἀφωσιωμένη τῆς μητρός μου ὑπηρέτρια, ὅτε ἤνοιξε τὴν θύραν καὶ ἰδοῦσα ἡμᾶς ἀπροσδοκῆτως ἐνώπιόν της, ἐκθαμβος καὶ περιχαρὴς ἤνοιγε τὰ χεῖλη νὰ φωνάξῃ τῆς ἐλεύσεώς μας τὴν ἀγγελίαν, ἐγὼ ἐχύθην καί, πρὶν ἔτι προφθάσῃ νὰ κράξῃ, ἐκλεια μὲ τὴν μίαν χεῖρα τὸ στόμα της, μὲ τὴν ἄλλην δὲ ἔσυρα

τὴν λευκὴν οὐρὰν τοῦ χιακοῦ κεφαλοδέσμου της, καὶ ἐλύθησαν αἱ πλεξίδες της, καὶ ἔμεινεν εἰς τὴν χεῖρά μου ἡ λευκὴ ὀθόνη. Ἐλησμονήσα κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν καὶ τὸ πρὸς τὸν πατέρα μου σέβας, καὶ τὰ διελθόντα ἑπτὰ ἔτη ἀφ' ὅτου ἤμην ἀπὼν, καὶ τοὺς οἰωνοὺς, ὑπὸ τοὺς ὁποίους ἐπέστρεφα εἰς

τὴν πατρικὴν οἰκίαν.

Ἡ χαρὰ τῆς μητρός μου, ὅτε μᾶς εἶδεν, ἐπεσκίασε πᾶν ἄλλο τῆς αἰσθημα. Τὴν ἡῦρα γεροντοτέραν ἀφ' ὅ,τι τὴν ἐγνώριζα τὴν καλὴν μου μητέρα, αἱ δὲ ἀδελφαί μου, τὰς ὁποίας ἀφῆκα παιδία μικρά, ἦσαν ἤδη ἀνθηρὰ κοράσια. Ὡ! Μετὰ πόσης χαρᾶς ἐπιστρέφει τις μετὰ μακρὰν ἀπουσίαν εἰς τὴν οἰκίαν,

ὅπου ἐγεννήθη, πλησίον ἐκείνων τοὺς ὁποίους παι-
διόθεν ἠγάπησε! Πόσον γλυκεῖται αἱ ὥραι τῶν πρῶ-
των συναντήσεων καὶ αἱ περιποιήσεις προσφιλοῦς
μητρὸς ὁδηγούσης τὸν ἐπανακάμπτοντα υἱὸν εἰς τὸ
παλαιὸν δωμάτιον, εἰς τὴν κλίνην, ὅπου πρὸ ἐτῶν
δὲν ἐκοιμήθη, καὶ αἱ ἀσυνάρτητοι ἐκφράσεις τρυφε-
ρότητας, καὶ τὰ δάκρυα χαρᾶς τὰ διακόπτοντα τὴν
ὀμίλιαν της, καὶ οἱ περιπαθεῖς ἐναγκαλισμοί, καὶ τὰ
μητρικὰ φιλήματα! Ἡ δυστυχὴς μου μήτηρ, πόσα
ἔμελλεν εἰσέτι νὰ ὑποφέρει πρὶν κλείσῃ τοὺς ὀφθαλ-
μούς.

Ὁ πατήρ μου ἠθέλησε νὰ μεταβῶμεν ἀμέσως εἰς
τὴν ἐξοχὴν, εἰς τὸν Πύργον μας, ἀλλ' ἡ Δημογε-
ροντία δὲν τὸ ἐπέτρεψε. Δὲν ἐσυγχωρεῖτο εἰς οὐδε-
μίαν τῶν εὐπόρων οἰκογενειῶν ν' ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς
πόλεως. Οἱ Τοῦρκοι, ἐκτὸς τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ κρα-
τουμένων, ἤθελον ὅλους ἡμᾶς ἐκεῖ, πλησίον, ὑπὸ τὴν
χεῖρα, ὑπὸ τὴν μάχαιράν των.

Ἐμείναμεν λοιπὸν θέλοντες καὶ μὴ εἰς τὴν πόλιν,
πιστεύοντες ὅτι, οὕτως ἢ ἄλλως, δὲν θὰ βραδύνωσι
τὰ πράγματα νὰ ἡσυχάσωσιν. Οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ
προΐδῃ ἔκτοτε τὴν μακρὰν τοῦ ἀγῶνος διάρκειαν.
Ἡμεῖς δ' ἐν Χίῳ, χρεωστῶ νὰ τὸ ὁμολογήσω, δὲν
εἶχομεν κατ' ἀρχὰς μεγάλας περὶ τελικῆς ἐπιτυχίας

ἐλπίδας. Ἀπ' ἐναντίας. Ἐβλέπομεν ἐκ τοῦ πλησίον τῶν Τουρκικῶν δυνάμεων τὸν ὄγκον, τὸν ἐβλέπομεν δὲ ὑπὸ τὸ πρῶμα τῶν ἀρχαίων ἐντυπώσεων καὶ ὑπὸ τοῦ τρόμου τὴν πίεσιν. Ἡ δ' ἐπανάστασις δὲν εἶχεν εἰσέτι ἀναδείξει τὴν ἰσχύν της διὰ τῶν κατὰ ξηρὰν νικῶν καὶ διὰ τῶν ἐπὶ θαλάσσης κατορθωμάτων της.

Καὶ βραδύτερον ὅμως, ὅτε ἤρχισαν τῶν Ἑλληνικῶν ὀπλων οἱ θρίαμβοι, αἱ περὶ αὐτῶν εἰδήσεις δὲν ἰσχυον νὰ οὐδετερώσωσι τὴν ἀποθάρρυνσιν, τὴν ὁποίαν αἱ πέριξ ἡμῶν καταστροφαι ἐνέσπειραν εἰς τὰς καρδίας μας. Διότι ἕκαστον τῶν ἐπαναστατῶν ἀνδραγάθημα εἶχε τὴν ἀνταπόδοσίν του, ὅπου οἱ Τοῦρκοι ἐδέσποζον. Τὴν πρώτην Τουρκικοῦ διχρότου πυρπόλησιν ἐπηκολούθησεν ὁ θρήνος τῶν Κυδωνιῶν καὶ αἱ φρικώδεις τῆς Σμύρνης σφαγαί· τὴν ἐν Σάμῳ τῶν ἐχθρῶν ἤτταν διεδέχθησαν τὰ ἐν Κύπρῳ αἰμοχαρῆ ὄργια· μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τριπολιτσᾶς ἐπῆλθε τῆς Κασσάνδρας ἡ ἐρήμωσις!

Καὶ ἐν τούτοις ὁ ἀρχιερεὺς καὶ οἱ πρόκριτοι ἐκρατοῦντο ἐντὸς τοῦ φρουρίου, ὁ δ' ἀριθμὸς τῆς ἐν αὐτῷ φρουρᾶς ἡῤῃξε διὰ νέων ἐκάστοτε ἐπικουριῶν, αἱ δὲ καταπιέσεις ἐπετείνοντο καὶ μᾶς ἔρριπτον ἄγρια βλέμματα οἱ Τοῦρκοι καὶ ἠκόνιζον τὰ ξίφη των, ἐνῷ ἀντικρὺ μας, καθ' ὅλα τῆς Ἀνατολῆς τὰ παράλια,

ἐπεσπαρεύοντο ἀγέλαι θηρίων ἐτοίμων νὰ ἐπιπέσωσιν εἰς τὴν νησὸν μας! Ὅχι· ἡ περὶ ἡμᾶς ἀτμοσφαῖρα δὲν ἦτο κατάλληλος πρὸς ἀνύψωσιν τοῦ φρονήματος· ἡ κεφαλὴ μας ἔκλινεν ὑπὸ τὸν ἀνεμοστρόβιλον τῆς καταδρομῆς καὶ ἐλπίδες γενναῖαι δὲν εἰσεχώρουν εἰς τὴν ψυχὴν μας.

Ἡ μόνη τοῦ πατρός μου ἐλπίς, — ἐλπίς ὅχι ἀποσείσεως τοῦ ζυγοῦ, ἀλλὰ συμβιβασμοῦ καὶ συνδιαλλαγῆς, — ἐστηρίζετο εἰς τὴν ἀρωγὴν τῆς Χριστιανότητος. Ἀλλ' ὁ φίλος του Ζενάκης οὐδαμῶς παρεδέχετο τῆς τοιαύτης ἀρωγῆς τὴν πιθανότητα. Ἐσφίγγετο ἡ καρδίᾳ μου, ὅτε τὸν ἤκουα ἐλεεινολογοῦντα τὸ κίνημα καὶ θρηνοῦντα ἐκ προοιμίων ἀπάσας τὰς συνεπειὰς του. Ὁ πατήρ μου ἐφαίνετο μὴ πειθόμενος καὶ ἐπέμενεν ἐλπίζων, ἀλλ' ὁ Ζενάκης ἦτο ὑποπρόξενος, δὲν ἐνθυμοῦμαι τίνος ἐκ τῶν δευτερευουσῶν δυνάμεων, — τῆς Ὀλλανδίας νομίζω, — ὥστε εἰς ἐμὲ οἱ λόγοι του ἐφαίνοντο πλήρεις βαρύτητος καὶ ἐπιστημότητος.

Ἀρχαῖος τοῦ πατρός μου φίλος καὶ γείτων, ἦτο ἐκ τῶν ὀλίγων οἵτινες κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐσύχναζον εἰς τὴν οἰκίαν μας. Ὡς ἐκ τοῦ ἀξιώματός του εὐρίσκετο εἰς καθημερινὴν μετὰ τῶν λοιπῶν προξένων ἐπαφὴν, ἡ δὲ ἀνθελληνικὴ τότε τῶν Δυνάμεων

πολιτική, ρυθμίζουσα τοῦ ἐν Χίῳ προξενικοῦ σώματος τὰς ἰδέας, ἀντενακλᾶτο εἰς τοῦ Ζενάκη τὴν γλῶσσαν. Αἱ περὶ ἐπαναστάσεως ἐκφράσεις του δὲν ἦσαν οὔτε διὰ τὸ παρὸν ἐπαινετικάι, οὔτε ἐνθαρρυντικάι διὰ τὸ μέλλον.

— Δὲν ἐπεμβαίνει ἡ Εὐρώπη καὶ ἡσύχασε, ἔλεγε καὶ ἐπανεἶλεγε πρὸς τὸν πατέρα μου· οἱ βασιλεῖς δὲν συμπεθερεύουν μὲ ἀποστάτας.

— Καὶ θ' ἀφήσουν τὸν Σουλτάνον νὰ σφάξῃ τοὺς Ἕλληνας ὅλους! ἀνέκραζεν ὁ πατήρ μου.

— Ἄς προσκυνήσουν καὶ ἄς ζητήσουν τὸ ἐλεός του, ἀπεκρίνετο ὁ Ζενάκης.

Καὶ μοῦ φαίνεται ὅτι τὸν ἀκούω ἐπιλέγοντα τὴν συνήθη του φράσιν, ὅποτε ἦτο περὶ ἐπαναστατῶν ὁ λόγος, — Ἐπῆραν τὸ Γένος εἰς τὸν λαιμόν των!

Καὶ παρῆλθεν οὕτω τὸ θέρος, μετὰ δὲ τὸ θέρος ἦλθε τὸ φθινόπωρον, καὶ διεδέχθη τὸ φθινόπωρον ὁ χειμὼν. Πῶς διηλθον οἱ δέκα μῆνες ἐκεῖνοι, καθ' οὓς ἐζήσαμεν μεταξὺ σφύρας καὶ ἄκμονος, λησμονοῦντες τὴν διάρκειαν τῆς χθὲς ἐν τῇ προσδοκίᾳ τῆς αὔριον;

Ἐπεχειρίσθης ποτέ, ἀναγνώστα, ὑψηλοῦ ὅρους τὴν ἀνάβασιν; Ἀρχίζεις μετὰ θάρρους τὴν πορείαν· εἶναι τραχεῖα ἡ ἀνοδος καὶ ὁ ἰδρώς περιβρέχει ἐντὸς ὀλίγου τὸ μέτωπόν σου. Ἀλλ' ἡ πρὸς τὸ τέρμα προ-

σέγγις σμικρύνει τοῦ κόπου τὴν αἰσθησιν. Τὴν βλέπεις ἄνωθέν σου τὴν κορυφὴν. Προχωρεῖς πρὸς αὐτήν. Ἐπλησίασες! Ὀλίγα ἔτι μένουν βήματα. Ἐφθασες! Ἀλλ' ὄχι. Δὲν ἦτο τοῦτο ἡ κορυφή. Σὲ ἠπάτησε τοῦ βουνοῦ τὸ ἐξόγκωμα. Παρέχει, ὑψηλότερα εἶναι ἡ ἀληθὴς κορυφή του. Ἡ ἀπόστασις δὲν φαίνεται μεγάλη. Ἐμπρός! Καὶ ἀρχίζεις ἐκ νέου τὴν ἀνάβασιν, μὲ τὰ γόνατα ὀλιγώτερον στερεά, μὲ ταχύτερους τῆς καρδίας παλμούς. Καὶ φθάνεις ἐκεῖ, καὶ τὴν κορυφὴν τὴν βλέπεις μακρύτερα πάλιν. Καὶ τὰς δυνάμεις σου τὰς ἐξήντησας ἤδη ἀγωνιζόμενος νὰ φθάσῃς εἰς τὸ τέρμα, τὸ δὲ τέρμα ἀπομακρύνεται καθόσον νομίζεις ὅτι τὸ ἤγγισες. Καταβεβλημένος, ἀσθμαίνων, βλέπεις ἐπὶ τέλους τὸν οὐρανὸν ὀπισθεν τῆς τελευταίας ἄκρας, καὶ τότε πίπτων ἐπὶ τοῦ χώματος, ὅπως ἀναλάβῃς δυνάμεις, βλέπεις κάτω τὴν κοιλάδα καὶ θαυμάζεις τὸ ὕψος εἰς τὸ ὁποῖον ἀνηλθες!

Ἴδου πῶς διηλθον οἱ μῆνες ἐκεῖνοι. Ἀνεβαίνομεν τὸ βουνόν, ἀλλ' ἀπ' ἀρχῆς ἐκάλυπτον νέφη τὴν κορυφὴν καὶ δὲν τὴν ἐβλέπομεν. Ὅτε δ' ἐπὶ τέλους ἐφθάσαμεν εἰς τὴν ἄκραν, εὔρομεν κρημνὸν ἐνώπιόν μας καὶ βάραθρον, καὶ ἀντὶ ν' ἀναπαυθῶμεν ἐπὶ τοῦ ὑψώματος ἐκρημνίσθημεν κατακόρυφα.

Ἀλλ' ἐνόσω οἱ Τοῦρκοι δὲν ἔσφαζον καὶ δὲν ἐξην-

δραπόδιζον ἐθεωρούμεθα εὐτυχεῖς, ἀναλογιζόμενοι τὰ ἀλλαχοῦ συμβαίνοντα. Αἱ γυναῖκες δὲ ἐξήρχοντο ποσῶς τῆς οἰκίας, ἡμεῖς δὲ ἀπεφεύγομεν, ὅσω τὸ δυνατόν, πᾶσαν μετὰ Τούρκου συνάντησιν, καὶ ζῶντες λάθρα ἀνεμένομεν μεθ' ὑπομονῆς, ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλῆς ἀγωνίας, νὰ παρέλθῃ ἡ ὀργὴ Κυρίου.

Ἐν τούτοις ἡ διαρκὴς κράτησις τῶν ὁμήρων, ἡ ἐξακολουθητικὴ ἐντὸς τοῦ φρουρίου ἐπισώρευσις Τούρκων ἐκ τῆς Ἀσίας, ἡ βιαία ἀφαίρεσις παντὸς ὀπλοῦ ἀπὸ τῶν κατοίκων ἀπάντων τῆς νήσου, ταῦτα πάντα οὐδὲν ἀγαθὸν δι' ἡμᾶς προεμήνυον. Προησθανόμεθα ἐγγίζουσαν τὴν καταστροφὴν καθόσον ἐβλέπομεν τὸν σάλον τῆς ἐπαναστάσεως πλησιάζοντα εἰς τὰ παράλια μας. Πέριξ ἡμῶν ἡ νῆσος τῶν Ψαρῶν ἀφ' ἐνὸς καὶ ἡ Σάμος ἀφ' ἐτέρου ἦσαν ἤδη πρὸ μηνῶν ἐλεύθεραι, ἀπόπειραι ἐξεγέρσεως ἐγένοντο ἐν Μιτυλήνῃ, τὰ δ' ἐλληνικὰ πλοῖα, περιτρέχοντα ἐν θριάμβῳ τὸ πέλαγος, περιέπλεον ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον συχνότερον εἰς τὰ νερὰ τῆς Χίου.

Ἐσπέραν τινὰ ὁ Ζενάκης μᾶς ἔφερε μυστηριωδῶς τὴν εἰδησιν, ὅτι ὁ πασᾶς ὑποπτεύεται ἐπικειμένην κατὰ τῆς νήσου ἐπίθεσιν.

Τὴν ἐπιούσαν τεσσαράκοντα προὔχοντες νέοι προσκληθέντες ἐκρατήθησαν ἐντὸς τοῦ φρουρίου, καὶ ἐδι-

πλασιάσθη οὕτω τῶν ὁμήρων ὁ ἀριθμός. Ὁ πατήρ μου δὲν ἦτο εὐτυχῶς ἐκ τῶν εὐπορωτέρων τῆς Χίου πολιτῶν καὶ δὲν συμπεριελήφθη εἰς τὴν καταγραφὴν.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἠκούσθησαν ψιθυρισμοί, ὅτι πλοῖα Σαμιακὰ ἀπεβίβασαν ἀποστόλους καὶ ὅτι ἔμενον οὗτοι κρυπτόμενοι εἰς τ' ἀπόκεντρα τῆς νήσου χωρία.

Οἱ Τοῦρκοι ἐφαίνοντο προδήλως ἀνήσυχοι· περιπολῖαι αὐτῶν περιέτρεχον τὰ χωρία· τινὲς τῶν ὁμήρων ἀπεστάλησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τὰ πράγματα ἐφαίνοντο δεινούμενα. Ἐβλέπομεν ὅτι κρίσιμα συμβάντα ἐπικεῖνται.

Οἱ φόβοι μας δὲν ἐβράδυναν νὰ πραγματοποιηθῶσι. Τὴν ἐνάτην Μαρτίου (1822), πρὸς τὸ ἀπόγευμα, τεσσαράκοντα περίπου πλοῖα ἐφάνησαν εἰς τὸ πέλαγος ἀντικρὺ μας καὶ διεδόθη ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν ἡ εἶδησις ὅτι ἔρχονται οἱ ἐπαναστάται. Ἐκ τοῦ ὑπερώου τῆς οἰκίας μας ἔβλεπα τὰ πλοῖα πλησιάζοντα πρὸς τὸν λιμένα μας, καὶ ἤκουα εἰς τὸ φρούριον κρουόμενα τὰ τύμπανα εἰς σημεῖον κινδύνου. Οἱ Τοῦρκοι ἐκλείσθησαν περιμένοντες τὴν ἐφοδον.

Τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἐσπέραν, περὶ ἡλίου δυσμᾶς, κατηυθύνθημεν κατεσπευσμένως εἰς τὴν ἐξοχὴν πρὸς τὸν πύργον μας. Οὐδ' ἡμεθα οἱ μόνοι φεύγοντες.

Ἀπέναντι τοῦ ἀμέσου κινδύνου ἐλησμονήθη καὶ τῆς
Δημογεροντίας ἡ ἀπαγόρευσις καὶ τῆς τουρκικῆς
ἐξουσίας ὁ φόβος.

Καὶ παρητήσαμεν οὕτω τὴν πατρικὴν οἰκίαν.

Μετὰ τριάκοντα ἔτη ἐπεσκέφθην ὡς ξένος τὴν
πατρίδα καὶ εἶδα κατεστραμμένην τὴν Χίον καὶ
ἡρειπωμένην τὴν οἰκίαν μας. Ἀλλ' ὁ πατήρ μου
ἀπέθανε πλάνης καὶ φερέοικος, οὐδ' εἶχε πρὶν ἀπο-
θάνη τὴν παρηγορίαν νὰ ἴδῃ καὶ τὰ τέκνα τοῦ ἀνα-
κτῶντα ἐπὶ ξένης γῆς τὴν ἄνεσιν καὶ τὴν εὐημερίαν.
Ἀπέθανεν ἐνόςῳ διήρκει ἔτι ἡ θλίψις τῆς καταστροφῆς

καὶ τῆς ἐξορίας ἢ κακοπάθειας. Ἀλλὰ τότε φεύγοντες δὲν ἠδυνάμεθα νὰ προῖδωμεν, ὅτι παραιτοῦμεν τὴν ἐστίαν μας διὰ παντὸς καὶ ὅτι θὰ διέλθωμεν ὅσα διήλθομεν.

Καθ' ὅσον ἀπεμακρυνόμεθα τῆς πόλεως συνηνητώμεθα μετὰ τῶν χωρικῶν, οἵτινες ἀθρόοι κατέβαινον πρὸς αὐτήν. Ἦσαν ἄοπλοι, ἀλλ' ὑπήγαινον ἐπὶ σκοπῶν νὰ παραλάβωσιν ἐκ τοῦ στόλου ὅπλα. Ἐγνώριζον ἐκεῖνοι ὅσα ἡμεῖς δὲν ἐγνώριζομεν. Ὁ Λογοθέτης καὶ ὁ Μπουρνιάς ἐπὶ κεφαλῆς τρισχιλίων Σαμίων ἦσαν ἐντὸς τῶν πλοίων καὶ ἤρχοντο νὰ ἐλευθερώσωσι τὴν Χίον. Δυστυχῶς δὲν μᾶς ἔφερον τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ τὴν καταστροφὴν. Ἐν τούτοις τὴν ἐπομένην πρωΐαν ἀπεβιβάσθησαν καὶ ἐκυρίευσαν ἀμαχητὶ τὴν πόλιν, ἐλπίζοντες ὅτι οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ κλεισθέντες Τοῦρκοι δὲν θὰ βραδύνωσιν ἐξ ἀνάγκης νὰ παραδοθῶσιν.

Ἐνῶ ταῦτα συνέβαινον, ἡμεῖς ἐμένομεν ἡσυχιοὶ εἰς τὴν ἐξοχὴν. Ὁ κρότος μόνον τῶν πυροβόλων ἐτάραττε ποῦ καὶ ποῦ τὴν ἡσυχίαν μας καὶ ἐνθύμιζεν ἐπὶ ὁποίου κρατηρὸς ἐκείμεθα. Ἀλλ' οἱ πυροβολισμοὶ δὲν ἦσαν συνεχεῖς. Τὸ δὲ κατ' ἐμέ, δὲν ἤξεύρω πῶς καὶ διατί, ἀλλ' ἐκεῖ εἰς τὴν ἐξοχὴν ἐλησμόνουν καὶ μερίμνας καὶ φόβους. Εἶχα ἄρά γε συνειθίσει πλέον τὴν ζωὴν ἐκείνην τῶν ἀενάων ἀνησυχιῶν ; Εἶχα

μήπως ἐνθαρρυνθῇ ὑπὸ τῆς ιδέας ὅτι ἡ σημαία τῆς Ἐλευθερίας ἐκυμαίνεται ἐπὶ τῆς πατρίδος μου ; Ἡ ἀπλῶς καὶ μόνον ὁ ὀργασμὸς τοῦ ἔαρος καὶ ἡ μυστηριώδης τῆς ἀναγεννωμένης φύσεως ἡδονὴ μετεδίδοντο εἰς τὴν καρδίαν μου, καὶ ἔζων καθὼς ζῶσι τὰ ἄνθη, καὶ ἐσκεπτόμην ὅσον σκέπτεται τὸ πτηνόν;

Δὲν ἤξεύρω. Ἀλλ' ὅσάκις ἀναπολῶ τὴν σύντομον δυστυχῶς περίοδον ἐκείνην τῆς εἰς τὸν πύργον διαμονῆς, δὲν ἐνθυμοῦμαι τρόμους καὶ φόβους καὶ νύκτας ἀγρύπνους καὶ ἡμέρας ἐναγωνίους. Ἐνθυμοῦμαι μόνον τὰς πορτοκαλέας ἀνθισμένας, καὶ εὐώδη τὸν αἶρα, καὶ τὰ κελαδήματα τῶν πτηνῶν, καὶ τὸ τρίξιμον τοῦ μαγγανοπηγάδου, καὶ τὸν γέροντα κηπουρὸν καθαρίζοντα τῶν δένδρων τὰς ρίζας, καὶ τὴν

θέαν τοῦ Κάμπου καὶ τῆς θαλάσσης ἀπὸ τοῦ ἐξώ-
στου τοῦ πύργου μας. Ταῦτα μόνον ἐνθυμοῦμαι.

Καὶ ὁμῶς ἤμην εἴκοσι ἐτῶν καὶ ἐνὸς νέος τότε!
Τώρα δέ, καθ' ἣν στιγμὴν γράφω τὰς ἀναμνήσεις
ταύτας, ἀπορῶ, καὶ ἐξανίσταμαι κατ' ἐμαυτοῦ, πῶς
ἀντὶ νὰ καταφύγω ἐκεῖ εἰς τὸν ἐξοχικὸν πύργον μετὰ
τῶν γερόντων γονέων καὶ τῶν ἀδελφῶν μου, πῶς
δὲν ἔδραμα νὰ καταταχθῶ ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ
ἀγῶνος, πῶς δὲν ἔλαβα κ' ἐγὼ τὰ ὄπλα εἰς χεῖρας,
καὶ ἅς ἐπιπτα ἐπὶ τέλους πολέμων. Ἀλλὰ τώρα
σκέπτομαι καὶ αἰσθάνομαι ἀλλέως ἢ τότε. Τότε...

Ἀνάγκη, ἀναγνώστά μου, ἀφοῦ ἐκθέτω τὰς πε-
ριπετείας τοῦ βίου μου, ἀνάγκη νὰ σ' ἐξοικειώσω
περισσότερον μετὰ τοῦ ταπεινοῦ ἀτόμου μου. Ἀνάγκη
νὰ ἐξομολογηθῶ, ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ καὶ μετριοφρο-
σύνῃ, πῶς καὶ διατί, οὔτε ψυχικῶς, οὔτε σωματικῶς,
δὲν εἶχα τὰ προσόντα, ὅπως πράξω τότε ὅ,τι σήμε-
ρον ὑπὸ παρομοίας περιστάσεις ἤθελα ἀπαιτήσῃ νὰ
πράξωσι τὰ τέκνα μου. Δὲν θὰ μὲ ἀνυψώσῃ εἰς τὴν
ἐκτίμησίν σου ἡ ἐξομολόγησις αὕτη, ἀλλ' ἡ πρόθε-
σίς μου δὲν εἶναι νὰ σ' ἐξαπατήσω παριστῶν ἐμαυ-
τὸν ὡς καλλίτερον ἂφ' ὅ,τι ἤμην καὶ ἂφ' ὅ,τι εἶμαι.

Εἶπα ψυχικῶς καὶ σωματικῶς.

Σωματικῶς, φίλε ἀναγνώστα, ἡ πικρὰ ἀλήθεια

εἶναι, ὅτι εἶμαι λίαν μικρός, καὶ ὅτι οὐδέποτε κα-
τῶρθωσα, ἐνώπιον εἴτε ἀνδρῶν εἴτε γυναικῶν, νὰ
λησμονήσω τὸ ταπεινὸν τοῦ ἀναστήματός μου·
ἐπειδὴ δ' ἐγὼ τὸ ἐνθυμοῦμαι, νομίζω πάντοτε ὅτι
καὶ οἱ ἄλλοι τὸ παρατηροῦν. Ἦώρα εἰσέτι, καίτοι
τιμώμενος ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν μου, καίτοι συχνά-
κις κατέχων τὴν πρωτοκαθεδρίαν εἰς τὰς ὁμηγύρεις
των, εἴτε χάριν ἀπλῶς τῆς προβεβηκυίας ἡλικίας μου,
εἴτε ἔνεκα τῆς εὐμενοῦς πρὸς ἐμὲ διαθέσεώς των,
ποτέ, τὸ ὁμολογῶ, ποτέ δὲν δύναμαι νὰ περιστείλω
τὴν δειλίαν, τὴν ὁποῖαν γεννᾷ ἐν ἐμαυτῷ τῆς μικρο-
σωμίας μου ἡ συναίσθησις.

Καὶ τώρα τοῦλάχιστον εἶμαι ὑγιής· ἀλλὰ μέχρις
οὗ ἀνδρωθῶ, τὸ φιλάσθενον τῆς κράσεως ἀπετελεῖ
ἐτι μᾶλλον εὐτελές τὸ σῶμά μου. Ἡ δὲ ἀγωγή τότε
τῶν παίδων δὲν ἦτο ὁποῖα τὴν σήμερον. Οὐτε εἰς τὸ
σχολεῖον, οὔτε μετέπειτα ἔλαβα ποτὲ ἀφορὰς σωμα-
σκίας. Οἱ γονεῖς τότε οὐδ' ἐγνώριζον οὐδ' ἐφρόντιζον
περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς σωματικῆς ἀναπτύξεως τῶν
τέκνων των.

Τοιοῦτος λοιπὸν ἤμην· μικρὸς καὶ ἀσθενὴς τὸ
σῶμα. Εἰς τὸ σχολεῖον τοῦ παππᾶ Φλούτη ἤμην τὸ
παίγνιον τῶν συμμαθητῶν μου, εἰς Σμύρνην δὲ ἐντὸς
τοῦ Χανίου ἤμην γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Μικρο-Λου-

κῆς. Ἡ δὲ τοιαύτη τῶν ἄλλων περιφρόνησις, ἐπενεργοῦσα εἰς τὴν ἰδικήν μου περὶ ἐμαυτοῦ ἐκτίμησιν, δὲν ὑπεβόηθη βεβαίως τὴν ἀνάπτυξιν ἡρωϊκῶν διαθέσεων.

Ἐὰν τότε ἐγνώριζα ὅσα τὴν σήμερον, τὰ ὑπολανθάνοντα ἐντὸς τῆς ψυχῆς μου αἰσθήματα ἤθελον ἰσως ζητήσῃ καὶ εὖρῃ διέξοδον, ὑπερνικῶντα τὰς φυσικὰς μου ἐλλείψεις. Ἀλλὰ καὶ ἡ ψυχὴ μου τότε ἦτο μικρὰ καὶ ἀγύμναστος ὅσον τὸ σῶμά μου. Διότι ἤμην ἀμαθής, ἀμαθέστατος, ὡς ὑπέδειξα ἤδη, ἀναγνώστὰ μου. Οὐδὲ τὴν ὀρθογραφίαν εἶχε κατορθώσει νὰ μὲ μάθῃ ὁ καλὸς παππᾶ Φλούτης, καίτοι παραδώσας με ὁρῶν τὸν Αἰσωπον καὶ λόγους τῶν Πατέρων. Ὅσα Ἰταλικά καὶ Γαλλικά ἐδιδάχθην τὰ ἔμαθα διὰ τοῦ Τηλεμάχου. Ἀλλὰ καὶ τοῦτον ὀλόκληρον οὐδέποτε ἀνέγνωσα· ἀφ' ὅτου δ' ἐξηλθα τοῦ σχολείου δὲν ἤνοιξα ποτὲ βιβλίον πρὸς ἀνάγνωσιν, ἐκτὸς τῶν ἐμπορικῶν καταστίχων μας. Εἶχα ἀμυδράς τινας καὶ συγκεχυμένας ιδέας περὶ Λεωνίδα καὶ Μαραθῶνος καὶ περὶ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἀλλὰ περὶ ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας καὶ τῶν ὑψηλοτέρων τοῦ ἀνθρώπου αἰσθημάτων οὐδὲν ἐσκεπτόμην οὐδ' ἐγνώριζα ὠρισμένον καὶ εὐκρινές. Κόσμος μου ἦτο τὸ Χάνιον καὶ πατριωτισμός μου

τὸ ἰσοζύγιον. Ἐχρειάσθη νὰ κυλισθῶ εἰς τὴν δυστυχίαν, νὰ ἰδῶ τὴν καταστροφὴν, τὰ βάσανα τῶν περὶ ἐμέ, νὰ παρασταθῶ εἰς τῆς ἀναγεννωμένης Ἑλλάδος τὰς ὠδίνας, νὰ ἰδῶ ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰς θυσίας καὶ νὰ ἐκτιμήσω τὰ ἐλατήρια τῶν ἀγωνιζομένων τέκνων της, ὅπως ἀνοίξῃ ἡ ψυχὴ μου τοὺς ὀφθαλμούς της καὶ ἀναφλεχθῇ τὸ ἐν αὐτῇ ὑποκρυπτόμενον πῦρ τοῦ πατριωτισμοῦ, ὅπως διψάσω μάθησιν καὶ ἐννοήσω τὸν κόσμον καὶ γείνω ἄνθρωπος... μικρὸς ὅμως πάντοτε ἄνθρωπος !

www.libtool.com.cn

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ὁ Πύργος μας καὶ οἱ περὶ αὐτὸν κῆποι ἦσαν προικὼν τῆς μητρὸς μου κτῆμα. Ἡ πατρικὴ τῆς οἰκογένεια εἶχεν ἀπ' ἀρχαίων χρόνων μεγάλας ἐκεῖ περίξ ιδιοκτησίας, αἵτινες διὰ κληρονομικῶν καὶ προικῶν διανομῶν διεμοιράσθησαν μὲν ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, ἀλλὰ δὲν ἀπεξενώθησαν. Ὡστε ἡμεῖς ἐκεῖ περικυκλωμένοι ὑπὸ συγγενῶν τῆς μητρὸς μου, τῶν ὁποίων οἱ Πύργοι ἐγειτόνευον μετὰ τοῦ ἰδικοῦ μας. Οὐδεὶς δὲ σχεδὸν τῶν Πύργων τούτων ἦτο κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν κενός. Διότι τινὲς μὲν τῶν ιδιοκτητῶν κατῴκουν αὐτοὺς καθ' ὅλον τὸν ἐνιαυτόν, οἱ δὲ λοιποὶ εἶχον παραιτήσει τὰς ἐν τῇ πόλει κατοικίας των καθ' ἣν ἡμέραν καὶ ἡμεῖς ἐδραπετεύσαμεν ἐπὶ τῇ ἐμφανίσει τῶν Σαμίων, ἀψηφήσαντες τῶν ἀρχῶν τὴν ἀπαγόρευσιν.

Ὅθεν εὐρισκόμεθα συντροφευμένοι εἰς τὴν ἐξοχὴν. Ἦτο δὲ τοσοῦτῳ μᾶλλον εὐχάριστον νὰ βλεπώμεθα μετὰ τῶν οἰκείων, καθ' ὅσον ἐν τῇ τρομοκρατίᾳ ὑπὸ

τὴν ὁποῖαν, ἐσχάτως μάλιστα, διεβιοῦμεν εἰς τὴν πόλιν, οὔτε τῶν οἰκιῶν μας ἐξηρχόμεθα οὔτε ἐπισκέψεις ἀντηλλάσσομεν. Αἱ θύραι ἔμενον κλεισται καὶ ἡμίκλειστα τὰ παράθυρα. Προσπαθῶ ἤδη νὰ ἐνθυμηθῶ, ἐὰν ἐπὶ μηνᾶς εἶδα ξένον ἀναβαίνοντα τὴν κλίμακά μας καὶ δὲν ἐνθυμοῦμαι εἰμὴ μόνον τὸ κατηφές τοῦ Ζενάκη πρόσωπον.

Εἰς τὴν ἐξοχικὴν ἰδίως ἐκκλησίαν συνηντῶμεθα, καὶ εἰς τὸν αὐλόγυρόν της, μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τῶν ἀκολουθιῶν, ἐγίνετο ἡ συναναστροφή. Ἦτο ἡ Μεγάλη καὶ πάλιν Τεσσαρακοστή. Συχνάκις δὲ ὑπὸ τὰ δένδρα τοῦ αὐλογύρου ἐκείνου ἀνεπὸλουν τὰς συγκινήσεις, ὑπὸ τὰς ὁποίας πρὸ ἐνὸς ἔτους ἐλειτουργοῦμεθα, ὁ πατήρ μου καὶ ἐγώ, ὅτε διετρέχομεν ἔμφοβοι τὰς στενάς τῆς Σμύρνης ὁδοὺς μεταβαίνοντες εἰς τὴν Ἀγίαν Φωτεινήν.

Ἡ ἐκκλησία, ἡ μᾶλλον εἰπεῖν τὸ παρεκκλησίον
 μας, εἶχεν ἀνεγερθῇ ὑπὸ τοῦ προπάππου τῆς μητρός
 μου, ὅστις ἐρασφόρεσεν εἰς τὰ γηράματά του. Περι-
 σώζεται εἰσέτι ἡ οἰκοδομή,
 ἀλλὰ γυμνή καὶ ἐτοιμόρ-
 ρος. Αἱ εἰκόνες, τὰ
 κοσμήματα, τὰ ἁμ-
 φια καὶ τὰ ἱερά
 σκεύη ἐσυλήθη-
 σαν ἢ κατε-
 στράφησαν ὑπὸ
 τῶν Τούρκων.
 Τότε ὅμως ὑ-
 ψοῦτο χαριέν-
 τως ὁ ναῦσχος
 ἀναμέσον τῶν
 δένδρων, τὰ πάντα δ' ἐντὸς αὐτοῦ ἦσαν κόσμια καὶ
 εὐπρεπῆ. Ἡ εἰσοδὸς τοῦ ἀπετελεῖτο ὑπὸ νάρθη-
 χος μικροῦ, ἀνοικτοῦ ἔμπροσθεν. Ὑπὸ τοῦ προπυ-
 λαίου τούτου τὴν σκέπην, ἐκατέρωθεν τῆς πύλης,
 ἦσαν δύο μαρμάρινα ἐδώλια. Ἐκεῖ καθήμενος συ-
 χνάκις, ἀνεγίνωσκα τὰς ἐπιγραφὰς τῶν ἐπιτυμβίων
 πλακῶν, αἵτινες ἐσχημάτιζον τοῦ νάρθηκος τὴν
 στρῶσιν.

Ἐκεῖ, ἀπὸ τοῦ κτήτορος καὶ ἐφεξῆς, ἐθάπτοντο τῆς μητρικῆς οἰκογενείας μου οἱ πλείστοι. Ἐντὸς τοῦ παρεκκλησίου ἐκείνου ἐστεφανώθησαν οἱ γονεῖς μου, καὶ ἐπιθυμία των ἦτο ὑπὸ τοῦ νάρθηκός του τὰς πλάκας νὰ ταφῶσιν, ἐκεῖ, ὁ εἰς πλησίον τοῦ ἄλλου. Ἄλλ' οὔτε οἱ γονεῖς μου ἀνεπαύθησαν ἐκεῖ, οὔτε τὰ ἰδικά μου ὅσῃ πέπρωται νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς χοῦν εἰς τὴν προσφιλεῖ ἐκείνην τῆς πατρίδος γωνίαν. Τὴν σήμερον ζῶμεν καὶ ἀποθνήσκομεν εἰς ἐδῶ καὶ ἄλλος ἐκεῖ, πλάνητες ἐν τῷ βίῳ καὶ νεκροὶ ξενιτευμένοι, ἡ δὲ ἀνεμοζάλη τῆς διασπορᾶς ἐκλόνισε καὶ διέσπασε τοὺς ἱεροὺς δεσμούς, τοὺς προσκολλῶντας τὴν καρδίαν τῶν τέκνων εἰς τῶν γονέων τὰ ἀναπαυτήρια. Ἀλλὰ καθ' ὅσον γηράσκομεν . . . ἐγὼ τοῦλάχιστον, καθ' ὅσον αἰσθάνομαι πλησιάζουσιν τῆς ἀναπαύσεως τὴν ὥραν, θλίβομαι ἀναλογιζόμενος ὅτι, ὅταν γηράσωσι καθὼς ἐγὼ τὰ τέκνα μου, δὲν θὰ ἐπαναπαύωσι τὴν μνήμην των οὔτε εἰς οἶκόν περιέχουσαν διαδοχικὰς ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν ἀναμνήσεις, οὔτε εἰς γῆς τινα ἄκραν, ὅπου κεῖνται συνεσφιγμένοι οἱ πατέρες των. Ὅτε ἤμην νέος, ὀλίγον περὶ τούτων ἐσκεπτόμην. Τώρα ὁμως ἡ ψυχὴ μου μετ' αὐξάνοντος φίλτρου ἐπιστρέφει εἰς τὸ παρελθὸν καὶ τρέφεται διὰ τῶν ἀρχαίων ἐνθυμήσεων.

Ἄλλ' ἄς ἐπαναλάβω τὴν διήγησίν μου.

Τὴν αὐγὴν τῆς Μεγάλης Πέμπτῃς ἠκούσαμεν τὴν λειτουργίαν καὶ ἐκοινωνήσαμεν τῶν θείων μυστηρίων. Ἦτο λαμπρὰ ἑαρινὴ πρωΐα καὶ ὅτε ἐπεστρέψαμεν ἐκ τῆς ἐκκλησίας, ἀντὶ νὰ μείνω ἐντὸς τῆς οἰκίας, λαβὼν εἰς χεῖρας τὴν νηστήσιμον τροφήν μου ὑπῆγα νὰ προγευθῶ ἐπὶ τοῦ ἐξώστου. Ἄλλ' ἅμα ἤνοιξα τὴν ἐπ' αὐτοῦ θύραν καὶ ὕψωσα τὸ βλέμμα πρὸς τὸ πέλαγος, εἶδα θέαμα, τὸ ὁποῖον μὲ κατέπληξε. Παρήτησα τὸ πρόγευμα καὶ ἔδραμα πρὸς τὸν πατέρα μου. Μὲ ἠκολούθησεν ἐπὶ τοῦ ἐξώστου καὶ ἐβλέπομεν ἀμφότεροι πρὸς τὴν θάλασσαν.

Ἐβλέπομεν σειρὰν μακρὰν πλοίων μεγάλων πλεόντων πρὸς τὸν λιμένα μας. Ἀπεῖχον εἰσέτι πολὺ, ἀλλ' ἦτο διαυγὴς ἡ ἀτμοσφαῖρα καὶ διεκρίνοντο τὰ ἱστία, καμπύλα ὑπὸ τοῦ ἀνέμου τὴν πνοήν, καὶ αἱ διπλαῖ καὶ αἱ τριπλαῖ λευκαὶ ζῶναι ἐπὶ τῶν μαύρων σκαφῶν. Ἐνῶ δὲ τὰ μεγάλα ταῦτα πλοῖα ἐφαίνοντο πλησιάζοντα, ἄλλη σειρὰ πλοιαρίων μικρῶν, δεχομένων ἐκ πλαγίου τὸν ἀνεμον εἰς τὰ τρίγωνα ἱστία των, ἔφευγε παρὰ τὴν παραλίαν πρὸς τῆς Σάμου τὴν διεύθυνσιν. Ἦα μεγάλα ἐν τούτοις πλοῖα, ὥσεί διστάζοντα, ἀντὶ νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸν πρὸς τὸν λιμένα πλοῦν, ἤλλαξαν αἰφνης δρόμον. Ἐνόμισα ἐπ' ὀλίγον

ἀπὸ τοῦ ἐξώστου μας φαινόμενα πλοῖα καὶ ἀνεπό-
λουν μετὰ φρίκης ὅσα ἤκουσα περὶ τῶν εἰς Σμύρνην
καὶ εἰς τὰς Κυδωνίας ὑπὸ τῶν Τούρκων διαπρα-
χθέντων.

Ἐβιάδιζα σιωπῶν καὶ περίλυπος. Ἡ μικρὰ ἐσιώπα
ἐπίσης, ἀλλ' ἡσθάνομην τὰ δάκτυλά της ἀνήσυχα
ἐντὸς τῆς χειρός μου. Ἐνόησα ὅτι ἦτο φοβισμένη,
καὶ μὴ γνωρίζων τί νὰ εἶπω πρὸς ἐνθάρρυνσίν της
ἔσκυψα καὶ ἐφίλησα τὴν μικρὰν χεῖρά της. Ἐστρεψε
τότε πρὸς ἐμέ τοὺς γαλανοὺς ὀφθαλμούς της καὶ μὲ
ἠρώτησε μὲ φωνὴν τρέμουσαν, — Λουκῆ, θὰ μᾶς σκο-
τώσουν οἱ Τοῦρκοι ;

— Ὅχι, Δέσποινά μου, θὰ φύγωμεν. Μὴ φοβῆσαι.
Δὲν θὰ μᾶς πειράξῃ κανεὶς !

— Θὰ σκοτώσουν τὸν πατέρα μου. Ἐγὼ τὸ ἤξεύ-
ρω. Θὰ τὸν σκοτώσουν !

Καὶ ἤρχισε νὰ κλαίῃ πικρῶς ἀλλ' ἡσύχως, καὶ
ἔρρεον τὰ δάκρυά της, καὶ ἐπανελάμβανε :

— Θὰ τὸν σκοτώσουν ! Σκοτόνουν οἱ Τοῦρκοι ! Θὰ
σκοτώσουν τὸν πατέρα μου !

— Μὴ κλαίῃς, Δέσποινα, μὴ φοβῆσαι.

Ἦθελα νὰ τὴν παρηγορήσω, ἀλλὰ δὲν εὔρισκα
λέξεις, καὶ βλέπων τὸν ἡσυχον θρῆνόν της ἡσθάνομην
κ' ἐγὼ τὴν φωνὴν μου ἐκλείπουσαν.

Εἰς τὸν νάρθηκα τῆς ἐκκλησίας συνεκάθηντο ἤδη τῶν γειτόνων οἱ πλεῖστοι. Ἐκαθήσαμεν καὶ ἡμεῖς ἐπὶ τῶν μαρμαρίνων ἐδωλίων. Ὁ Καλάνης ἐπῆρεν ἐπὶ τῶν γονάτων τὴν κόρην του, καὶ ἔλαβον τὸν λόγον οἱ γέροντες.

Δὲν ἐβράδυνε νὰ ληφθῇ ἡ περὶ τοῦ πρακτέου ἀπόφασις. Ἦτο πρόδηλον ὅτι δὲν ὑπῆρχον ἱκανὰ πρὸς

ἀντίστασιν μέσα καὶ ὅτι θὰ γίνωσι κύριοι οἱ Τούρκοι τῆς νήσου, ἐγνωρίζομεν δ' ἐκ τῶν προτέρων πῶς

φέρονται οἱ Τούρκοι εἰς κατακτηθείσας χώρας. Ἀπεφασίσθη λοιπὸν νὰ μεταβῶμεν εἰς τὰ δυτικώτερα τῆς νήσου καὶ νὰ σκορπισθῶμεν ὅπου ἕκαστος ἡδύνατο νὰ εὕρῃ καταφύγιον. Ἀπεμακρυνόμεθα οὕτω τῶν Τούρκων καὶ ἐπλησιάζομεν εἰς τὰ παράλια ἀντικρυ τῶν Ψαρῶν, ὅθεν ἡλπίζομεν σωτηρίαν.

Ἀπεχαιρετίσθημεν μετὰ πόνου ψυχῆς, εἰσῆλθόμεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἡσπάσθημεν τὰς εἰκόνας, καὶ ἀποχωρισθέντες ἐπεστρέψαμεν εἰς τὰ ἴδια ἕκαστος.

Δὲν ἐπανεῖδα ἕκτοτε τὸ παρεκκλήσιόν μας!

Καθ' ὁδὸν ὁ πατήρ μου μὲ εἶπεν, ὅτι ἀπεφάσισε νὰ ζητήσωμεν ἐπὶ τινος ἡμέρας τὴν φιλοξενίαν δύο γερόντων θείων του, κατοικούντων εἰς τὸ ἀγροκήπιόν των, ὅπισθεν τοῦ περιχλείοντος τὸν Κάμπον βουνοῦ. Ὅτε δ' ἐφθάσα-

μεν εἰς τὴν οἰκίαν, διέταξεν ἀμέσως τὸν κηπουρὸν νὰ φορτώσῃ ἐπὶ δύο ἡμιόνων ἐφαπλώματα καὶ ζωοτροφίας καὶ νὰ ὑπάγῃ νὰ προειδοποιήσῃ τοὺς γέροντας περὶ τῆς ἐλεύσεώς μας, καὶ νὰ μᾶς περιμεῖνῃ μετὰ τῶν ζώων ἐκεῖ.

Ἄμα ὁ κηπουρὸς ἀνεχώρησεν, ὁ πατὴρ μου μ' ἔκραξεν ἐντὸς τοῦ κοιτῶνος, ὅπου εἶχε κλεισθῇ μετὰ τῆς μητρός μου. Τοὺς ἤυρα παραγεμίζοντας σάκκον μὲ σκεύη ἀργυρᾶ καὶ ἄλλα πολύτιμα. Ἄλλος σάκκος ἔκειτο ἤδη ἐπὶ τῆς κλί-

νης πλήρης καὶ ἑτοιμος.

Ἀφοῦ καὶ ὁ δεύτερος ἐδέθη, τὸν ἐσήκωσεν ὁ πατὴρ μου, μὲ διέταξε νὰ φέρω τὸν ἐπὶ τῆς κλίνης κείμενον, ἤνοιξεν ἡ μήτηρ μου τὴν θύραν καὶ ἐξήλθομεν τοῦ δωματίου.

Ἐκεῖνος ἐμπρός, ἐγὼ κατό-

πιν, φέροντες τοὺς σάκκους, ἐβαδίσαμεν πρὸς τὸ μάλ-

λον ἀπόκεντρον μέρος τοῦ κήπου, ὅπου ἦσαν τὰ δένδρα πυκνότερα. Ἀπέθεσα κατὰ γῆς τὸν σάκκον καὶ ἔφερα δύο ἀξίνας. Ἐκεῖ ὑπὸ τὴν σκιὰν γηραιᾶς μηλέας, πλησίον τοῦ μαγανοπηγᾶδου, εἰς θέσιν τὴν ὁποίαν κατὰ παραγγελίαν τοῦ πατρός μου ἐσημείωσα καὶ ἐνετύπωσα ἀκριβῶς εἰς τὴν μνήμην μου, ἤρχισαμεν οἱ δύο νὰ σκάπτωμεν, καὶ ἠγνοίξαμεν λάκκον βαθύν. Ἐντὸς τοῦ λάκκου ἐθέ-

σαμεν τοὺς σάκκους, τὸν ἓνα ἐπὶ τοῦ ἄλλου, τοὺς ἐκαλύψαμεν ἔπειτα, ἐπατήσαμεν τὸ χῶμα πρὸς ἰσοπέδωσιν τῆς σκαφείσης γῆς, καὶ βεβαιωθέντες ὅτι οὐδεὶς μᾶς παρετήρησεν, ἐπεστρέψαμεν πρὸς τὴν οἰκίαν.

— Μὴ λησμονήσης αὐτὴν τὴν παρακαταθήκην, μέ εἶπεν ὁ πατήρ μου. Ἄν ἀποθάνω ἐγώ, σὺ εἶσαι ὁ προστάτης τῆς μητρὸς καὶ τῶν ἀδελφῶν σου.

Ἐμπροσθεν τῆς θύρας εὔρομεν τέσσαρα ζῶα ἑτοιμα καὶ τὴν Ἀνδριάναν ἐπισπεύδουσαν τὴν ἀνα-

χώρησιν. Οἱ γονεῖς καὶ αἱ ἀδελφαί μου ἀνέβησαν ἐπὶ τῶν ὄνων καὶ ἐξεκινήσαμεν. Ἡ Ἀνδριάννα καὶ ἐγὼ ἠκολουθήσαμεν πεζοί.

Κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἠκούσθη αἰφνης μακρόθεν πυροβόλου κρότος. Πλησιέστεροι κανονοβολισμοὶ διὰ μιᾶς τὸν διεδέχθησαν. Ἐστράφημεν ἐν σιωπῇ ὁ εἰς πρὸς τὸν ἄλλον. Οἱ κρότοι τῶν πυροβόλων ἐπηκολούθουν συνεχεῖς. Ἀπὸ τοῦ στόλου καὶ ἀπὸ τοῦ φρουρίου οἱ Τούρκοι ἐτέλουν παταγωδῶς τοῦ φρικτοῦ θριάμβου τῶν τὰ προεόρτια.

— Ἀλλοίμονον εἰς τὴν Χίον! ἀνέκραξεν ὁ πατήρ μου.

Καὶ ἐξηκολουθήσαμεν τὸν δρόμον μας.

Ὁ Πύργος ὅπου μετεβαίνομεν ἔκειτο ἐντὸς φάραγος. Ὁ ὀρίζων ἦτο περιωρισμένος, οὐδ' ἐφαίνετο ἐκεῖθεν ἡ θάλασσα. Οἱ δύο γέροντες τοῦ πατρός μου θεῖοι ἔζων ἐκεῖ διαρκῶς ἐν μονήρει ἡσυχίᾳ. Ὁ πρεσβύτερος αὐτῶν, ἄνθρωπος μὲ πείραν καὶ νοῦν πολύν,

διέτριψεν ἐπὶ ἔτη πολλὰ εἰς Ἀμστελόδαμον ἐμπο-
 ρευόμενος, ἐκεῖ δ' ἐγνωρίσθη μετὰ τοῦ Κοραῆ, με-
 τερχομένου ἐπίσης τὸ ἐμπόριον τότε, καὶ διετήρησεν
 ἕκτοτε φιλίαν καὶ σπανίαν τινὰ ἀλληλογραφίαν μετὰ
 τοῦ σοφοῦ γέροντος, καὶ αὐτὸς περὶ τὰ γράμματα
 ἀσχολούμενος. Ταῦτα πάντα ἀνύψουν τὸν θεῖόν μου
 εἰς τὰ ὄμματα τῶν συμπολιτῶν του. Οἱ λόγιοι, καθὰ
 σπανιώτεροι, ἀπελάμβανον μεγαλειτέρας τότε τι-
 μῆς, ἦσαν δ' ἐν γένει τῆς τοιαύτης τιμῆς ἄξιοι, διότι
 ἐγνώριζον καλῶς ὅσα ἐπηγγέλλοντο ὅτι γνωρίζουν,
 καὶ εἰργάζοντο μετ' αὐταπαρνήσεως πρὸς φωτισμὸν
 τοῦ Γένους.

Ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίας δὲν εἶχα ἴδῃ τὸν θεῖόν
 μου, ἀλλὰ τὸν ἐνθυμούμην μετὰ σεβασμοῦ πάντοτε,
 ἡ δὲ βραχεῖα τότε πλησίον του διαμονὴ μου ἐπηύ-
 ξησε τὴν ἐκτίμησιν τῆς φρονήσεως καὶ τῆς ἀρετῆς
 του. Διότι μᾶς προεῖπεν ὅσα ἐπέπρωτο νὰ πάθῃ ἡ
 Χίος. Μᾶς προεῖπε τὰς σφαγὰς, τὰς λεηλασίας, τοὺς
 ἐξανδραποδισμούς, τὸν ἐκπατρισμὸν καὶ τὴν δια-
 σποράν, ὅσα ἐνὶ λόγῳ κατόπιν συνέβησαν. Ἐν γένει
 δὲ κατεδίκαζεν ὡς πρόωρον τὴν Ἐπανάστασιν καὶ
 ἐβλεπε τὰ πάντα εἰς τὸ μέλλον σκοτεινὰ καὶ μαῦρα.
 Ἀλλ' ἦτο γέρων καὶ ἐτρέφετο εἰς τὴν ἐρημίαν μὲ
 τῆς πείρας καὶ τῶν βιβλίων τὰ διδάγματα. Μὴ θὰ

ἐγίνετο ποτὲ οὐδαμοῦ ἐπανάστασις ἐὰν δὲν ὑπῆρχον τῆς νεότητος ἡ τόλμη καὶ ἡ ἀπειρία; Οἱ γέροντες φύσει κλίνουν πρὸς τὴν ἀπραξίαν ἢ τὴν ἀναβολὴν· συμβουλεύουν ὑπομονὴν καὶ φρόνησιν. Τὸ αἰσθάνομαι ἤδη καὶ ἐξ ἰδίας πείρας τὸ γνωρίζω.

Ὁ ἄλλος ἀδελφὸς ἦτο κωφός. Σπανίως ἐλάλει.

Κατηφὴς καὶ μελαγχολικός, ἐφαίνετο ξένος εἰς τὰ τοῦ κόσμου.

Ἡ μόνη διασκέδασις, ἡ μόνη ἐνασχόλησίς του ἦτο ἡ ξυλογλυπτική.

Ἔχω εἰσέτι μικρὸν ξυλογράφημα τὸ ὁποῖον τότε μοῦ ἐδώρησε, πα-

ριστῶν τὸν Εὐαγγελισμόν.

Εἰς μάτην παρεκίνουν οἱ γονεῖς μου τοὺς δύο γέροντας νὰ φύγωσι μεθ' ἡμῶν. Ὁ κωφὸς ἀνύψονεν ἀρνητικῶς τὴν κεφαλὴν. — Ὀλίγη ζωὴ μᾶς μένει, ἔλεγεν ὁ ἄλλος· διατὶ νὰ κοπιᾶσωμεν πρὸς προφύλαξίν της; Σεῖς ἔχετε καθήκοντα πρὸς τὰ τέκνα σας, πηγαίνετε!

Καὶ ἔμειναν οἱ δύο γέροντες εἰς τὸν Πύργον των.

Τί ἀπέγειναν; Οὔτε αὐτοί, οὔτε ὁ κηπουρὸς των

ἢ τὰ τέκνα του, οὔτε ἡ γραῖα ὑπηρέτριά των ἐφάνησαν ἢ ἠκούσθησαν ἔκτοτε. Ὁ κηπουρὸς καὶ τὰ τέκνα του Κύριος οἶδε ποῦ ἐπωλήθησαν καὶ τίνος Τούρκου ἀγοραστοῦ ἐκαλλιέργησαν τοὺς κήπους!

Ἄλλ' οἱ γέροντες, καὶ μάλιστα ὁ κωφός, δὲν εἶχον ἀξίαν. Τίς νὰ τοὺς ἀγοράσῃ, καὶ πρὸς τί; Τοιοῦτοι αἰγμάλωτοι δὲν πωλοῦνται, σφάζονται. Εἶθε νὰ ᾔτο σύντομον τὸ μαρτύριόν των!

Δὲν ἦσαν τοῦλάχιστον ἐγγαμοί, καὶ δὲν τοὺς ἐθρήνησαν οὔτε χῆραι, οὔτε ὀρφανά. Ἄλλ' ἡμεῖς διετηρήσαμεν τὴν μνήμην των, καὶ τώρα ἀκόμῃ, μετὰ τοσαῦτα ἔτη, ἐνῶ γράφω περὶ αὐτῶν, ὁ λαιμός μου ξηραίνεται.

Τέσσαρας μόνον ἡμέρας ἐμείναμεν εἰς τὸν Πύργον των, καθ' ἑκάστην δὲ διὰ τῶν χωρικῶν ἐλαμβάνομεν πληροφορίας περὶ τῶν συμβαινόντων εἰς τὴν νῆσον.

Πρὶν ἔτι προσορμισθῶσι τὰ πλοῖα, οἱ Τοῦρκοι ἐξελθόντες τοῦ φρουρίου ἐχύθησαν εἰς τὴν πόλιν καὶ ἤρχισαν νὰ λεηλατῶσι καὶ ν' ἀρπάζωσι καὶ νὰ φονεύωσιν. Ὅτε φεύγοντες ἠκούομεν τοὺς κανονοβολισμούς, ἀπεβιβάζοντο οἱ ἐν τῷ στόλῳ, καὶ ἠύξησεν οὕτω τῶν δημίων ὁ ἀριθμός.

Τὴν ἐπιοῦσαν ἡ θάλασσα ἐκαλύφθη ὑπὸ πλοιαρίων φερόντων ἀπὸ ἀντικρυ τὰ λυσσῶντα στίφη, τὰ ὅποια ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἐπερίμενον τῆς ἄγρας τὴν ὥραν. Τότε τὸ κακὸν ἐκορυφώθη· ἡ πόλις δὲν ἐξήρκει ὅπως τοὺς κορέσῃ καὶ ἐπέπεσαν εἰς τὴν ἐξοχὴν.

Τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα ἐτελέσθη τοῦ Ἀγίου Μηνᾶ τὸ τρομερὸν ὀλοκαύτωμα. Ἀντίστασις δὲν ὑπῆρχεν· οἱ μὴ φυγόντες ἐκ τῶν ἐπαναστατῶν διεσπάρησαν κρυπτόμενοι, ὥστε οὐδὲν ἀνεχαίτιζε τῶν θηρίων τὴν πρόοδον, ἡ μόνη ἡ ἀφθονία τῆς προχείρου λείας. Καθ' ὅσον αὕτη ἐξηντλεῖτο, κατὰ τοσοῦτον ἐξετείνετο ἡ ζώνη τῆς καταστροφῆς, καὶ οὕτως ἠκούομεν τοὺς Τούρκους ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πλησιάζοντας εἰς τὸ καταφύγιόν μας.

Τοὺς ἠκούομεν, λέγω, πλησιάζοντας. Ψυχρὰ ἡ ἐκφρασις καὶ ἀφηρημένη. Ἀλλὰ πῶς νὰ ἐκφράσω τὴν φρίκην τῶν ἀκουσμάτων ἐκείνων; Ἀνάγκη διὰ τῆς φαντασίας, ἀναγνώστα, νὰ συμπληρώσῃς τῆς

ἀφηγήσεώς μου τὸ ἀτελές, δίδων ζῶην εἰς τὰς σκη-
νὰς καὶ τὰς ἐντυπώσεις, τὰς ὁποίας ἡ μνήμη μου
ἤδη ἀνακαλεῖ. Διότι ἄλλο ν' ἀναγινώσκεις, ἡσύχως
καθήμενος ἐντὸς τοῦ δωματίου σου, περὶ καταστρο-
φῶν γενομένων εἰς χώραν ἀπέχουσαν ἢ ἄγνωστον
καὶ εἰς ἐποχὴν μεμακρυσμένην, καὶ ἄλλο ν' ἀκούεις
ὅτι ἄνθρωποι γνωστοί σου, συγγενεῖς καὶ φίλοι, συμ-
πολιταί, σφάζονται καὶ αἰχμαλωτίζονται, ὅτι οἰκίαι
τὰς ὁποίας πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν εἶδες ἢ ἐπεσκέφθης
πυρπολοῦνται ἢ ἐλεηλατήθησαν· ἄλλο νὰ σέ λέγουν
ὀνομαστί, ἐφονεύθη ἐκεῖνος, ἡ σύζυγος τοῦ ἄλλου
ἡχμαλωτίσθη, τὴν εἶδεν ὁ δεῖνα συρομένην ἐκ τῆς
χειρὸς ὑπὸ Τούρκου ἀγρίου, καὶ κλαίουσαν καὶ κραυ-
γάζουσιν! Καὶ τὴν φωνὴν τῆς τὴν γνωρίζεις, τὴν
ἤκουσας τοσάκις νὰ λαλῇ εὐθύμως· καὶ νομίζεις
τώρα ὅτι ἀκούεις τοὺς γοεροὺς κραυγασμούς τῆς,
ὅτι τὴν βλέπεις μὲ ἀνεστραμμένην τὴν κεφαλὴν καὶ
τὴν κόμην λυτὴν ἀγομένην εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν, εἰς
τὴν καταισχύνην· καὶ συλλογίζεσαι τὸν ἄνδρα τῆς
καὶ τὰ τέκνα τῆς! Καὶ εἶσαι σὺ αὐτὸς ἐκεῖ πλησίον
μετὰ τῶν γονέων, μετὰ τῶν παρθένων ἀδελφῶν σου,
καὶ περιμένεις ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν νὰ παρασταθῶσιν
ἐνώπιόν σου οἱ ἀνόσιοι διώκται. ὦ! Ὁ Θεὸς νὰ σέ
προφυλάξῃ ἀπὸ τοιαύτας δοκιμασίας!

Αἱ περὶ τούτων εἰδήσεις ἤρχοντο ἀλλεπάλληλοι, τοσοῦτον ἀλλεπάλληλοι, ὥστε κατηντήσαμεν ἐπὶ τέλους νὰ μὴ ἐννοῶμεν τοῦ δεινοῦ τὸ μέγεθος. Ἀπεζώθημεν ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ τρόμου! Διὰ τῆς βίας ὁ γέρων θεῖός μου ἠνάγκασεν ἐπὶ τέλους τὸν πατέρα μου νὰ φύγωμεν.

Ἐφορτώσαμεν λοιπὸν ἐκ νέου ἐφαπλώματα καὶ ζωτροφίας ἐπὶ τῶν ἡμιόνων καὶ ἐστείλαμεν ἐμπρὸς τὸν κηπουρὸν μὲ ὁδηγίας νὰ μᾶς περιμένῃ εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον, χωρίον κείμενον εἰς τὰ δυτικώτερα τῆς νήσου, ὅπου ὁ πατήρ μου ἐνθυμήθη ὅτι εἶχε χωρικὸν σύντεκνον. Ἀποχαιρετήσαντες τοὺς δύο γέροντας ἀνεχωρήσαμεν καὶ ἡμεῖς κατόπιν καὶ ἐφθάσαμεν τὸ ἀπόγευμα εἰς Ἅγιον Γεώργιον, κατάκοποι ἐκ τοῦ δρόμου καὶ τοῦ ἡλίου.

Ἄμα εἰσῆλθομεν εἰς τὸ χωρίον ἐνόησαμεν ὅτι ἀσύνθηθές τι συνέβαιnen ἐντὸς αὐτοῦ. Ὁ κόσμος ἦτο εἰς κίνησιν, αἱ ὁδοὶ πλήρεις ἀνθρώπων, μεταξὺ δ' αὐτῶν ἄνδρες ἐνοπλοι, οἵτινες ἐφαίνοντο ξένοι· εἰς τὰς θύρας τῶν οἰκιῶν γυναῖκες καὶ παιδία ἔβλεπον καὶ ὠμίλουν· ἦτο ὡς ἐν ἡμέρᾳ ἐορτῆς, καὶ ἦσαν τῷ ὄντι ἐορτάσιμοι ἡμέραι ἐκεῖναι. Ἀλλ' ἡ ἐπὶ τῶν προσώπων ἀνησυχία ἐμαρτύρει ὅτι τὸ χωρίον δὲν ἐώρταζεν.

Ὁ πατήρ μου ἐπλησίασε γέροντα χωρικὸν ἰστά-

μενον παρὰ τὴν ἀνοικτὴν θύραν του. Τὸν ἠρώτησε περὶ τοῦ συντέκνου του. Ὁ σύντεκνος δὲν ἦτο εἰς τὸ

χωρίον. Ἀνεχώρησε πρὸ ἔτους. — Ἐρώτησεν ἂν ἦλθεν ὁ κηπουρός μας μὲ τὰς δύο ἡμιόνους; Οὐτε χωρικὸς ἦλθεν οὔτε ἡμίονοι ἐφάνησαν. — Ἐρώτησε διατί ἡ κίνησις καὶ πόθεν οἱ ὀπλοφόροι; Οἱ ὀπλοφόροι ἦσαν

Σάμιοι φεύγοντες τοὺς Τούρκους καὶ ὁ Λογοθέτης ἦτο μετ' αὐτῶν.

Ὁ Λογοθέτης ἐντὸς τοῦ χωρίου διωκόμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων! Ἡμεῖς δὲ ἤλθομεν εἰς Ἅγιον Γεώργιον διὰ ν' ἀποφύγωμεν τοὺς Τούρκους! Καὶ οὔτε ὁ σύντεκνος εἰς τὸ χωρίον οὔτε ὁ κηπουρός μας, ἡμεῖς δ' ἐκεῖ εἰς τὸν δρόμον, ἀπηυδαμένοι, ἄνευ τροφῆς, ἄνευ καταφυγίου, ἄνευ ὁδηγοῦ!

Ὁ χωρικός μᾶς ἐλυπήθη καὶ μᾶς ἐδέχθη εἰς τὴν καλύβην του. Εἰσῆλθομεν ὅλοι ἐντὸς αὐτῆς καὶ ἐκαθήμεθα περιμένοντες τὸν κηπουρόν. Ἀπὸ τῆς πρωίας ἤμεθα ἄσιτοι. Ὁ φιλόξενος χωρικός μᾶς ἠρώτησεν ἂν πεινώμεν, καὶ μᾶς ἐπρόσφερε τὸ πτωχικὸν δεῖπνόν του, ἀλλ' ὁ πατήρ μου τὸν ἠὺχαρίστησε, μὴ θελήσας νὰ τοῦ στερήσωμεν τὸν ἄρτον του.

Ἐν τούτοις αἱ ὥραι παρήρχοντο καὶ ὁ κηπουρὸς δὲν ἐφαίνετο, αἱ δὲ ἀδελφαί μου ἐπείνων. Μ' ἔστειλεν ὁ πατήρ μου ν' ἀγοράσω ὅ,τι εὔρω καὶ ἐξηρχόμην πρὸς τοῦτο τῆς καλύβης, ὅτε εἶδα αἰφνης εἰς τὸ φῶς τοῦ δύοντος ἡλίου γενικὴν ἐνώπιόν μου παραζάλην. Αἱ γυναῖκες ἔτρεχον μὲ τὰ βρέφη εἰς τὴν ἀγκάλην, οἱ ἄνδρες μὲ βάρη ἐπὶ τῶν χειρῶν, φράσεις διακεκομμέναι ἀντηλλάσσοντο, καὶ ἔφευγον ὅλοι ἔξω τοῦ χωρίου, ἐνῶ οἱ ὀπλοφόροι συνωθούμενοι ἡτοιμάζοντο

νὰ φράξωσι τὴν εἴσοδον. Ἦτο καθὼς ἡ αἰφνίδιος κίνησις τῶν φύλλων ἐπὶ τοῦ ἐδάφους πρὶν ἢ ἡ καταιγὶς ἐπιπέσῃ.

— Οἱ Τοῦρκοι ἐπλάκωσαν! Φύγετε! Κρυφθῆτε, ἔκραξε τρέχων πρὸς ἡμᾶς ὁ γέρων χωρικός.

Ἦμεθα ὅλοι ἤδη ἐκτὸς τῆς καλύβης, οὐδὲ εἰχομεν προετοιμασιῶν ἀνάγκην διὰ τὴν φυγὴν. Ἐλυστα σπεύδων τὰ ζῶα ἀπὸ τὰ παρὰ τὴν καλύβην δένδρα καὶ ἐφύγομεν ἔντρομοι, ἀκολουθοῦντες καὶ ἡμεῖς τὸ ρεῦμα.

Διήλθομεν τὴν νύκτα ὁδοιποροῦντες, χωρὶς νὰ γνωρίζωμεν ποῦ πηγαίνομεν. Ἦτο πολὺς ὁ δρόμος καὶ δύσκολος, ἡ δὲ νύξ τρικυμιώδης, ὁ οὐρανὸς ζοφερός, καὶ ἡ σελήνη ἐκ διαλειμμάτων ἐφαίνετο μεταξὺ τῶν νεφῶν. Καὶ ἡμεῖς, πεινασμένοι, ἀγρυπνισμένοι, κατὰκοποι, ἐφεύγομεν. Συχνάκις ἐτρομάξαμεν, νομίζοντες ὅτι ἀκούομεν κραυγὰς, ἢ τουφεκισμούς, ἢ ἔππων ποδοβολητόν. Συχνάκις διεκόψαμεν τὴν πορείαν, ὅπως καθήσωμεν καὶ ἀναπαυθῶμεν. Ἦμεθα οἱ πλεῖστοι πεζοί· ἦτο δὲ πολυάριθμος καὶ μακρὰ ἡ συνοδία, καὶ ἡμεῖς ἐφοβούμεθα μὴ σκορπισθῶμεν· ἠθέλομεν νὰ μείνῃ ἀδιάσπαστος ἡ ὁμάς ἡμῶν ἐντὸς τοῦ φεύγοντος πλήθους.

Τὴν αὐγὴν ἐξημερώθημεν εἰς τὸ παράλιον, εἰς λι-

μένα ἔρημον ἀντικρυ τῆς νήσου τῶν Ψαρῶν. Ἐκεῖ ἠθέλομεν καὶ ἠλπίζομεν νὰ καταφύγωμεν. Ἀλλ' ὁ ἀνεμος ἦτο σφοδρός, ἐντὸς δὲ τοῦ λιμένος καὶ εἰς τὸ πέλαγος οὔτε πλοῖον ἐφαίνετο, οὔτε πλοιάριον, οὐδὲ διεκρίνετο ἀντικρυ σημεῖον ζωῆς. Ἡ δὲ παραλία ἦτο ἤδη κατειλημμένη ὑπὸ ἄλλων προσφύγων, πρὸ ἡμῶν ἀφιχθέντων καὶ συσσωρευθέντων ἐκεῖ μὲ τὴν αὐτὴν ὡς ἡμεῖς ἐλπίδα. Δὲν τοὺς εἶδομεν οὔτε τοὺς ἤκουσαμεν μακρόθεν. Μόνον ὅτε ἐπλησιάσαμεν εἰς τὸν αἰγιαλόν, εἶδομεν ὑπὸ τὰς ἐλαίας, αἵτινες κατέβαινον μέχρι τῆς θαλάσσης, σωρούς σωμάτων κατακειμένων ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Ἐκεῖ διηλθον οἱ δυστυχεῖς ὁλόκληρον τὴν νύκτα, ἐνῶ ἡμεῖς ὑπὸ τὴν πνοὴν τῆς τριχυμίας ἐβαδίζομεν πρὸς τὸ αὐτὸ σημεῖον, ὡς εἰς λιμένα σωτηρίας.

Ἡ ἀφιξίς μας καὶ αἱ πρῶται τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου ἀκτῖνες ἔθεσαν εἰς κίνησιν ἐκεῖνο τῶν φυγάδων τὸ στρατόπεδον, καὶ πρὶν ἔτι προσεγγίσωμεν τοσοῦτον ὥστε ν' ἀναμιχθῶμεν μετ' αὐτῶν, εἶδομεν ὑπὸ τὰς ἐλαίας μορφὰς ἀνακαθημένας ἢ ἐγειρομένας, καὶ διεκρίνομεν γυναῖκας καὶ παιδία καὶ γέροντας καὶ νέους στρέφοντας πρὸς ἡμᾶς τὰ πρόσωπα, ἐνῶ τινες ἀποσπασθέντες ἐκ τοῦ ὁμίλου ἤρχοντο πρὸς ἡμᾶς διὰ νὰ μᾶς ἀναγνωρίσωσιν.

Ἐστάθηνεν τότε καὶ ἡμεῖς. Αἱ γυναῖκες ἐπέζευσαν καὶ ἐκαθήσαμεν εἰς ἐνὸς δένδρου τὴν ρίζαν. Τόσα ἔτη παρήλθον καὶ τόσα ἐδοκίμασα ἔκτοτε, ἀλλ' ὁμῶς ποτὲ δὲν θὰ λησμονήσω τὴν αἰσθησιν τοῦ καμάτου, ὑπὸ τοῦ ὁποίου κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν κατεβλήθην. Πρὸ εἰκοσιτεσσάρων ὥρῶν ἐπεριπάτουν μὲ κενὸν τὸν στόμαχον. Ἐξηπλώθην καταγῆς πλησίον τῆς μητρὸς μου καὶ ἔκλεια τοὺς ὀφθαλμούς, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης δυνάμεως εἰς τὰ μέλη μου, ἄνευ σκέψεως εἰς τὴν κεφαλὴν μου. Καὶ ἡσθάνθην τὴν χεῖρα τῆς μητρὸς ἐπὶ τοῦ μετώπου, καὶ ἤνοιξα τοὺς ὀφθαλμούς καὶ εἶδα τὴν ἀγαπητὴν κεφαλὴν τῆς κεκλιμένην ἄνωθέν μου. Δὲν ἀντηλλάξαμεν λέξιν, ἀλλ' ἔκυψεν ἡ μήτηρ μου καὶ μ' ἐφίλησε, καὶ ἔκλεια πάλιν τοὺς ὀφθαλμούς. Τὰ ἐνθυμοῦμαι ταῦτα πάντα ὥς νῦν συνέβησαν χθές.

Ὁ πατήρ μου εἶχε προχωρήσει εἰς συνάντησιν τῶν πρὸς ἡμᾶς ἐρχομένων. Μετ' ὀλίγον ἐπέστρεψεν ἀκολουθούμενος ὑπὸ γέροντος, τὸν ὁποῖον δὲν ἀνεγνώρισα. Ἀλλ' ἡ μήτηρ μου τὸν ἀνεγνώρισε καὶ ἐγερθεῖσα ἔδραμε πρὸς αὐτόν. Ὁ γέροντς ἤνοιξε τὰς ἀγκάλας του καὶ ἔσφιξεν ἐπὶ τοῦ στήθους τὴν μητέρα μου. Ἦτο τοῦ πατρὸς τῆς ὁ ἀδελφός.

Μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης οὐδεὶς ἡμῶν εἶχε κλαύ-

σει. Ὁ τρόμος τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου, ἡ ἀδιάκοπος κίνησις, αἱ μεταβολαὶ τῶν σκηνῶν, τὸ ἀλλεπάλληλον τῶν ἐντυπώσεων διετήρουν εἰς ἔντασιν τὸ νευρικὸν σύστημα. Ἦμεθα ψυχῇ τε καὶ σώματι ἀπηυδημένοι, ἀλλ' ἔμενον στεγνὰ τὰ βλέφαρά μας.

Ἄλλ' εἰς τοὺς κόλπους τοῦ γέροντος κρύπτουσα τὴν κεφαλὴν ἡ τάλαινα μήτηρ μου ἀφέθη τότε ὁλόκληρος εἰς τῆς λύπης τὴν κυριότητα, καὶ ἠκούοντο οἱ λυγμοὶ τῆς, καὶ οἱ στεναγμοὶ τῆς ἐξέσχιζον τὴν καρδίαν μου. Αἱ ἀδελφαί μου περιεκύκλωσαν τὴν μητέρα κλαίουσai, ὁ δὲ πατήρ μου ἔκρυψεν ἐντὸς τῶν χειρῶν τὸ πρόσωπον, καὶ ἡ Ἀνδριάνα ἔδακνε τὰ δάκτυλά τῆς, καὶ ἐγὼ ἠσθάνθην τὴν καρδίαν μου ἀναβαίνουσαν εἰς τὸν λαιμόν μου, καὶ τοὺς ὀφθαλμούς μου θολούς, καὶ ἦτο γενικὸς ὁ θρήνος καὶ ὁ κοπετὸς ὑπὸ τὴν ἐλαίαν, ἥτις μᾶς ἐσκίαζεν.

Ὁ γέρων ἀπέθεσεν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους κλαίουσai εἰσέτι τὴν μητέρα μου καὶ ὑπῆγε νὰ μᾶς προμηθεύσῃ τροφήν. Ἐπέστρεψε φέρων μιζύθρας· δὲν ἠδυνήθη νὰ εὕρῃ ἄλλο τι, οὐδ' ἐπερίσσευε τεμάχιον ἄρτου καθ' ὅλην ἐκείνην τῶν δυστυχῶν τὴν συνάθροισιν. Μὲ τὰς μιζύθρας παρηγορήσαμεν τὴν πεινάν μας.

Ἐν τούτοις πλοῖον δὲν ἐφαίνετο, ὁ ἄνεμος δὲν ἐκόπαζεν, ἡ θάλασσα ἦτο ἀγρία, εἰς δὲ τὸ παράλιον

ἐμένομεν ἄστεγοι, ἄσιτοι, ἀπροστάτευτοι. Ἄν οἱ Τοῦρκοι ἐπῆρχοντο, ἄλλην δὲν εἶχομεν καταφυγὴν ἢ νὰ ριφθῶμεν ἐντὸς τῶν κυμάτων. Ἐπεριμένομεν δὲ νὰ τοὺς ἴδωμεν ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν ἐμφανιζομένους. Συνεσκέφθημεν μετὰ τοῦ θεοῦ μου καὶ ἀπεφασίσθη νὰ προσφύγωμεν εἰς τὸ πλησιόχωρον χωρίον Μεστά, ὅπου νὰ καιροφυλακτῶμεν, μέχρις οὔ εὐρεθῶσιν, εἰ δυνατόν, τοῦ ἐκπατρισμοῦ τὰ μέσα.

Ἀνεχωρήσαμεν λοιπὸν καὶ πάλιν καὶ μετὰ τινων ὥρῶν ὁδοιπορίαν ἐφθάσαμεν κακῶς ἔχοντες εἰς Μεστά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Τὰ χωρία τῆς Χίου, ἰδίως τὰ μεσημβρινά, εἶναι ὀχυρά ὡς φρούρια καὶ στενόχωρα ὡς φυλακαί. Δὲν ἔχουν τείχη, ἀλλὰ, κατὰ τὰς τέσσαρας ἐξωτερικάς τοῦ χωρίου πλευράς, τῶν οἰκιῶν τὰ ὀπίσθια συνεχόμενα ἀποτελοῦν ἀδιάκοπον προτείχισμα. Αἱ θύραι τῶν οἰκιῶν κεῖνται ἔσωθεν, ἐντὸς τοῦ χωρίου, ἡ κεντρικὴ δὲ αὐτοῦ ὁδός, τέμνουσα τῶν οἰκιῶν τὴν συνέχειαν, σχηματίζει τοῦ ὀχυρώματος τὴν πύλην. Εἶναι δὲ ἀληθῶς πύλη ἡ τοιαύτη ὁπή, καθότι καὶ κλείεται διὰ κιγκλιδωτῶν ἐκ σιδήρου θυρῶν.

Τὰ χωρία ταῦτα μοῦ ἔφερον πάντοτε κατὰ νοῦν τὸ ἐν Σμύρνῃ Χάνιον· ἡ διαφορὰ εἶναι, ὅτι ἀντὶ τῆς περικλειούσης ἐκεῖνο μεγαλοπόλεως, ταῦτα περικυκλοῦνται ὑπὸ λόφων πρασίνων, καὶ ἀντὶ ὧν ἔμπόρων, περιέχουν εὐρώστους γεωργούς· ἀντὶ δὲ τῆς ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Χανίου πλατείας, ὁδοὶ στεναὶ καὶ οἰκοδομαὶ συνεσφιγμέναι πληροῦν τὸν χῶρον, τὸν ὅποιον περιστοιχίζει ἡ τετράπλευρος ἐξωτερικὴ σειρὰ τῶν οἰκιῶν.

Εἰς τὸ κέντρον τοῦ χωρίου ὑψοῦται συνήθως Πύργος, τοῦ ὁποίου ἡ εἰσοδος ὑπερέχει τοσοῦτον τοῦ ἐδάφους, ὥστε μόνον διὰ κλίμακος ξυλίνης ἢ διὰ σχοινίων δύναται τις ν' ἀνέλθῃ μέχρις αὐτῆς. Οἱ Πύργοι οὗτοι, λείψανα τῆς κυριαρχίας τῶν Γενουηνσίων, εἶναι αἱ ἀκροπόλεις τῶν χωρίων.

Τοιοῦτο ἦτο τὸ χωρίον Μεστά, ὅπου προσεφύγομεν. Οἱ χωρικοὶ μᾶς ὑπεδέχθησαν φιλοφρόνως, μᾶς παρεχώρησαν δὲ οἰκίαν εὐκαιρον, τὰ κενὰ τῆς ὁποίας δωμάτια διεμοιράσθημεν μετὰ τοῦ γέροντος θείου τῆς μητρός μου καὶ δύο ἄλλων οἰκογενειῶν. Ἡ κοινὴ συμφορὰ τότε πρῶτον μᾶς ἐσχέτισε μετ' αὐτῶν καὶ μᾶς συνέδεσεν.

Αἱ στερήσεις μας ἦσαν ποικίλαι καὶ μεγάλαι, ἀλλὰ τίς τότε ἐσκέπτετο περὶ ἀνέσεως καὶ περὶ τῶν συνήθων τοῦ βίου ἀναγκῶν; Ὁ σκοπὸς ἦτο τὴν ζωὴν νὰ διατηρήσωμεν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοῦτο μόλις ἐξήρκει ἡ δίαιτά μας. Καὶ τοῦ ἄρτου αὐτοῦ ἡ ἀπόκτησις ἦτο δύσκολος, οὐδὲ κατωρθοῦτο καθ' ἡμέραν. Σῦκα, κουκκία, ξυλοκέρατα καὶ χόρτα ἄγρια, ἰδοὺ ὅποια ἦτο, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἡ τροφή μας. Καὶ παρήρχοντο οὕτως αἱ ἡμέραι ἐν τῷ μέσῳ φόβων καὶ ἐλπίδων.

Τὴν ἰδέαν τῆς εἰς Ψαρὰ καταφυγῆς παρητήσαμεν ἐξ ἀνάγκης, διότι ἤρχοντο ἀπελπιστικαὶ ἐκεῖθεν εἰδή-

σεις. Ἦτο ἤδη πλήρης προσφύγων ἡ νῆσος, οἱ δὲ Ψαριανοί, μόλις ἔχοντες πῶς νὰ τοὺς διαθρέψωσι καὶ συντηρήσωσι, δὲν ἠδύναντο οὔτε ἤθελον νὰ δεχθῶσι πλειοτέρους. Ἦρχιζεν ἤδη νὰ τοῖς γίνεται ἐπαισθητὴ ἡ σπάνις τοῦ ὕδατος, ἡ δὲ συσσώρευσις τοσούτων ἀπόρων φυγάδων εἶχε προκαλέσει νόσους, αἵτινες ἐφαίνοντο προμηνύουσai φοβερωτέραν ἐπιδημίαν. Ὅθεν ἔγραφον εἰς Χίον προτρέποντες τοὺς φεύγοντας νὰ διευθυνθῶσιν εἰς ἄλλας τοῦ Αἰγαίου νήσους, καὶ προσφέροντες προθύμως τὰ πλοῖα των καὶ τοὺς ναύτας των.

Ἀλλ' ἡμεῖς εἰς Μεστὰ ἤρχιζομεν νὰ ἐλπίζωμεν ὅτι δὲν ὑφίσταται πλέον ἀνάγκη φυγῆς. Δύο ἐβδομάδες εἶχον παρέλθει ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Τουρκικοῦ στόλου· οἱ ἐπαναστάται ἀπέπλευσαν ἢ ἐκρύπτοντο σκορπισμένοι εἰς τῆς νήσου τὰ ἐνδότερα, οἱ δὲ φιλήσυχοι τῆς πόλεως κάτοικοι καὶ τῶν χωρικῶν οἱ πλείστοι οὐδ' ἐξηγέρθησαν κατὰ τῆς Τουρκικῆς ἐξουσίας, οὐδ' ἀνεμίχθησαν εἰς τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα. Διατί λοιπὸν τῆς καταδρομῆς ἡ ἐξακολούθησις ; Διατί τῆς τρομοκρατίας ἡ διαιωνίσις, ἐνῶ πᾶσα ἀντιστάσεως πιθανότης ἐξέλιπε ; Μὴ δὲν ἤρκεσαν τὰ πεσόντα ἤδη ἀθῶα θύματα ; Μὴ δὲν ἐκορέσθη ἀρκούντως τῆς τουρκικῆς λύσσης ἡ ἑξαψις ; Ταῦτα

σκεπτόμενοι ἐπεριμένομεν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν τὴν διακήρυξιν ἀμνηστείας καὶ τὴν ἀδειαν νὰ ἐπιστρέψωμεν εἰς τὰς ἐστίας μας.

Καὶ τῷ ὄντι, τῶν Τούρκων ἡ καταφορὰ εἶχε κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας κοπάσει. Ἦκούοντο ὀλιγώτεροι πυροβολισμοὶ καὶ φόνοι καὶ ἀπαγωγαί, διέτρεχον δὲ φημὶ ὅτι ἐμεσίτευον οἱ Πρόξενοι ὑπὲρ συγχωρήσεως τῶν ραγιαδῶν, καὶ ὅτι ὁ Πασᾶς ἐφαίνετο κλίνων πρὸς ἐπιείκειαν. Καὶ ἤρχοντο μέχρις ἡμῶν αἱ τοιαῦται φημὶ καὶ ὑπέτρεφον τὰς ἐλπίδας μας.

Τὴν ἐνάτην ἡμέραν τῆς εἰς Μεστὰ διαμονῆς μας ἐνομίσαμεν ὅτι τὰ δεινὰ μας ἐτελείωσαν. Δύο Πρόξενοι ἦλθον εἰς τὸ χωρίον φέροντες κλάδους ἐλαίας καὶ παραμυθίας εὐαγγελία. Ἐφερον ἀναφορὰν πρὸς ὑπογραφὴν, ὑπέσχοντο δὲ ὅτι ἅμα προσκυνήσωμεν ὁ Πασᾶς θὰ μᾶς συγχωρήσῃ. Νὰ μᾶς συγχωρήσῃ ! Ἀλλὰ διὰ τί ; Οὐτε ἀντάρται ἡμεθεα, οὔτε οὐδένα ἠδικήσαμεν, οὔτε ἰδιοκτησίας ξένας ἐληστεύσαμεν, οὔτε γυναικάς ἠτιμάσαμεν, οὔτε ἐφονεύσαμεν, οὔτε ἐξηνδραποδίσσαμεν. Διὰ τί νὰ συγχωρηθῶμεν ;

Ἀλλὰ ταῦτα εἶναι σκέψεις σημεριναί. Δὲν ἐσκεπτόμεθα τοιαῦτα τότε, ἡ δ' ἐλπίς τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῆς ἀφορήτου ἐκείνης ὑπάρξεως ἦτο ἀληθὴς δι' ἡμᾶς χάρά. Ὅθεν ὑπεγράψαμεν προθύμως πάντες,

νέοι και γέροντες, χωρίς να εξετάσωμεν τί ἡ ἀναφορὰ περιέχει, ὑπεγράψαμεν μὲ τὰς δύο χεῖρας, εὐλογοῦντες τὴν φιλάνθρωπον μεσολάβησιν τῶν Χριστιανῶν Προξένων, καὶ ἀνεπνεύσαμεν, πιστεύσαντες ὅτι παύει ὁ διωγμὸς καὶ θὰ ἐπιστρέψωμεν ἀβλαβεῖς εἰς τὰ ἴδια.

Ἀλλὰ μὴ ἐπρόκειτο νὰ εὕρωμεν τὰς οἰκίας μας ὅπως τὰς ἀφήσαμεν ; Μετὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Σαμίων καὶ τῶν ὑπὸ τὸν Μπουρνιᾶν χωρικῶν, μετὰ τοὺς σφοδροὺς ἐκ τοῦ φρουρίου καὶ ἐκ τοῦ στόλου κανονοβολισμούς, μετὰ τὴν ἀχαλίνωτον πρὸ πάντων τῶν Τούρκων λεηλασίαν, ὀλίγας περὶ τούτου ἐλπίδας ἠδυνάμεθα νὰ τρέφωμεν. Ἀλλ' ὅμως ἐκυρίευσεν πάντα ἡμᾶς ἐκεῖ, εἰς Μεστά, τῆς ἐπανόδου ὁ πόθος. Ἡθέλωμεν νὰ ἴδωμεν καὶ πάλιν τὰς οἰκίας μας, εἰς οἷαν δὴποτε κατάστασιν καὶ ἂν ἐπρόκειτο νὰ τὰς εὕρωμεν, ὁ δὲ φόβος μὴ τὰς εὕρωμεν κατεστραμμένας ἤϋξανεν ἀντὶ τοῦ νὰ ἐλαττόνη τὴν ἐπιθυμίαν μας.

Τοιοῦτος ὁ ἄνθρωπος. Προσκολλᾶται τοσούτῳ μᾶλλον εἰς ὅ,τι ἀγαπᾷ, καθόσον κινδυνεύει νὰ τὸ ἀπολέσῃ. Ὅταν δὲ ἡ ἀπώλεια σφραγισθῇ, καὶ ἡ ἐλπίς ἀπέλθῃ, τότε πρὸ πάντων ἡ χηρευμένη καρδιά αἰσθάνεται ὁπόσῃν περιέκλειεν ἀγάπην. Οὕτω πλανώμεθα εἰς τὰ κοιμητήρια καὶ καθήμεθα ἐπὶ τῶν

πλακῶν, αἱ ὁποῖαι σκεπάζουν τὰ λείψανα τῶν ἀπελθόντων ἀγαπητῶν μας. Οὕτω μετὰ πυρκαϊᾶν ἀποτεφρώσασαν ὀλόκληρον συνοικίαν, βλέπεις ἀνθρώπους πλανωμένους ἐντὸς τῶν καπνιζόντων εἰσέτι ἐρειπίων, καὶ ἀναζητοῦντας τὰ ἴχνη τῶν ἐστιῶν των, καὶ βλέποντας ἐπὶ ὥρας τὸν χῶρον, ὅπου ὑφούτο ἡ διαμονή των καὶ τοὺς λίθους, οἷτινες ἀπετέλουν τοῦ κοιτῶνός των τοὺς τοίχους.

Αἱ ἐπαγγελίαι τῶν Προξένων τοσοῦτον ἀνεπτέρωσαν τὰς ἐλπίδας μας, ὥστε ἠθέλομεν ἀμέσως νὰ ἐπιστρέψωμεν. Ἄλλ' οἱ γεροντότεροι ἐχαλίνωσαν τὴν ἀνυπομονησίαν μας, ὑποπτευόμενοι μὴ ἡ προσφερομένη ἀμνηστία ἦτο τέχνασμα τῶν Τούρκων, πρὸς ἐξαπάτησιν τῶν Προξένων, καὶ παγίς ὅπως μᾶς ἐξολοθρεύσωσιν εὐκολώτερον. Εἶχον πλειοτέραν πείραν τοῦ τουρκικοῦ χαρακτῆρος οἱ γέροντες, ἀλλ' οἱ ἐπίλοιποι ἐβασιζόμεθα μετὰ θάρρους εἰς τῶν Προξένων τὴν ὑπόσχεσιν καὶ τὴν προστασίαν.

Μετὰ σύσκεψιν καὶ συζήτησιν καὶ ἐνδοιασμοὺς ποικίλους, ἀπεφασίσθη τέλος νὰ ὑπάγωμεν τινὲς ἐκ τῶν νεωτέρων ὡς πρόσκοποι, οἱ δὲ λοιποὶ νὰ περιμείνωσιν εἰς Μεστὰ τὰς εἰδήσεις μας, ἢ τὴν ἐπιστροφὴν μας.

Τὴν ἐπαύριον ἀνεχώρησα ἀπὸ πρῶτας μετὰ δύο

ἄλλων ὀμηλίκων μου. Περιττὸν νὰ ἀναφέρω τὰ ὀνόματα τῶν. Ἄλλως τε πρὸς τί νὰ ὑποδεικνύω ἐκάστοτε ὀνομαστὶ ἐκείνους, ὅσων ἡ κακὴ τύχη συνέπεσε νὰ συνενωθῇ μετὰ τῆς ἰδικῆς μου ; Ἐκ τῶν δύο ἐκείνων ὁ εἷς, εὐδαίμων ἤδη γέρων, πρωτεύει ἐν μιᾷ τῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ Ἑλληνικῶν κοινοτήτων· συχναίχῃς δ' ἐκτοτε συνηντήθημεν καὶ ἀνεμνήσθημεν ἡμερῶν ἀρχαίων καὶ κοινῶν παθημάτων. Ὁ ἄλλος, διασωθεὶς τότε, ἀπέθανε μετ' ὀλίγον εἰς Τήνον. Πόσους τότε λυτρωθέντας ἐκ τῶν ὀνύχων τῶν Τούρκων ἐθέρισεν οὕτως ὁ θάνατος ! Ἐξηντλημένοι μετὰ τοσαύτας κακουχίας, μετὰ τοσούτους περισπασμούς, πόσοι φυγόντες τὴν μάχαιραν τοῦ ἐχθροῦ ἔπεσαν κατόπιν, πρόωρα τῆς ἀσθενείας θύματα !

Ἀπεχαιρετήσαμεν λοιπὸν τοὺς εἰς Μεστὰ καὶ ἐκινήσαμεν οἱ τρεῖς ὁμοῦ, διευθυνόμενοι πρὸς τὴν πόλιν. Αἱ ἐντυπώσεις τῶν γενομένων καταστροφῶν ἦσαν πολὺ πρόσφατοι εἰσέτι, καὶ δὲν ἤμεθα οὐδαμῶς ἀπηλλαγμένοι τοῦ φόβου μὴ συναντήσωμεν Τούρκους ἐνόπλους, ἀγνοοῦντας ἢ ἀψηφοῦντας τὰς ἐπικεικὲς τοῦ Πασᾶ προθέσεις. Ἄλλ' ἤμεθα νέοι καὶ οἱ τρεῖς, ὁ δὲ πρωῒνδς ἀὴρ ἦτο ζωογόνος, καὶ ἀπέπνεον ἄρωμα ὑγιὲς οἱ μαστιχοφόροι περὶ τὰ Μεστὰ λόφοι. Ἡ ἐλπὶς διεσκέδασε βαθμηδὸν τοὺς φόβους καὶ ἐβαδίζομεν ἐλα-

φροί, φαιδρύνοντες δι' εὐθύμων συνομιλιῶν τὴν ὁδοπορίαν μας.

Δὲν ἐπέπρωτο ὅμως οὔτε ἡ φαιδρότης, οὔτε ἡ ὁδοπορία μας νὰ διαρκέσωσι πολύ.

Ἐβλέπομεν μακρόθεν τὸ χωρίον Ἐλάταν, ὅπου ἐπροτιθέμεθα νὰ ἀναπαυθῶμεν ἐκ τοῦ δρόμου καὶ νὰ λάβωμεν πληροφορίας διὰ τὴν περαιτέρω πορείαν μας.

Ὁ ἥλιος ἔκαιε καὶ ἐταχύνομεν τὸ βῆμα πρὸς τὰς λευκάς τοῦ χωρίου οἰκίας. Αἰφνης, εἰς τὰ πρόθυρα αὐτοῦ, ἤκούσαμεν οἰμωγὰς καὶ κραυγὰς γυναικείας. Ἐστάθημεν καὶ οἱ τρεῖς καὶ εἶδομεν ὁ εἰς τὸν ἄλλον. Μὴ ἦσαν Τοῦρκοι εἰς τὸ χωρίον; Αὕτη ἦτο ἡ πρώτη μου σκέψις. Ἐτείναμεν τὰ ὦτα. Αἱ κραυγαὶ ἐξηκούλουν. Ἦσαν βεβαίως γυναικεῖα μοιρολόγια.

Ὁδηγούμενοι ἐξ αὐτῶν διήλθομεν τὰς ἐρήμους τοῦ χωρίου ὁδοὺς καὶ ἐφθάσαμεν ἐνώπιον τῆς ἐκκλησίας. Ἐκεῖ συνωθοῦντο οἱ χωρικοί, ὑπεράνω δὲ τῶν κεφαλῶν των εἶδομεν κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν εἰς τῆς ἐκκλησίας τὰ πρόθυμα ἀναβαίνοντα δύο φέρετρα, τὸ ἓν μετὰ τὸ ἄλλο, καὶ πέριξ αὐτῶν αἱ γυναῖκες ἔκλαιον καὶ ὠδύροντο καὶ ἐκραύγαζον γοερῶς.

Ὅτε εἰσῆλθεν ἐντὸς τοῦ ναοῦ ἡ νεκρώσιμος συνοδία, ἠρώτησα ἓνα χωρικὸν περὶ τῶν δύο λειψάνων,

καὶ μᾶς εἶπε μετὰ τὰ δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλ-
μοὺς, ὅτι συμμορία Τούρκων, συναντή-
σασα τὴν πρῶταν τρεῖς νέους ἔξω
τοῦ χωρίου, ἐπυροβόλησε κατ' αὐ-

τῶν καὶ ἐξηκολούθησε τὸν δρόμον
της, ὅτι ὁ εἰς τῶν τριῶν σωθεὶς ἔτρεξε καὶ ἀνήγγειλε
τὸ συμβάν εἰς τὸ χωρίον, τὰ δὲ πτώματα τῶν δύο
φονευθέντων μετεκομίσθησαν πρὸ ὀλίγης ὥρας ἐκεῖ.

Ποῦ λοιπὸν αἱ ὑποσχέσεις ἀσφαλείας ; Ποῦ ἡ ἐλπίς
ὅτι τὰ δεινὰ ἐτελείωσαν ; Εἶχον οἱ γέροντες δίκαιον !
Οἱ δύο ἐκεῖνοι νεκροί, καὶ τῶν γυναικῶν τὰ μοιρο-
λόγια, ἦσαν τῆς τουρκικῆς πίστεως ἡ σφαγῆς, τῆς
τουρκικῆς ἐπιεικείας τὰ ἐχέγγυα !

Ἐπεστρέψαμεν ἀμέσως εἰς Μεστά, βαδίζοντες

ταχύτερον ἢ ὅτε ἤρχόμεθα, καὶ ἄνευ τῆς προτέρας παιδρότητος. Οἱ ἐκεῖ ἐξεπλάγησαν ὅτε μᾶς εἶδον ἐπιστρέφοντας, ἡ δ' ἀφήγησις τῆς εἰς Ἑλάταν σκηνῆς τοὺς κατετάραξε, καὶ ἡ προτέρα ἀδημονία διεδέχθη διὰ μιᾶς τὰς μόλις ριζωθείσας ἐλπίδας.

Ὁ πατήρ μου μόνος ἐπέμενεν ἐλπίζων: ἦτο τυχαία ἡ συμπλοκή, δὲν ἦσαν γνωσταὶ εἰσέτι αἱ ἀποφάσεις τοῦ Πασᾶ, οἱ Τοῦρκοι ἐκεῖνοι δὲν παρέμειναν εἰς Ἑλάταν, ἄρα οἱ πυροβολισμοὶ τῶν δὲν ἀποδεικνύουν τὴν ἐπανάληψιν συστηματικοῦ διωγμοῦ, θὰ ἡσυχάσωσι τὰ πράγματα. Τοιαῦτα ἔλεγεν, ἀλλ' ἡ πείρα τοῦ παρελθόντος κατεφόβιζε τοὺς λοιποὺς πάντας καὶ ἀφίρει πᾶσαν ἐμπιστοσύνην πρὸς τὰς ἀγαθὰς δῆθεν τοῦ Πασᾶ διαθέσεις. Νὰ φύγωμεν, νὰ φύγωμεν! ἔλεγον αἱ γυναῖκες, τὰ δὲ παιδιά ἐκλαιον, καὶ ἐγὼ δὲν ἠδυνάμην νὰ λησμονήσω τὴν θεάν τῶν δύο ἐκείνων φερέτρων, φερομένων πρὸς τὴν πύλην τῆς ἐκκλησίας, καὶ τοὺς θρήνους τῶν γυναικῶν, αἱ ὁποῖαι ἐμοιρολόγουν τοὺς νεκροὺς τῶν.

Τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἡμέραν ὁ θεῖος τῆς μητρός μου, δι' ἀμοιβῶν γενναίων καὶ μεγαλειτέρων ἔτι ὑποσχέσεων, ἔπεισε νέον χωρικὸν νὰ μεταφέρῃ διὰ παντὸς τρόπου ἐπιστολὴν τοῦ εἰς Ψαρά. Ἐγγραφὴ ζητῶν τῆς φυγῆς τὰ μέσα.

— Ἄς ἔλθῃ πλοῖον, ἔλεγε πρὸς τὸν πατέρα μου, καὶ σὺ ἂν θέλῃς μείνῃς ἐδῶ. Φθάνει μόνον νὰ ἐλθῇ ἐν καιρῷ!

Ὁ πατήρ μου ἐσιώπα, ἀλλ' ἐφαίνετο δισταζών. Τὸν ἐτρόμαζον ἄρά γε οἱ κίνδυνοι τῆς φυγῆς καὶ τοῦ ἐκπατρισμοῦ αἱ ὀδύναι; ἢ ἐβασίζετο εἰς τῶν Προξένων τὴν μεσολάβησιν καὶ ἤλπιζεν ὅτι κρυπτόμενοι ἐν τῷ μεταξὺ ἐντὸς τῆς πατρίδος θὰ διέλθωμεν ἀσφαλέστερον τῆς δοκιμασίας τὴν περίοδον; ἢ μή, ὑπὸ τὴν πίεσιν τοσούτων ἀλλεπαλλήλων συγκινήσεων, ἀπώλεσε τὴν εἰς ἑαυτὸν πεποιθήσιν καὶ δὲν ἤξευρεν ὁ ἴδιος τί ἤθελε καὶ τί ν' ἀποφασίσῃ;

Τὴν ἐπιούσαν ἡμεθὰ ἀπὸ πρωΐας συνηγμένοι κατὰ τὸ σύνθηρος εἰς τὴν ἰσόγειον τῆς οἰκίας εἰσοδόν, ἥτις ἐχρησίμευεν ὡς κοινὴ αἰθουσά μας. Καθήμενοι εἰς τῶν θυρῶν τὰ κατώφλια καὶ ἐπὶ τῶν βαθμίδων τῆς κλίμακος συνεσκεπτόμεθα, ὡς πάντοτε, περὶ τοῦ πρακτέου, ἀναμένοντες τί ἡ ἡμέρα θὰ μᾶς φέρῃ καὶ ὑπολογίζοντες πότε ἡδυνάμεθα νὰ περιμένωμεν ἀπόκρισιν ἐκ Ψαρῶν.

Ἡ Ἀνδριάνα μόνη ἦτο ἀποῦσα. Εἶχεν ἐξέλθει πρὸς εὐρεσιν τροφῆς. Καὶ ἄλλοτε κατῶρθωσε νὰ ποικίλῃ τὴν πενιχρὰν διαίτην μας συλλέγουσα χόρτα ἄγρια εἰς τοὺς πέριξ τοῦ χωρίου λόφους. Ἀλλ' ἐβρά-

δυνεν ἤδη νὰ ἐπιστρέψῃ. Καὶ ἡ μήτηρ μου, ἀνησυχοῦσα, πολλάκις ἤνοιξε τὴν θύραν καὶ προέτεινε τὴν κεφαλὴν εἰς τὴν ὁδόν, νὰ ἴδῃ μὴ φαίνεται ἐρχομένη.

Ἡ Ἀνδριὰνα ἦτο ὁ γενικὸς προστάτης, ἡ ἀληθὴς πρόνοια ὁλοκλήρου τῆς εἰς Μεστὰ δυστυχοῦς ἡμῶν ὁμάδος. Πλήρης αὐταπαρνήσεως καὶ ἀφοσιώσεως,

περιέθαλπε τὴν μητέρα καὶ τὰς ἀδελφάς μου καὶ ἐφρόντιζε περὶ πάντων τῶν λοιπῶν· ὅλα τὰ ἐπρόφθανεν, ὅλα τὰ ἐσυλλογίζετο· αὐτὴ εὔρισκεν ἢ ἐφεύρισκε τὴν καθημερινὴν τροφήν μας, αὐτὴ ἔφερε τὸ νερὸν ἐκ τῆς πηγῆς, αὐτὴ κατώρθωσε δι' ἀχύρων καὶ παλαιῶν ταπήτων ν' αὐτοσχεδιάσῃ στρωμνὰς δι' ὅλους εἰς τὰ εὐκαιρα δωμάτια τῆς οἰκίας ἐκείνης· αὐτὴ μᾶς ἔφερεν εἰδήσεις ἐξωθεν, σχετιζομένη μετὰ τῶν χωρικῶν καὶ τὰ πάντα ἐρευνῶσα καὶ τὰ πάντα μανθάνουσα. Ἡ ἐνεργητικότης τῆς ἦτο ἀδάμαστος καὶ ἀκατάβλητος ἡ εὐθυμία τῆς. Εἶχε τὴν καρδίαν

ὕγιᾶ καὶ ἀκμαίαν ὅσον καὶ τὸ σῶμα, καὶ συγχαίς
διὰ τῆς ζωηρότητος, διὰ τῆς φαιδρότητός της ἔφερεν
εἰς τὰ χεῖλη μας τὸ μειδίαμα, ἐν μέσῳ τῆς ἐπικρα-
τούσης ἐκεῖ γενικῆς ἀθυμίας.

Ἡ ὥρα ἐν τούτοις παρήρχετο καὶ ἠϋξανε τῆς μη-
τρός μου ἡ ἀνησυχία. Δὲν ἤθελα νὰ τὴν αὐξήσω ἐκ-

φράζων τοὺς φόβους μου, ἀλλ' ἔμην καὶ ἐγὼ ἀνήσυχος, καὶ οἱ ἄλλοι ἐπίσης. — Τί ἔγεινε ; Πῶς ἀργεῖ ; Μὴ ἔπαθε τίποτε ; Τισὶ ἀντηλλάσσοντο φράσεις.

Ἐκεῖ, αἰφνης, ἀνοίγεται ἡ θύρα καὶ παρουσιάζεται ἡ Ἀνδριὰνα κάτωχρος, τρέ-

μουσα, μετὴν κόμην λυτὴν, σχισμένα τὰ φορέματα καὶ ἀνοικτά, τὰ στήθη αἱματωμένα.....

Ἡ ὅλη παρουσία της

ἐμαρτύρει πάλιν φόβον, καὶ τρόμον καὶ αἰσχύνην.

Ἡ μητέρα μου ἤγειρετὴ ἀμεσῶς, ἐκάλυψε μὲ τὰς χεῖρας τοὺς ὀφθαλμούς καὶ ἀνεκραῖξε μετὰ φρίκης : Ἄ ! οἱ Τοῦρκοι, οἱ Τοῦρκοι ! Καὶ ἀρπάξατα τὰς θυγατέρας της ἔσυρεν αὐτὰς εἰς τὴν ἀγκάλην της.

Ἡ δὲ Ἀνδριὰνα μετὴν μίαν χεῖρα ἐπὶ τῆς ἀνοι-

κτής θύρας, ἐδείκνυε δια τῆς ἄλλης τὴν ἐξοδον, καὶ ἀσθμαίνουσα δὲν ἠδύνατο ν' ἀρθρώσῃ τὰς λέξεις τὰς ὁποίας ἐπροσπάθει νὰ προφέρῃ· — Φύγετε, κρυφθῆτε!

Εὐρέθημεν ὅλοι δια μιᾶς ἐξω εἰς τὸν δρόμον μετὰ τῆς Ἀνδριάνας.

Ποῦ ἐπηγαίνομεν ; Τί ἠθέλομεν; Ἐμφυτός τις ὁρμὴ διηύθυνε τὰ διαβήματά μας μακρὰν τῆς πύλης τοῦ χωρίου. Ἐφεύγομεν τοὺς Τούρκους. Δὲν ἐσχεπτόμεθα ὅμως ὅτι ἀπομακρυνόμενοι τῆς ἐξόδου, ἐκλειόμεθα ἐντὸς

τοῦ χωρίου. Ἀλλὰ μὴ σκέπτεται τις εἰς τοιαύτας ὥρας ;

Ἐνῶ ἐτρέχομεν οὕτω περίφοβοι, παραζαλισμένοι, μὴ γνωρίζοντες ποῦ νὰ καταφύγωμεν, μία γραῖα εἰς τὴν θύραν ταπεινῆς οἰκίας ἱσταμένη μᾶς εἶδε, μᾶς ἐλυπήθη καὶ ἤπλωσε πρὸς ἡμᾶς τὴν χεῖρα.

— Ἐλᾶτε ἐδῶ νὰ σᾶς κρύψω, Χριστιανοί.

Ἐχύθημεν ὅλοι ἐντὸς τῆς ἀνοικτῆς θύρας, ἀκο-

λουθοῦντες τὴν γραῖαν. Ὁ Θεὸς τὴν ἐφώτισε ! Εἰς ἐκείνην χρεωστοῦμεν τὴν σωτηρίαν, τὴν ὑπαρξίν μας. Δὲν τὴν εἶδα ἔκτοτε, οὔτε τὸ ὄνομά της γνωρίζω, ἀλλὰ ποτὲ δὲν ἐλησμόνησα τὸ ἀγαθὸν πρόσωπόν της, οὐδ' ἔπαυσα εὐλογῶν τὴν μνήμην της. Εἴθε νὰ τὴν ἀντήμειψεν ὁ Θεὸς καὶ νὰ τὴν ἀνέπαυσεν ἐν εἰρήνῃ !

Ὅπισθεν τῆς οἰκίας ἦτο αὐλὴ ὑπαιθρος, εἰς δὲ τὴν ἄκραν τῆς αὐλῆς σταῦλος. Ἐντὸς τοῦ σταύλου μᾶς ἔκρυπεν ἡ γραῖα. Αἱ ἀγελάδες τῆς ἔβοσκον εἰς τὴν ἐξοχὴν καὶ δὲν ἐπέστρεψαν οὔτε τὴν ἐσπέραν ἐκείνην, οὔτε τὰς ἐπιούσας, νὰ μᾶς διαφιλονεικήσωσι τῆς κατοικίας των τὴν κατοχὴν. Δὲν ἠχμαλώτιζον γυναικόπαιδα μόνον οἱ Τοῦρκοι· ὅ,τι εὑρισκον ἦτο λεία εὐπρόσδεκτος. Ἀλλὰ δὲν ἐζημίωσαν ἡμᾶς τότε ληστεύσαντες τῆς πτωχῆς γραίας τὰ ζῶα.

Ἡ εἴσοδος ἦτο στενὴ καὶ σκοτεινὴ, εἰς δὲ τὸ βάθος ἠνοίγετο ὁ σταῦλος τετράγωνος καὶ ὅπως οὖν εὐρύχωρος· ἀλλ' οὐδ' αὐτὸς εἶχε παράθυρον ἢ ἄλλην ὀπὴν, ὥστε ὅτε ἐκλείετο ἡ ἐπὶ τῆς αὐλῆς θύρα τῆς διόδου, τὸ σκότος ἦτο ψηλαφητὸν καὶ ἡ ἀποφορὰ δὲν εἶχε διέξοδον. Τέσσαρα ἡμερόνυχτα ἐμείναμεν ἐντὸς τοῦ κρυψῶνος τούτου, δεκαοκτὼ ἐν συνόλῳ ψυχαί !

Τὸ ἐσπέρας τῆς πρώτης ἡμέρας ἡ φιλόανθρωπος γραῖα μᾶς ἔφερε σάκκον πλήρη σύκων. Ὅτε δὲ συν-

ειθίσαμεν εἰς τὸ σκότος, ἀνεκαλύψαμεν εἰς μίαν γωνίαν κάδον ἔχοντα εἰσέτι ὕδωρ ἀρκετόν, πρὸς ποτισμὸν τῶν ἀγελάδων. Χάρις εἰς τὸ ὕδωρ τοῦτο καὶ εἰς τὰ σῦκα δὲν ἀπεθάνομεν τῆς δίψης καὶ τῆς πείνης. Εἰς θέσιν δὲ προέχουσαν ἐπὶ μιᾶς τῶν πλευρῶν τοῦ σταύλου, εὗρομεν ἄχυρον, τὸ ὁποῖον ἐστρώσαμεν κατὰ γῆς, διὰ νὰ μὴ κατακλίνωνται ἐπὶ τοῦ βορβορώδους ἐδάφους αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά. Καὶ ἐζήσαμεν οὕτω τέσσαρας νύκτας καὶ τέσσαρας ἡμέρας!

Ἐκ τοῦ κρυψῶνός μας ἠκούομεν ἔξω συχνάκις τὰς κραυγὰς τῶν Τούρκων καὶ οἰμωγὰς τῶν Χριστιανῶν, πότε μακρὰν καὶ ἄλλοτε πλησίον. Τὴν τελευταίαν μάλιστα νύκτα τοὺς εἶχομεν πολὺ, πολὺ πλησίον, διότι διενυκτέρευσαν εἰς τὴν οἰκίαν τῆς γραίας, καὶ ἠκούομεν τὰς ὁμιλίας των καὶ τὰς διηγήσεις τῶν αἰσχυρῶν κατορθωμάτων των.

Ὁ κύριος τῶν Τούρκων σκοπὸς ἦτο ἡ ἀνακάλυψις τῶν κρυπτομένων φυγάδων. Τοὺς ἄνδρας ἐφόνευον, τὰ δὲ γυναικόπαιδα ἠχμαλώτιζον μεταφέροντες τὴν ἄγραν των εἰς τὴν πόλιν. Τοὺς χωρικοὺς δὲν ἐβλάπτον συνήθως, ἐκτὸς δι' ὕβρεων καὶ ραβδισμῶν καὶ λακτισμάτων καὶ διὰ τῆς καταναλώσεως τῶν τροφίμων των. Δὲν ἔμενον δὲ ἐπὶ πολὺ οἱ αὐτοὶ Τοῦρκοι εἰς τὸ χωρίον. Ἀφ' ἐσπέρας ἤρχετο μία συμμορία,

ἔτρωγον, ἔπινον ἐκοιμῶντο, τὴν δὲ πρῶταν ἤρχιζεν ἡ ἔρευνα πρὸς σφαγὴν καὶ αἰχμαλωσίαν· ἀνεχώρουν οἱ πρῶτοι μὲ αἰχμαλώτους καὶ λάφυρα, καὶ τοὺς διεδέχετο νέα τὴν ἐσπέραν συμμορία, καὶ οὕτως ἐφεξῆς. Ἡμεῖς δ' ἐπεριμένομεν νὰ κορεσθῶσι καὶ νὰ παύσῃ ἡ ἐξάντλησις τῆς λείας τὴν διαδοχὴν τοῦ διωγμοῦ, παρακαλοῦντες τὸν Θεὸν νὰ μὴ ἀνακαλυφθῶμεν μέχρι τέλους.

Πῶς νὰ περιγράψω τὴν ἀγωνίαν τῶν ἀτελευτήτων ἐκείνων ἡμερῶν ! Ἐφοβούμεθα νὰ λαλήσωμεν μὴ ὁ ἐλάχιστος θόρυβος μᾶς προδῶσῃ. Ἡ Ἀνδριὰνα ἔκλαιεν, ἔκλαιεν ἀκαταπαύστως, καὶ λυγμοὶ ἐνίοτε ἐξέφευγον ἀπὸ τοῦ στήθους τῆς· ὁ πατήρ μου ἐπέβαλλε τότε σιωπὴν.

— Θέλεις νὰ μᾶς καταδώσῃς ; ἔλεγε.

Καὶ ἔκρυπτεν ἡ Ἀνδριὰνα τὴν κεφαλὴν, καὶ δὲν ἠκούετο ὁ θρήνος τῆς. Ἐπλησίαζεν ἡ μήτηρ μου νὰ τὴν παρηγορήσῃ.

— Μὴ μ' ἐγγίζῃς καὶ λερώνεσαι !

Δυστυχῆς νέα ! Ἡ μαύρη ἀπελπισία τῆς ἐντὸς τοῦ σκοτεινοῦ καὶ δυσώδους ἐκείνου καταφυγίου ἦτο ἡ φοβερωτέρα ἐνδειξις τῆς τύχης, ἡ ὁποία ἐπερίμενε τὰς λοιπὰς ἐκεῖ γυναῖκας, εἴαν οἱ Τοῦρκοι μᾶς ἀνεκάλυπτον !

Τὴν τελευταίαν νύκτα ἐξημερώθημεν μὲ τὸν φό-
βον, ὅτι δὲν θὰ σωθῶμεν ἀπὸ τὰς χειράς των. Ἡ
θύρα μόνη τοῦ σταύλου μᾶς ἐχώριζεν ἀπ' αὐτῶν.
Τὴν αὐγὴν ἐπανηλθεν εἰς τὴν αὐλὴν ἡ σιωπὴ, ἀλλ'
ἐξηκολούθει ἐντὸς τοῦ χωρίου ὁ θόρυβος. Πόσον βρα-
δέως αἱ ὥραι παρήρχοντο ! Θὰ ἐπανέλθωσιν οἱ Τούρ-
κοι πλησίον μας ; Θὰ τοὺς ἔχωμεν καὶ τὴν νύκτα
πάλιν ; Ἡσθανόμεθα πάντες ὅτι δὲν ἠδυνάμεθα νὰ
ἀνθέξωμεν πλειότερον.

Πρὸς τὸ ἐσπέρας τοὺς ἠκούσαμεν εἰς τὴν αὐλὴν,
ἐτοιμαζομένους πρὸς ἀναχώρησιν, καὶ ἐκρατοῦμεν
τὴν ἀναπνοὴν μας, περιμένοντες τὴν ἐλπίζομένην
ἀπομάκρυνσίν των.

Ἐκεῖ, ἀκούομεν αἰφνης, πλησίον τῆς θύρας, βρον-
τώδη Τούρκου φωνήν.

— Ἄς ἴδωμεν πρὶν φύγωμεν, τί ἔχει εἰς αὐτὴν
τὴν ἀποθήκην.

Ἐκαμα τὸν σταυρόν μου. Κρύος ἰδρῶς μὲ περιέ-
χυσεν.

Ἡ θύρα τοῦ σταύλου ἔτριξε καὶ ἠνοίχθη, καὶ εἰς
τὸ ἀνοιγμὰ τῆς εἶδα Τούρκου μορφὴν φοβεράν. Ἐκρά-
τει ξίφος γυμνὸν εἰς τὴν μίαν χεῖρα, εἰς δὲ τὴν ἄλ-
λην ράβδον, καὶ ἀπὸ τῆς ἄκρας τῆς ράβδου ἐκρέματο
λύχνος, τὸ δὲ φῶς τοῦ λύχνου ἐφώτιζε τοῦ Τούρκου

τὸ πρόσωπον, καὶ ὀπισθεν τῶν ὤμων τοῦ ἄλλαι
Τούρκων κεφαλαὶ ἔρριπτον περίεργα ἐντὸς τοῦ σκό-
τους βλέμματα.

Ἐκαθήμην κατὰ γῆς εἰς τὸ βάθος τοῦ σταύλου,

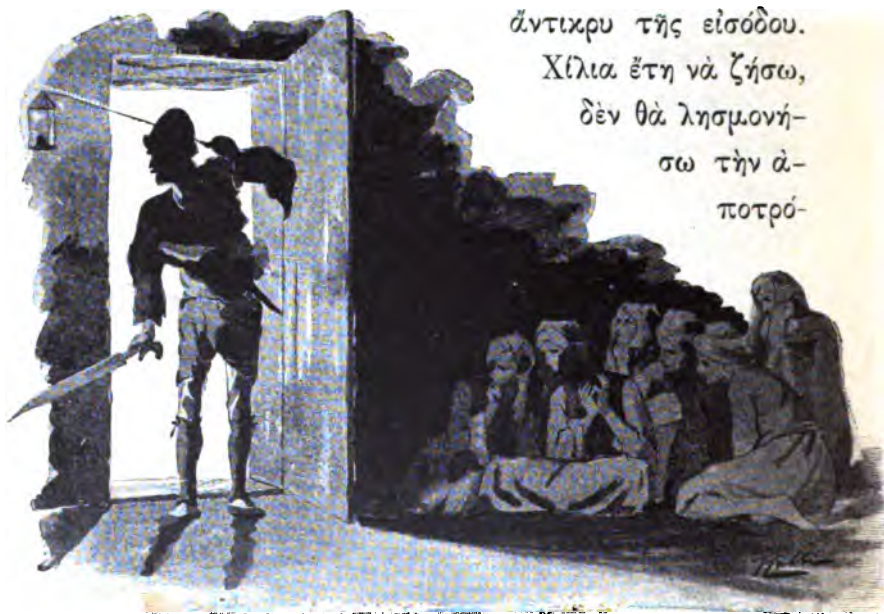
ἀντικρυ τῆς εἰσόδου.

Χίλια ἔτη νὰ ζήσω,

δὲν θὰ λησμονή-

σω τὴν ἀ-

ποτρό-

παιον ἐκείνην ὀπτασίαν!

Ἀναπνοὴ ἐντὸς τοῦ σταύλου δὲν ἠκούετο. Ὁ
Τούρκος ἐκτείνει τὸν πόδα, προχωρεῖ ἓν βῆμα. . . .

Ἀντήχησε διὰ μιᾶς ὁ πάταγος ὑδάτων πατουμέ-
νων καὶ βλάσφημος τοῦ Τούρκου ἐκφώνησις. — Μόνον
βρῶμαι εἶναι ἐδῶ. Δὲν ἔχει τίποτε. Πηγαίνωμεν!

Ἡ θύρα ἐκλείσθη μετὰ κρότου καὶ οἱ Τοῦρκοι ἀνέχωρησαν. Ἐσώθημεν ! Ἐν βήξιμον, εἰς στεναγμὸς ἠδύνατο νὰ μᾶς προδώσῃ. Ἀλλ' ὁ Θεὸς μᾶς ἐλυπήθη καὶ ἠυδόκησε νὰ μᾶς διαφυλάξῃ, ἡ δὲ σωτηρία μας τὴν ὥραν ἐκείνην μᾶς ἐφάνη ὡς ἀγαθὸς διὰ τὸ μέλλον οἰωνός, καὶ ἐπεριμένομεν μὲ πλειότερον ἤδη θάρρος τῆς δοκιμασίας μας τὸ τέλος.

Δὲν ἐψεύσθησαν αἱ ἐλπίδες μας. Τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἐσπέραν, ἀφοῦ ἐνύκτωσε, ἠνοιχθῇ τοῦ σταύλου ἡ θύρα καὶ πάλιν, ἀλλ' ὑπὸ φίλης ἤδη χειρός, καὶ ἦλθεν ἐν μέσῳ ἡμῶν ὁ χωρικός, τὸν ὅποιον ὁ Θεὸς μου εἶχεν ἀποστείλει πρὸς εὗρεσιν πλοίου. Πῶς ἐξετέλεσε τὴν παραγγελίαν, πῶς ἀνεκάλυψε τὸ κρησφύγετόν μας δὲν γνωρίζω. Ἐφερε τὴν ἀγγελίαν ὅτι πλοῖον Ψαριανὸν μᾶς ἐπερίμεν εἰς ἔρημον λιμενίσκον ὅχι μακρὰν τοῦ χωρίου, καὶ ἦτο ἐτοιμὸς ὁ χωρικός νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ ἀμέσως πρὸς αὐτό.

Ἡ νυκτερινὴ ὥρα, ὁ φόβος τῶν Τούρκων, ἡ ἀγνοία τοῦ μέλλοντος, οἱ κίνδυνοι τῆς φυγῆς, ἡ ἀνάμνησις τῶν πρώτων ματαίων περιπλανήσεων, πολλοὺς δισταγμοὺς τὴν ὥραν ἐκείνην ἐγέννησαν. Ἀλλ' ἂν ἐμένομεν, ὁ ὀλεθρὸς ἦτο βέβαιος σήμερον ἢ αὔριον, ἐνῶ φεύγοντες ἠδυνάμεθα ἴσως νὰ σωθῶμεν. Ἀπεφασί-

σθη λοιπόν ἡ φυγή καὶ ἀνεχωρήσαμεν ὑπὸ τὴν ὁδή-
γίαν τοῦ χωρικοῦ.

Κρατούμενοι τὰς χεῖρας καὶ βαδίζοντες ἐν σιωπῇ
ἐφθάσαμεν εἰς τὴν ἄκραν τοῦ χωρίου, πρὸς τὸ ἀντί-
θετον τῆς εἰσόδου μέρος. Ἐφεύγομεν τὴν πύλην ὑπο-
πτευόμενοι ὅτι ἐφρουρεῖτο ὑπὸ Τούρκων. Ὁ ὁδηγός
μας εἶχε λάβει τὰ μέτρα του. Εἰσῆλθομεν ἐντὸς οἰ-
κίας ἐρήμου διὰ νὰ δραπετεύσωμεν ἐκ τῶν ὀπισθεν.
Ἡ νύξ ἦτο σκοτεινὴ, διεκρίνετο ὅμως ἐκ τοῦ παρα-
θύρου τὸ κρημνώδες κάτω ἔδαφος. Ἐκρεμάσθη σχοι-
νίον καὶ κατέβην πρῶτος ἐγώ. Ἔδεσα εἰς τὴν ζώνην
μου τὸ σχοινίον καὶ τὸ ἐκράτουν ἐκ τῶν χειρῶν, ἐνῶ
μὲ κατεβίβαζον οἱ ἄνωθεν. Κατῆλθον κατόπιν οἱ λοι-
ποὶ ἄνδρες ἀνὰ εἷς, καὶ ἐπεριλάβομεν ἔπειτα τὰς
καταβιβαζομένας γυναῖκας καὶ παιδία. Τελευταῖος
ἐπήδησεν ὁ χωρικός, ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς μας, καὶ
ἤρχισεν ἡ νυκτερινὴ ὁδοιπορία.

Ἡ ἀπόστασις δὲν ἦτο μεγάλη, ἀλλὰ δὲν εἶναι
εὐκόλος ὁ δρόμος, ὅταν μὲ τὴν καρδίαν τρέμουσιν
φεύγῃς εἰς τὸ σκότος, μὴ γνωρίζων ποῦ πηγαίνεις,
καὶ φοβῆσαι ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν μὴ φανῶσιν οἱ
Τούρκοι, καὶ ἔχῃς γέροντας καὶ γυναῖκας καὶ παι-
δία μικρὰ εἰς τὴν συνοδίαν σου !

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Ἐξημέρονε μόλις ὅτε ἐφθάσαμεν εἰς τὰ ὑψώματα
τὰ περικλείοντα τὸν λιμενίσκον, ὅπου ἡ σωτηρία μᾶς
ἐπερίμενε. Λευκὴ σειρὰ ἀμιδρου φωτός, χαράττουσα
τὸν ὀρίζοντα, προεμήνυε τὴν ἀνατολήν. Εἰς τοὺς πρό-
ποδας τοῦ ἀποτόμου λό-
φου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐστά-
θημεν, ἐβλέπομεν τὴν θά-
λασσαν καὶ τὴν ἀκτὴν,
ἀλλὰ δὲν ἤκούετο ῥόχθος·
ἐντὸς τοῦ λιμένος ἦτο ἄ-
κρα γαλήνη, ἐκτὸς δ' αὖ-
τοῦ, μακράν, μᾶς ἐδειξεν
ὁ χωρικὸς τὸ πλοῖον. Δὲν
ἐβλεπα ἐπὶ τῶν σκοτει-
νῶν ὑδάτων τὸ σκάφος,
ἀλλ' ὀδηγούμενος ἀπὸ τοῦ χωρικοῦ τὴν χεῖρα, διέ-
κρινα τοὺς δύο ἰστοὺς καὶ μοῦ ἐφάνη ὅτι κινοῦνται
προχωροῦντες μὲ κρεμάμενα ἐπ' αὐτῶν τὰ ἱστία.

Ἐσπεύσαμεν τὸ βῆμα καὶ ἐντὸς ὀλίγης ὥρας ἤμεθα εἰς τὴν παραλίαν.

Δὲν ἦλθε διὰ μόνους ἡμᾶς τὸ πλοῖον ἐκ Ψαρών. Ὁ πλοίαρχος ἐφρόντισεν ἅφ' ἐσπέρας νὰ διασπείρῃ τῆς ἀφίξεώς του τὴν εἶδησιν, καὶ συνέρρεον οἱ πρόσφυγες ἐκ τῶν πέριξ χωρίων καὶ ἐκ τῶν σπηλαίων ὅπου ἐκρύπτοντο. Ἡ ἀκτὴ ἦτο ἤδη κεκαλυμμένη ὑπ' αὐτῶν, ὅτε κατέβημεν, ἐξηκολούθουν δὲ καὶ ἄλλοι φθάνοντες κατόπιν ἡμῶν.

Εὐτυχῶς οἱ πρῶτοι φθάσαντες εἶχον δώσει τὸ συμφωνηθὲν σημεῖον, καὶ τὸ πλοῖον ἐπλεεν ἤδη πρὸς τὸν λιμένα, καθ' ἣν στιγμὴν ἀπὸ τοῦ ὑψώματος διέκρινα μακρόθεν τοὺς ἰστούς του.

Ὅτε ἐπλησιάσαμεν εἰς τοὺς σωροὺς τῶν φυγάδων, εἶδομεν ὅλα τὰ πρόσωπα ἐστραμμένα πρὸς τὴν θάλασσαν. Ἦρχετο ἡ λέμβος! Ἐπλησίαζεν! Ἡκούοντο αἱ κῶπαι σχίζουσαι τὴν θάλασσαν, ἤκούετο καὶ τῶν σκαρμῶν ὁ γογγυσμὸς ὑπὸ τῆς κώπης τὴν πίεσιν. Οἱ δ' ἐπὶ τοῦ αἰγιαλοῦ ἐτείνομεν σιωπῶντες τὰ ὦτα πρὸς τοὺς πλησιάζοντας ἐκείνους παρηγόρους ἤχους.

Ἀλλ' ὅτε ἡ λέμβος προσωρμίσθη καὶ ἐπήδησαν οἱ ναῦται εἰς τὴν ξηράν, τότε ἡ σιωπὴ ἐλύθη καὶ ἐπῆλθε ταραχὴ καὶ σύγχυσις, διότι πάντες, συνω-

θούμενοι ἐπὶ τῶν βράχων, ἀνυπομόνουν θέλοντες νὰ ἐπιβιδασθῶσιν. Ἦσαν δὲ πολλοὶ οἱ φεύγοντες, καὶ ἡ λέμβος μικρά. Ἡ ἡχηρὰ τοῦ ναυκλήρου φωνὴ καὶ τῶν ναυτῶν οἱ βραχίονες ἐχαλίνωσαν τοῦ πλήθους τὴν ἀνυπομονησίαν. — Ἦσυχάσατε, ἐφώναζε. Θὰ σᾶς πάρωμεν ὅλους. Κανένα δὲν θ' ἀφήσωμεν !

Ἐν τούτοις ἡ λέμβος ἀνεχώρησε μὲ τὸ πρῶτον φορτίον, ὃ δὲ ναύκληρος καὶ τρεῖς ναῦται ἔμενον εἰς τὸ παρὰλιον ὥπλισμένοι. Ἐπήγαιναν ἡ λέμβος καὶ ἤρχετο, ἐσμικρύνετο δὲ βαθμηδὸν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπὶ τῆς ἀκτῆς, καὶ ἤϋξανε μετὰ πᾶσαν ἀναχώρησιν ἡ ἀνυπομονησία τῶν μενόντων. Ἠϋξανε δὲ τοσοῦτω μᾶλλον καθ' ὅσον τὸ φῶς ἐπληθύνετο. Δὲν ἐφαίνετο εἰσέτι ὁ ἥλιος, ἀλλ' ἡ θάλασσα ἐλάμβανεν ἤδη τῆς ἡμέρας τὰ χρώματα.

Οἱ ἡμίσεις περίπου ἦσαν ἐπὶ τοῦ πλοίου. Ἡμεῖς ἐμένομεν εἰσέτι ἐπὶ τῆς ξηρᾶς, καὶ ἐβλέπομεν τὴν λέμβον ἐπιστρέφουσιν, εὐχόμενοι νὰ μὴ βραδύνη ἡ σειρά μας, ὅτε ἀντήχησεν αἰφνης κρότος τουφεκίου καὶ ἠκούσθη σφαίρας συριγμός. Αἱ κεφαλαὶ ὅλαι ἐστράφησαν διὰ μιᾶς πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ εἶδομεν ὑψηλά, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου, πρὸς τὰ δεξιὰ μας, τέσσαρας ἀνδρῶν μορφάς. — Ἀλλοίμονον ! οἱ Τοῦρκοι ἐπλάκωσαν !

Θεέ μου ! Ὅποῖον τρόμον ἔφερεν εἰς τὴν ἀκτὴν ἡ ἀπροσδόκητος ἐκείνη τῶν διωκτῶν μας ἐμφάνισις !

Δύο, τρεῖς τουφεκισμοὶ ἐκ νέου ἀντήχησαν. Ὁ ὄμιλος τῶν προσφύγων ἐσκορπίσθη, καὶ ἐτρέξαμεν ὅλοι εἰς τοῦ λόφου τὰς ὑπωρείας, ὥπως προφυλαχθῶμεν ὑπὸ τῶν βράχων τὰς ἐξοχάς. Οἱ τέσσαρες ναῦται μόνοι ἔμειναν εἰς τὴν ἄκραν τῆς θαλάσσης, καὶ ὑψώσαντες τὰ ὅπλα ἐσκόπευσαν καὶ ἐπυροβόλησαν διὰ μιᾶς καὶ οἱ τέσσαρες. Οἱ Τοῦρκοι ἄνωθεν δὲν ἀνταπεκρίθησαν εἰς τὸν χαιρετισμὸν τοῦτον. Ἐφοβήθησαν ἄρά γε ; ἢ μὴ αἱ σφαῖραι τῶν ναυτῶν μας ἐπέτυχον ; ἢ μὴ ἦσαν πολυαριθμοὺ σώματος ἐμπροσθο-

φυλακή καὶ ἐπερίμενον ἐπικουρίαν, ὅπως ἐπιπέσωσι καθ' ἡμῶν ; Καὶ τότε ; τί θὰ γίνωμεν ; πῶς θ' ἀντισταθῶμεν ;

Ἐν τούτοις ἡ λέμβος ἐπλησίαζεν. Ἐνθαρρυνθέντες ὑπὸ τῆς παύσεως τῶν πυροβολισμῶν ἐτρέξαμεν ὅλοι πάλιν πρὸς τὴν θάλασσαν. Θὰ προφθάσωμεν ὅλοι νὰ σωθῶμεν ; Θὰ φανῶσιν ἐκ νέου ἐπὶ τοῦ λόφου οἱ Τοῦρκοι ;

Προσωρμιζετο σχεδὸν ἐπὶ τῶν βράχων ἡ λέμβος, ὅτε εἶδα τὸν πατέρα μου πλησιάζοντα εἰς τὸν ναύκληρον. Τὸν ἐβλεπα νὰ λαλῇ περιπαθῶς δακτυλοδείκτων τὰς ἀδελφάς μου καὶ ἐμέ, ἐνῶ ὁ ναύτης ἀπέσυρε τὴν χεῖρα, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐζήτει ὁ πατήρ μου νὰ θέσῃ φιλοδώρημα.

Κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἡ μήτηρ μου ὀπισθενεῖν ἐλάβεν ἐκ τῆς χειρός. Ἐστράφην πρὸς αὐτήν.

— Λουκῆ μου, πάρε τὰς ἀδελφάς σου καὶ πηγαίνετε μὲ τὴν εὐχήν μας. Ἀφήσατέ μας ἡμᾶς εἰς τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ.

Καὶ συγχρόνως ἐναπέθετεν εἰς τὸν κόλπον μου μικρὸν δέμα περιέχον ὅσα κοσμήματα εἶχε δυνηθῇ νὰ περισώσει. Τὴν ἐνηγκαλίσθην καὶ ἐφίλουν τὸν λαιμόν της καὶ ἔλεγα· — Ὅχι, ὅχι, ὅλοι ὁμοῦ θὰ σωθῶμεν....

Ἐκεῖ, μὲ ἥρπασεν ἐκ τοῦ βραχίονος ὁ πατήρ μου.

— Πήγαινε μὲ τὰς ἀδελφάς σου. Ἐρχόμεθα κατόπιν ἡμεῖς.

Ἡ λέμβος ἦτο ἤδη πλήρης, αἱ δὲ ἀδελφαί μου ἐκάθηντο ἐντὸς αὐτῆς. Μὲ ὥθησεν ὁ πατήρ μου, μ' ἔσυρεν ὁ ναύκληρος, καὶ πρὶν προφθάσω νὰ λαλήσω ἢ ν' ἀντισταθῶ, εὐρέθην ἐντὸς τῆς λέμβου κ' ἐγώ. Αἱ κῶπαι ἐκινήθησαν ἀμέσως. Ἐστράφην πρὸς τὴν ξηρὰν νὰ ἴδω τὴν μητέρα μου, καὶ ἐνῶ ἐστρεφόμενην εἶδα καπνὸν ἐπὶ τοῦ λόφου καὶ νέος τουφεκισμὸς ἠκούσθη. Ἐπὶ τῶν βράχων τὸ πλῆθος συνεσφίγγετο καὶ οἱ ὀπισθεν ὥθουν τοὺς πρώτους, ἔπιπτον δὲ τινες ἤδη εἰς τὴν θάλασσαν. Μεταξὺ τῶν πιπτόντων βλέπω αἰφνης τὴν μητέρα μου!

Δὲν ἤξεύρω πῶς ἠδυνήθην ν' ἀπλώσω ἐκ τῆς λέμβου τὴν χεῖρα, πῶς ἥρπασεν ἡ μήτηρ μου τὴν χεῖρά μου, πῶς μία ἄλλη γραῖα ἐκράτει διὰ τῶν δύο χειρῶν τῆς μητρός μου τὸ φόρεμα. Ἡ δὲ λέμβος ἐπροχώρει καὶ ἔπλεον αἱ δύο γραῖαι, συρόμεναι ἐκ τῆς χειρός μου, μέχρις οὗ ἐπὶ τέλους τὰς ἀνεσύρομεν ἐκ τῆς θαλάσσης. Οὐδ' ἐνθυμοῦμαι πῶς εὐρέθημεν ἐπὶ τοῦ καταστρώματος τοῦ πλοίου.

Οἱ τουφεκισμοὶ ἐκ διαλειμμάτων ἐξηκολούθουν, ἡ δὲ λέμβος ἐπήγαινε καὶ ἤρχετο καὶ τὴν ἐβλεπα ἐκά-

στοτε ἐπιστρέφουσαν, προσπαθῶν νὰ ἶδω μακρόθεν ἐὰν ἦσαν ἐντὸς αὐτῆς ὁ πατήρ μου καὶ ἡ Ἀνδριάνα. Εἰς τὸ τελευταῖόν της μόνον ταξείδιον τοὺς εἶδα ἐπὶ τέλους ἐρχομένους.

Ἦμεθα ἤδη πάντες ἐπὶ τοῦ πλοίου, καὶ ἡμεθα ἑκατὸν ὀγδοήκοντα ψυχαί! Ἐμετρήθημεν κατόπιν. Οἱ Τούρκοι δὲν ἐπέτυχον ἀπὸ τοῦ λόφου νὰ ἐλαττώσωσι τὸν ἀριθμὸν μας.

Τὸ πλοῖον ἀνεπέτασε τὰ ἱστία του καὶ ἤρχισε νὰ πλέῃ ὑπὸ τὴν ἐλαφρὰν πνοὴν οὐρίου ἀνέμου, ἀλλ' ἦτο εἰσέτι παρὰ τὸ στόμιον τοῦ λιμένος, ὅτε εἶδομεν τὰ ὑψώματα καλυπτόμενα ὑπὸ Τούρκων. Οἱ ὀλίγοι ἐκεῖνοι ἦσαν τῷ ὄντι ἐμπροσθοφυλακή, ἀλλὰ, θεία χάριτι, ἐβράδυνον οἱ πολλοὶ νὰ ἔλθωσι καὶ ἡμεῖς ἡμεθα ἤδη σῶοι καὶ ἀσφαλεῖς, οὐδ' ἐφοβούμεθα πλέον τὰ ἀπέχοντα ὄπλα των.

Μεταξὺ τῶν ποικίλων τοῦ βίου μου περιπετειῶν δὲν ἔτυχε ποτὲ νὰ ναυαγήσω. Ἡ θάλασσα, μέχρι τοῦδε τοῦλάχιστον, μοὶ ἐφέρθη φιλοφρόνως πάντοτε. Ἀλλ' ὁπότεν ἀναγινώσκω ναυαγίων περιγραφὰς ἀναλογίζομαι τὰς ὥρας καὶ τὰς σκηναὶς τῆς φυγῆς ἐκείνης ἐκ Χίου. Ναυαγοί, βλέποντες ἐκ πλοίου καταποντιζομένου τὴν ἀπέχουσαν παραλίαν, δὲν διέρχονται βεβαίως συγκινήσεις πλέον ἐναγωνίους ὅσων

ἡμεῖς τότε διήλθομεν. Ἀλλὰ καταποντισμὸς δι' ἡμᾶς ἦτο ἢ ἐπὶ τῆς ἀκτῆς ἀγωνία, ὡς βράχον δὲ σωτηρίας ἐβλέπομεν τὸ πλοῖον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἡ μικρὰ λέμβος ἀνὰ ὀλίγους μᾶς μετέφερεν, ἐνῶ οἱ Τοῦρκοι ἐτουφέκιζον ἄνωθεν.

Ὅτε ὁμῶς εἶδα τὸ πλοῖον ἀπομακρυνόμενον καὶ σώους ἐπ' αὐτοῦ ὅλους τοὺς μεθ' ἡμῶν συγκινδυνεύσαντας, ἡσθάνθην τὴν καρδίαν μου πληρουμένην ὑπὸ χαρᾶς ὅτι ἐσώθημεν. Τοῦτο ἦτο τὸ πρῶτόν μου αἶσθημα· στενὸν ἰσως ἐγωῖσμοῦ αἶσθημα. Δὲν ἐσυλλογιζόμην τὴν ὥραν ἐκείνην τοὺς μείναντας εἰς τὴν Χίον, δὲν ἐσκεπτόμην πόσοι δυστυχέστεροι ἡμῶν κρύπτονται εἰσέτι εἰς σπήλαια καὶ ὑπόγεια, ὑποφέροντες τὰ μαρτύρια, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἡμεῖς ἐλυτρώθημεν. Ὅχι· δι' ἐμέ ἡ Χίος, ὁ κόσμος ὅλος, ἦτο κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν τοῦ πλοίου μας τὸ πλήρωμα· ἐκεῖ συνεκεντροῦντο τὰ αἰσθήματά μου, ἐκεῖ περιωρίζετο ἡ σκέψις μου.

Ἀλλ' ὅτε τὸ πλοῖον ἐπελαγοδρόμησε, τὰ δὲ παράλια τῆς Χίου ἔμειναν μακρὰν ὀπισθεν ἡμῶν, καὶ ἐπῆλθε τάξις τις καὶ ἡσυχία ἐπὶ τοῦ καταστρώματος, ἐνθυμήθην τότε ὅτι ἤμην ἄσιτος καὶ ἡσθάνθην ὅτι πεινώ. Δὲν ἦτο νέα δι' ἐμέ ἡ τοιαύτη αἶσθησις. Πολλάκις, κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν περιπλανήσεών

μας, ἡσθάνθην αὐτὸ τῆς πείνης καὶ τῆς δίψης τὸ μαρτύριον. Ποτέ, ἀναγνώστὰ μου, νὰ μὴ σὲ δώσῃ ὁ Θεὸς νὰ πεινάσῃς, ἐκτὸς μόνον ὅταν γνωρίζῃς ὅτι σὲ περιμένει τράπεζα πλήθους. Ἀλλὰ νὰ πεινᾷς καὶ νὰ βλέπῃς τοὺς περὶ σὲ ὠχροὺς ἐκ τῆς ἀσιτίας, καὶ νὰ μὴ βλέπῃς πόθεν νὰ προμηθευθῇς τεμάχιον ἄρτου, καὶ νὰ ἔχῃς ἀνάγκην δυνάμεων διὰ νὰ τρέχῃς, διὰ νὰ περιθάλλῃς ἄλλα ἀδύνατα καὶ ἀγαπητὰ περὶ σὲ ὄντα..... ὦ! μόνος ὁ διελθὼν τοιαύτας στερήσεις δύναται νὰ ἐννοήσῃ τὴν πικρίαν των!

Ὁ πλοίαρχος δὲν ἐβράδυνε νὰ σκεφθῇ ὅτι ἔχομεν ἀνάγκην τροφῆς καὶ διέταξε νὰ μᾶς διανείμωσι παξιμάδια. Μᾶς ἐφάνησαν ὡς τὸ μάνα ἐν τῇ ἐρήμῳ! Τὰ ἐδέχθημεν εὐλογοῦντες τὸν Θεὸν καὶ ἀπονέμοντες ἐγκαρδίους εὐχαριστίας πρὸς τὸν πλοίαρχον, καὶ δὲν ἤκουες ἐντὸς ὀλίγου ἢ τὴν χαρμόσυνον μουσικὴν τοσούτων πεινασμένων ὁδόντων ἀλεθόντων τὰ σκληρὰ τοῦ πλοίου παξιμάδια.

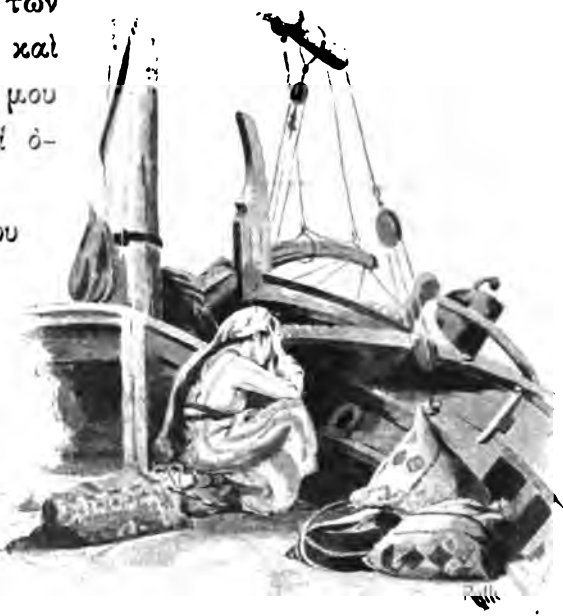
Ἡ Ἀνδριὰνα μόνη δὲν ἔτρωγεν. Ἐκάθητο ἐπὶ τοῦ καταστρώματος, παρὰ τὴν πρύμνην, μὲ τὰ γόνατα ὑψωμένα καὶ τοὺς ἀγκῶνας ἐπὶ τῶν γονάτων καὶ τὸ μέτωπον ἐντὸς τῶν χειρῶν. Ὁ πλοίαρχος ὑπῆγε πλησίον τῆς προσπαθῶν νὰ τὴν ἐνθαρρύνῃ, ἀλλ' ἔμεινε σιωπηλὴ καὶ ἀκίνητος ἐκείνη, οὐδ' ἀνύψωσε

τὴν κεφαλὴν. Ἔθεσα τότε τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ ὤμου
της καὶ ἠθέλησα νὰ τὴν προτρέψω νὰ φάγῃ, ἀλλὰ
δὲν ἠδυνήθην νὰ εἶπω πολλά, διότι εἶδα τὰ δάκρυα
ρέοντα διὰ μέσου τῶν
δακτύλων της, καὶ
ἐπνίγετο ἡ φωνή μου
καὶ ἐθολοῦντο οἱ ὀ-
φθαλμοί μου.

Ἡ μήτηρ μου
ἐκάθητο παρέ-
κει. Ἐδειξα διὰ
τῆς χειρὸς τὴν
Ἀνδριάναν καὶ
μέ ἐνόησεν ἡ
μήτηρ μου, καὶ
ἐγερθεῖσα ἦλθε
πλησίον της

δυστυχοῦς νέας. Ἐγονάτισεν ἐνώπιόν της, ἐσήκωσε
τὰς χεῖράς της ἀπὸ τὸ μέτωπον, ἐσπόγγισε τὰ δά-
κρυά της, καὶ εἶπε λόγους γλυκεῖς γυναικείας παρα-
μυθίας.

Ἀπεμακρύνθην συγκινημένος. Ὑπῆγα εἰς τὴν
πρῶραν καὶ ἔβλεπα τὴν θάλασσαν τὴν ὁποίαν ἐσχί-
ζομεν, καὶ τὰ βουνὰ τῶν Ψαρῶν ἀντικρὺ μου.

Ἦμεθα ἤδη πλησίον τοῦ λιμένος, δὲν ἐβράδυνον δὲ νὰ φανῶσι τὰ πλοῖα, καὶ ὑπεράνω αὐτῶν ἡ πόλις, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἠγκυροβολήσαμεν.

Τότε πρῶτον τὴν εἶδα τὴν ἡρωϊκὴν νῆσον, ἥτις ἦτο πεπρωμένον νὰ καταστραφῇ, ὥς ἡ Χίος καὶ αὐτή. Ἀλλὰ τὰ Ψαρά ἐνέπηξαν εἰς τὰ σπλάγχχνα τῆς Τουρκίας πληγὴν φοβερὰν, ἐνῶ ἐκ τῆς Χίου γόοι μόνον καὶ στεναγμοὶ ἀντήχησαν. Κατεστράφησαν τὰ Ψαρά, ἀλλ' ἀφοῦ πρῶτον ἤναψεν εἰς τὸ πέλαγος ἀθάνατον πυρκαϊὰν ὁ δαυλὸς τοῦ Κανάρη!

Δὲν μᾶς ἐπετράπη ν' ἀποβῶμεν εἰς τὴν ξηράν· ἐφοβοῦντο οἱ Ψαριανοὶ μὴ ἀναγκασθῶσι νὰ μᾶς δεχθῶσι. Δὲν ἠδύναντο νὰ φιλοξενήσωσι πλειότερους πρόσφυγας ἐπὶ τῆς νήσου των· ἦτο θυσία καὶ τὸ ὕδωρ αὐτό, τὸ ὁποῖον μᾶς ἔστειλαν διὰ νὰ μὴ ἀποπλεύσωμεν διψῶντες.

Ὁ ἄνεμος ἔπνεεν εἰσέτι οὖριος, ὁ δὲ πλοίαρχος ἐβιάζετο ν' ἀναχωρήσωμεν πρὶν αἰφνης μεταβληθῇ. Ἐπρότεινε νὰ μᾶς φέρῃ εἰς Μύκονον, καθότι εἰς Τήνον ἦσαν ἤδη πολλοὶ ἐκ Σμύρνης καὶ Χίου καὶ ἐξ ἄλλων πόλεων πρόσφυγες, ὁ δὲ τύφος τοὺς παρηκολούθησεν, ἐνῶ εἰς Μύκονον ἦτο ὑγεία καὶ εὐρυχωρία πλειότερα. Ἀπεφασίσθη λοιπὸν ἐκεῖ κατὰ προτίμησιν νὰ μᾶς φέρωσιν. Ἦμεῖς δὲ ἐπηγαίνομεν ὅπου μᾶς

ἔφερον. Τί πρὸς ἡμᾶς ἡ Τήνος ἢ ἡ Μύκονος; Λιμένα καταφυγῆς ἠθέλομεν, καὶ σκέπην φιλόξενον, ὑπὸ τὴν ὅποιαν νὰ κλίνωμεν τὴν κεφαλὴν, καὶ Τούρκους πλησίον νὰ μὴ ἔχωμεν!

Περὶ ἡλίου δυσμᾶς ἀνειλκύσθη ἡ ἄγκυρα καὶ ἀπεπλεύσαμεν.

Ἡ Ἀνδριάνα ἐν τούτοις ἔμενε τεθλιμμένη καὶ ἀφωνος. Οὐδὲ ἡ εἰς Ψαρὰ ἀφιξίς καὶ ἡ ἐκεῖθεν ἀναχώρησις, οὐδ' ἡ γενικὴ ἐπὶ τοῦ καταστρώματος κινήσεις καὶ βοή ἰσχυσαν νὰ τὴν ἀποσπάσωσι τοῦ ληθάργου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐφαίνετο βυθισμένη. Τὰ πάντα ἦσαν ὡς ξένα πρὸς αὐτήν. Οἱ ὀφθαλμοί της ἦσαν προσηλωμένοι, ἀλλ' ἐβλέπες ὅτι δὲν προσέχουν εἰς ὅ,τι ἠτένιζον. Μελαγχολία ἀνεκκλάητος ἀπεικονίζετο εἰς τὸ βλέμμα, εἰς τὴν στάσιν, εἰς τὴν σιωπὴν της. Ἐὰν τὴν ὠμίλει τις, ὕψωνε βραδέως τοὺς ὀφθαλμούς, ὡς ν' ἀποσπᾶται μετὰ κόπου ἀπὸ τὰς σκέψεις της, καὶ βραδέως καὶ μετὰ κόπου ἀπεκρίνετο. Ἐὰν ἡ μήτηρ μου ἐλάμβανε θωπευτικῶς τὴν χεῖρά της, ἐδέχετο ἀπαθῶς τὴν θωπείαν, ἡ δὲ χεὶρ ἐπιπτεν ἔπειτα βαρεῖα ἐπὶ τῶν γονάτων· καὶ ἀπεμακρύνετο ἡ μήτηρ μου νὰ κρύψῃ τὴν λύπην της. Ποῦ ἡ προτέρα ζωηρότης; ποῦ ἡ ἐνέργεια, ποῦ ἡ φαιδρότης, ἥτις μ.ᾶς ὑπεστήριζε καὶ μᾶς ἐζωογονεῖ

κατὰ τὰς πρώτας τοῦ διωγμοῦ ἡμέρας! Ἄφ' ἧς ὥρας ἤνοιξε τὴν θύραν εἰς Μεστὰ μὲ τὴν κόμην λυτὴν καὶ τὰ στήθη ἀνοιχτὰ καὶ τὸ φόρεμα σχισμένον, δὲν εἶδα τὸ μειδίαμα οὐδὲ ἤκουσα τὴν εὐθυμον ἐκείνην φωνὴν τῆς. Μόνον τοὺς λυγμούς τῆς ἤκουα ἐντὸς τοῦ σκοτεινοῦ σταύλου, καὶ τώρα ἐβλεπα τὸ ἄτονον βλέμμα τῆς καὶ τὰ χεῖλη τῆς βωβά. Ἡ εὐτυχία τῆς ὑπάρξεώς τῆς κατεστράφη ὑπὸ τὰς ἀγρίας χεῖρας ἐκ τῶν ὁποίων διέφυγεν ὅπως μᾶς σώση. Ἡ ἀτιμωτική ἐκείνη ἐπαφὴ ἀπεμάρανε τὸ θαλερὸν τῆς ζωῆς τῆς γότηρον. Τὸ κάλλος ἀπέμενε, ἀλλ' ἄνευ τῆς προτέρας λάμψεως πλέον. Ἦτο εἰσέτι ὠραία, ἀλλ' εἶχε τὴν ὠραιότητα τοῦ ἀνθους, τὸ ὅποιον χεῖρ σκληρὰ ἀπέκοψε τοῦ στελέχους καὶ τὸ ἔρριψε κατὰ γῆς ἀφοῦ τὸ ἐθλίψε.

Τὸ δὲ πλοῖον ἔσχιζε τὰ κύματα. Ἡ ἀπόστασις καὶ τὸ προβαῖνον σκότος ἀπέκρυψαν βαθμηδὸν τῆς Χίου καὶ τῶν Ψαρῶν τὰ βουνά, μολὶς δὲ ὡς νέφη μεμακρυσμένα διεκρίνοντο ἐπὶ τοῦ ὀρίζοντος αἱ γραμμαὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, πρὸς τὰς ὁποίας ἐπλέομεν.

Καὶ ἐπῆλθεν ἡ νύξ ἀσέληνος καὶ σκοτεινὴ, ὃ δὲ ἄνεμος ἐπνεεν οὐριος, καὶ ἔτρεχε τὸ σκάφος καὶ ἐγόγγυζεν ἡ θάλασσα. Ὁ κάματος, καὶ τὸ σκότος,

καὶ τῆς ἀσφαλείας ἢ συναίσθησις, καὶ ἡ ἀντίδρασις τῶν παρελθουσῶν συγκινήσεων, καὶ τὸ ψῦχος τῆς νυκτός, καὶ τῶν κυμάτων ὁ ρόχος, τὰ πάντα ὁμοῦ ἐδάμασαν τοὺς ἐπὶ τοῦ καταστρώματος συνεσφιγμένους φυγάδας, καὶ ἐπροσπάθησεν ὅπως ἕκαστος ἠδύνατο νὰ σκεπασθῇ, καὶ ἔκρυψαν αἱ μητέρες τὰ τέκνα εἰς τὴν ἀγκάλην, οἱ δὲ γέροντες ἔκλιναν τὴν λευκὴν κεφαλὴν ἐπὶ τῶν σανίδων τοῦ πλοίου, καὶ ἔπαυσαν αἱ ὁμιλίας, καὶ δὲν ἤκουες ἢ τὴν βοὴν τοῦ

κύματος σχιζομένου ὑπὸ τὴν πρῶραν, καὶ τὸ τρίξιμον τοῦ σκάφους, ὅτε ὁ ἄνεμος ἀγριεύων ἔκλινε πρὸς τὴν θάλασσαν τοὺς ἱστούς.

Ἐγὼ δὲν ἔκοιμώμην. Ἐκαθήμην στηρίζων τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τοῦ ἱστοῦ καὶ ἐβλεπα τὰ νέφη καὶ τοὺς

ἀνὰ μέσον τῶν νεφῶν φαινομένους ἀστέρας, ὁ δὲ νοῦς μου ἦτο ὅλος εἰς τὴν Ἀνδριάναν. Ἐνθυμούμην σκηναὶς τῆς παιδικῆς μου ἡλικίας· ἐνθυμούμην ὅτε

μᾶς ἤνοιξε τὴν θύραν ἐπιστρέφοντας ἐκ Σμύρνης, καὶ τὴν χαρὰν ἣτις τότε ἐπλημμύρησε τὴν καρδίαν μου, ὅτε μετὰ τοσούτων ἐτῶν ἀπουσίαν τὴν ἐπανεῖδα· ἐνθυμούμην ἓνα σωρὸν περιστατικῶν τῶν τελευταίων δυστυχῶν ἐπὶ τῆς Χίου ἡμερῶν, ἡ δὲ μορφή της συνείχετο μὲ τὰς ἀναμνήσεις μου πάσας, καὶ ἡ φωνὴ της, ἡ φαιδρά της φωνή, μοῦ ἐφαίνετο ἀντηχοῦσα εἰς τὰ ὠτά μου.

Καὶ παρήρχοντο αἱ ὥραι. Ἄλλ' ἡ γενικὴ ἐπὶ τοῦ πλοίου ἡσυχία καὶ ἡ μονότονος τῆς θαλάσσης βοή, καὶ τοῦ σκάφους ἡ κίνησις ἤρχιζον βαθμηδὸν νὰ ἐπενεργῶσιν ἐπὶ τοῦ ἀπηυδημένου μου σώματος. Χωρὶς ἐντελῶς νὰ κοιμῶμαι, ἤρχιζον ἤδη αἱ σκέψεις μου νὰ λαμβάνωσιν ὀνείρων μορφήν, ὅτε ἐξαίφνης ἀκούω ἤχον βαρὺν σώματος πίπτοντος ἐντὸς τῆς θαλάσσης καὶ τρόμου συγχρόνως κραυγᾶς :

— Ἔπεσε εἰς τὴν θάλασσαν! Ἔπεσε εἰς τὴν θάλασσαν!

Εὐρέθην διὰ μιᾶς εἰς τὴν πρύμνην. Ἡ Ἀνδριάννα δὲν ἦτο εἰς τὴν θέσιν της. Οἱ δ' ἐπιβάται σκύπτοντες ἀπὸ τῶν πλευρῶν τοῦ πλοίου ἐβλεπον τὴν θάλασσαν, καὶ αἱ γυναῖκες ἔκραζον :

— Ἔπεσε εἰς τὴν θάλασσαν! Σώσατέ την!

Ὁ πλοίαρχος διέταξε νὰ χαλαρώσωσι τὰ ἱστία.

Ἐκόπη τοῦ πλοίου ὁ ὁρμός, καὶ ἡ λέμβος κατεβί-
βασθη. Ἄλλ' ὁ ἄνεμος ἔπνεε δυνατὸς καὶ εἵχομεν
ἤδη ἀφήσει ὀπίσω τὸ ἀγνωστον ἐκεῖνο σημεῖον, ὅπου
ἤκούσθη ὁ ἀπαίσιος ἦχος, ὅπου ἡ Ἀνδριάννα ἐρρίφθη
εἰς τὸ πέλαγος.

ὦ! ποτὲ δὲν ἐμίσησα τοὺς Τούρκους ὅσον κατ'
ἐκείνην τὴν στιγμήν!

Ἐπήδησα ἐντὸς τῆς λέμβου πρὶν ἢ δυνηθῇ ὁ πλοῖ-
αρχος νὰ μ' ἐμποδίσῃ. Οἱ ναῦται ἐκωπηλάτουν
βιαίως. Ὑπήγομεν ὀπίσω. Ἐσιωπῶμεν προσέχοντες
μὴ ἀκούσωμεν τὴν φωνὴν τῆς. Ἐκράζομεν δυνατὰ
διὰ ν' ἀκουσθῶμεν. Τίποτε! Ἐβλέπομεν εἰς τὸ σκό-

τος μὴ διακρίνωμεν μορφήν τινα ἐπὶ τῶν κυμάτων.
Τίποτε! Τίποτε!

Ἐκεῖ, λευκή τις σκιά ἐπὶ τῶν ὑδάτων ἐπέσυρε τὸ
βλέμμα μου. Τὴν δεικνύω πρὸς τοὺς ναύτας. Κωπη-
λατοῦμεν, πλησιάζομεν. Ἦτο ὁ λευκὸς τῆς Ἀν-
δριάνας κεφαλοδεσμός. Ἐμείναμεν ὥραν πολλήν
περὶ τὸ σημεῖον ἐκεῖνο, ἀλλὰ τίποτε δὲν ἐφαίνετο,
δὲν ἤκούετο τίποτε, ἐκ δὲ τοῦ πλοίου ὁ πλοίαρχος
ἔκραζε νὰ ἐπιστρέψωμεν.

Ἐπεστρέψαμεν. Ἐκράτουν εἰς χεῖρας τὴν λευκὴν
ὀθόνην, τὴν ὀθόνην ἐκείνην, τὴν ὁποίαν ἔσυρα καὶ
ἐλύθη ἡ κόμη τῆς, ὅτε ἐπιστρέφων ἐκ Σμύρνης εἶδα
πρώτην τὴν Ἀνδριάναν, εἰς τὴν θύραν τῆς οἰκίας
μας. Ἡ ὀθόνη ἐκείνη ἔμεινε, τὸ μόνον λείψανον,
μόνον μνημόσυνόν τῆς! Τὴν ἐκράτησα ἔκτοτε, καὶ
τὴν ἔχω εἰσέτι, καὶ τὴν διατηρῶ ὡς ἱερὸν κειμήλιον,
ὡς προσφιλὲς ἐνθύμημα.

www.libtool.com.cn

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Ὅτε καθήμενος ἐπὶ τῶν ἀναπαυτικῶν ἐπίπλων τῆς ἐν Λονδίνῳ οἰκίας μου, περιστοιχιζόμενος ὑπὸ τῆς οἰκογενείας μου, πλησίον τοσούτων συγγενῶν καὶ συμπολιτῶν μου εὐτυχούντων — ὅτε, ἐν μέσῳ τῆς ἀνέσεως καὶ τῆς εὐημερίας τοῦ παρόντος, ἀναπολῶ τὰ παρελθόντα, καὶ συγκρίνω τὴν περικυκλοῦσαν τὸν φθίνοντα βίον μου γαλήνην πρὸς τὰ βάσανα καὶ τοὺς κινδύνους καὶ τὰς στερήσεις τῆς πολυκυμάντου ἐκείνης ἐποχῆς, ἀπορωῶ ἐγὼ αὐτὸς πῶς διήλθομεν καὶ πῶς ἡδυνήθημεν πάντες νὰ ὑποφέρωμεν τὰ τοσαῦτα δεινά, καὶ πῶς ἐπὶ τέλους ἐξήλθομεν μεσῶς τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος τὰς δυνάμεις ἐκ τῶν σκληρῶν ἐκείνων δοκιμασιῶν.

Συχνάκις μοῦ φαίνονται ὡς ὄνειρον αἱ ἀναμνήσεις τῆς νεότητός μου, ὡς μῦθος ἡ γενικὴ συμφορὰ, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἠνδρώθην. Διότι ἦσαν κοινὰ τὰ παθήματα καὶ κοινὴ ἡ κατὰ τῆς εἰμαρμένης πάλη, καὶ

ἐπὶ ἔτη ὅλα ἐζῆσα βλέπων περὶ ἐμέ τὴν κακοδαιμονίαν ὑπὸ πάσας αὐτῆς τὰς φάσεις.

Οὐδ' ἤμεθα ἡ οἰκογένειά μου καὶ ἐγὼ ἐκ τῶν δυστυχεστέρων ἐντὸς τῆς γενικῆς ἐκείνης δυστυχίας. Ἀπ' ἐναντίας. Ναὶ μέν, ἐδιώχθημεν καὶ ἡμεῖς, ἐκινδυνεύσαμεν, ἀπωλέσαμεν τὰ πάντα, ἀλλ' εὕρισκόμεθα τοῦλάχιστον ὅλοι ὁμοῦ σῶοι, ἐπὶ ἐλευθέρων

χωμάτων, καὶ μόνος τῆς δυστυχοῦς Ἀνδριάνας ὁ θάνατος διέσπασε τὸν οἰκογενειακὸν κύκλον μας. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ πλοίου τὸ ὁποῖον ἐκ Χίου μᾶς ἔσωσε, καὶ εἰς Μύκονον ἤδη, καὶ κατόπιν εἰς Τήνον, καὶ βραδύτερον ὅπου τῆς Ἑλλάδος

μᾶς ἔφερον οἱ πλάνητες πόδες μας, πανταχοῦ εὗρομεν πολλοὺς ἄλλους πολὺ πλέον ἀξιοθρηνήτους ἡμῶν.

Ἐνόσω ἐμένομεν εἰς Χίον, ἐν μέσῳ τῶν περισπα-

σμῶν, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐκυλινδούμεθα, δὲν ἐγνωρίζομεν τὰ καθέκαστα τοῦ γενικοῦ ἐκείνου μαρτυρολογίου. Ἐκαστος τότε ἐφρόντιζε περὶ τῆς ἰδίας σωτηρίας καὶ δὲν εἶχε τὸν καιρὸν οὔτε περὶ ἄλλων νὰ ἐρωτᾷ, οὔτε περὶ ἑαυτοῦ νὰ λαλῇ. Ἀλλ' ὅτε ἐστηρίξαμεν εἰς τὴν χεῖρα τὴν κεφαλὴν ἄνευ τοῦ φόβου ρομφαίας σειομένης ἄνωθὲν τῆς, ὅτε ἐκαθήσαμεν ὑπὸ τὴν σκέπην ξένης θύρας, τὴν ὁποίαν δὲν ἦτο φόβος νὰ μαυρίσῃ Τούρκου σκιά, καὶ εἶδεν ἕκαστος ἡμῶν τὴν λύπην του ζωγραφισμένην εἰς τοῦ γείτονός του τὴν παρουσίαν, τότε ἤρχισε νὰ ἐρωτᾷ καὶ νὰ μανθάνῃ ὁ εἰς τοῦ ἄλλου τὰ πάθη καὶ νὰ ἐρευνᾷ περὶ συγγενῶν καὶ φίλων ἀπόντων.

Ποσάκις ἀπηύθυνα ἐρωτήσεις καὶ ἐγὼ ματαίως! Ποσάκις, ἀναπολῶν τὴν τελευταίαν εἰς τὸ παρεκκλήσιον συνάθροισίν μας, ἐπροσπάθησα ν' ἀνιχνεύσω τὴν τύχην τῶν ἀποτελούντων τὸν κύκλον ἐκεῖνον προσώπων. Ἀλλ' οὐδὲν ἐμάνθανα ἐρωτῶν. Ἐνθουμούμην πρὸ πάντων τὴν μικρὰν Δέσποιναν, καὶ τὸν τελευταῖον περίπατόν μας, καὶ τὰ πικρὰ προαισθήματα καὶ τὰ ἥσυχα δάκρυά της, ἐνόμιζα δὲ ὅτι ἀκούω εἰσέτι τὴν γλυκεῖαν παιδικὴν φωνήν της: θὰ σκοτώσουν τὸν πατέρα μου, θὰ τὸν σκοτώσουν!

Πόσα ὅμως ἄλλα ἤκουσα τότε σπαραξικάρδια

ἐπεισόδια τῶν αἵματηρῶν ἐν Χίῳ σελίδων τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας, πόσας ἄλλας φοβεράς σκηνάς τῆς ἀπεράντου ἐκείνης τραγωδίας. ! Ἐκάστη οἰκογένεια εἶχεν Ἰλιάδα συμφορῶν. Πολλοὶ εἶδον σφαζομένους πρὸ αὐτῶν τὸν πατέρα, τὸν υἱόν, τὸν σύζυγον. Πολλὰ τέκνα ὀρφανὰ περισυναχθέντα ὑπὸ ἀγνώστων ἐκλαιον τὰς αἰχμαλωτισθείσας μητέρας των. Πολλὰι μητέρες ἀνεζήτουν εἰς μάτην τὰ τέκνα των. Αἱ δὲ σκληραὶ τοῦ παρελθόντος ἀναμνήσεις, καὶ οἱ θρήνοι ἐπὶ τῇ σφαγῇ ἢ τῇ αἰχμαλωσίᾳ ὄντων προσφιλῶν, καὶ ὁ ἐκπατρισμός, καὶ ἡ περὶ τοῦ μέλλοντος ἀβεβαιότης, καὶ ἡ σπάνις τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου, ἀπετελοῦν φρικτὴν τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῆς συμφορᾶς. Καὶ ὁμως τὴν διήλθομεν καρτερικῶς οἱ πλείστοι καὶ ἐπαλαίσαμεν κατὰ τῆς κακῆς τύχης, καὶ ἐξήλθομεν νικηταὶ τῆς πάλης!

Ὅταν οἱ νεώτεροι, οἱ γεννηθέντες καὶ ἀνατραφέντες ἐν ἡμέραις ἀγαθαῖς, βλέπωσι τοὺς γέροντας ἡμᾶς ἀχμαίλους εἰσέτι καὶ εὐθύμους, διστάζουν ἰσως νὰ πιστεύσωσιν ἀκούοντες τῆς νεότητός μας τὰ παθήματα. Μετ' ὀλίγα δ' ἔτη, ὅποτεν ἐκλείψῃ ἡ γενεὰ τοῦ ἀγῶνος, καὶ διακοπῇ τῶν προφορικῶν παραδόσεων ἢ μνημόνευσις, δυσκόλως οἱ ἔγγονοι ἡμῶν θὰ φαντάζωνται διὰ πόσων θυσιῶν καὶ βασάνων ἐπλη-

ρώθη ἡ ἰδική των εὐημερία καὶ τοῦ ἔθνους ἡ ἀναγέννησις. Διὰ τοῦτο εὖχομαι ὥστε πολλοὶ τῶν ἐπιζώντων γερόντων νὰ μιμηθῶσι τὸ παράδειγμά μου, γράφοντες τὰ ἀπομνημονεύματά των.

Ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν ἀτόμων ἀποτελεῖται ἡ τοῦ ἔθνους, τὴν δὲ ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς παλιγγενεσίας δὲν συγκροτοῦν τὰ κατορθώματα μόνον τῶν ἐπὶ γῆς καὶ θαλάσσης προμάχων τῆς, ἀλλὰ καὶ οἱ διωγμοὶ καὶ αἱ σφαγαὶ καὶ αἱ ἀτιμώσεις τῶν ἀόπλων καὶ ἀσθενῶν, καὶ ἡ ἐγκαρτέρησις αὐτῶν ἐν τῇ δυστυχίᾳ, καὶ ἡ εἰς τὸν Θεὸν πεποίθησις ἣτις ἐνίσχυσε καὶ ἐν τέλει ἐπραγματοποίησεν, ἔστω καὶ ἐν μέρει, τὰς περὶ καλλιτέρου μέλλοντος ἐλπίδας των. Ἄς εὐλογώμεν ἐπὶ τούτῳ τὸν Θεὸν καὶ ἃς ἀποθάνωμεν οἱ γέροντες ἡμεῖς μὲ τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ ἐκπληρωθῶσιν εἰς τὸ μέλλον ὁλόκληροι αἱ ἐθνικαὶ ἡμῶν εὐχαί. Ἄλλ' εἴθε νὰ μὴ ἐπιφυλάσσωνται εἰς τὰς νεωτέρας τῶν Ἑλλήνων γενεὰς αἱ δοκιμασίαι, τὰς ὁποίας ἡμεῖς ὑπέστημεν. Εἴθε τὰ ἰδικά μας μαρτύρια νὰ θεωρηθῶσιν ἀρκοῦσα καὶ διὰ τὸ μέλλον πληρωμὴ εἰς τῆς εἰμαρμένης τὸ βιβλίον!

Ἐνῷ γράφω ταῦτα ἐπισωρεύονται πυκναὶ εἰς τὴν ψυχὴν μου αἱ ἀναμνήσεις, καὶ διέρχονται ἀλλεπάλληλοι διὰ τῆς φαντασίας μου αἱ περιπέτειαι τῆς κα-

ταστροφής. Κλείω τούς ὀφθαλμούς καὶ βλέπω ἐνώπιόν μου τούς δυστυχεῖς τῆς ἐξορίας συντρόφους, καὶ ἀκούω τὰς διηγήσεις των, καὶ ἀντηχοῦν εἰς τὰ ὠτά μου οἱ στεναγμοὶ των, καὶ ρέουν τὰ δάκρυά των, καὶ συσφίγγονται ἀπηλπισμέναι αἱ χεῖρές των !

Πεντήκοντα ἔτη παρήλθον ἑκτοτε, τοὺς δὲ πλείστους αὐτῶν ἐκάλυψε τὸ χῶμα. Μένουν ὁμως εἰσέτι ἱκανοὶ ὅπως συνδέωσι τὸ παρελθὸν μετὰ τοῦ παρόντος. Ἡδυνάμην ἐνταῦθα νὰ τοὺς ὀνομάσω. Ἡδυνάμην νὰ ὑποδείξω τὴν γραῖαν ἐκείνην ἀρχόντισσαν, ἥτις, κρύπτουσα ὑπὸ ράκη τὸ κάλλος τῆς, περιηλθε τότε ὡς ἐπαῖτις τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀνατολῆς πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ τέκνου τῆς· καὶ ὁ Θεὸς τὴν ἐλυπήθη, καὶ ἐπέστρεψε μὲ τὸ τέκνον τῆς εἰς τὴν ἀγκάλην.

Ἡ δὲ ἄλλη ἐκείνη γραῖα, μήτηρ ἤδη ἐντίμων τῆς Ἑλλάδος πολιτῶν, ἠρπάγη τότε εἰς τῆς νεότητος τὰ πρόθυρα, καὶ διηλθε δύο ἔτη ἐντὸς Τουρκικοῦ χαρεμίου, μόλις ἐξαγορασθεῖσα πρὸ τῆς ἐκ τοῦ πολέμου ἐπιστροφῆς τοῦ Τούρκου συλητοῦ τῆς.

Ἀλλὰ τίς ἐκ τῶν γερόντων συμπολιτῶν μου δὲν ἔχει νὰ διηγηθῇ περιπετείας, ὑπερβαινούσας συχνάκις κατὰ τὴν δραματικότητα ὅ,τι ἡ γόνιμος μυθογράφου φαντασία δύναται νὰ συλλάβῃ ; Προχθές ἔτι

εἷς ἐξ αὐτῶν ἔλεγεν ἐνώπιόν μου· πῶς δεκαετῇ τότε τὸν εἶχεν αἰχμάλωτον εἰς τὴν οἰκίαν του Χίος Τούρκος, τὴν δὲ ἡμέραν τῆς ἀπαγχονίσεως τῶν ὁμήρων τὸν ἔφερεν ἐκ τῆς χειρὸς εἰς τὸν δρόμον, ὅπως ἴδῃ διαβαίνουσιν τὴν πομπὴν τῶν μαρτύρων ἐκείνων· μεταξὺ δὲ τῶν ἀγομένων εἰς τὸ μαρτύριον ἦτο ὁ πατήρ του· καὶ τὸν εἶδε τὸν πατέρα του, καὶ ἀποσπασθεὶς ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ Τούρκου ἐχύθη εἰς τὰς πατρικὰς ἀγκάλας· ὁ δὲ πατήρ ἤρπασε τὸν υἱόν, τὸν ἐθλιψεν ἐπὶ τοῦ στήθους, τοῦ ἔδωκεν ἓνα ἀσπασμόν, ἓνα μόνον, καὶ ἀποθέσας αὐτὸν κατὰ γῆς τὸν ἔσπρωξε μακρὰν του, ὥσπερ φοβούμενος μὴ συμπεριληφθῇ τὸ τέκνον εἰς τοῦ πατρὸς τὴν καταδίκην! Ἐξηγοράσθη κατόπιν τὸ ὀρφανὸν τέκνον, ἀλλ' ὁ τελευταῖος ἐκεῖνος τοῦ πατρὸς ἀσπασμὸς οὐδέποτε παρ' αὐτοῦ ἐλησμονήθη. Καὶ ἦσαν ὕγροί τοῦ γέροντος οἱ ὀφθαλμοί, ἡ δὲ φωνὴ του ἔτρεμεν ἐνῶ διηγεῖτο ταῦτα.

Ἄλλ' ἡ πρόθεσίς μου δὲν εἶναι ν' ἀφηγηθῶ τῶν ἄλλων τὴν ἱστορίαν. Δὲν ἠδυνάμην ἕμως, γράφων τὰ κατ' ἐμέ, νὰ μὴ ἀναμνησθῶ τῆς γενικῆς τότε περὶ ἡμᾶς συμφορᾶς. Ὅλοι ὁμοῦ συνεπάσχομεν, ὁ δὲ σύνδεσμος τῆς δυστυχίας καὶ ὁ ἀγὼν τῆς αὐτοσυντηρήσεως ὑπεστήριζον τὴν ἀμοιβαίαν καρτερίαν καί, ὀλίγον κατ' ὀλίγον, μᾶς ἐνεψύχωσαν.

Κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας ἤμεθα ὡς ζαλισμένοι, καὶ οὐδεὶς ἐσκέπτετο περὶ τῆς αὔριον. Αἱ συγκινήσεις τοῦ διωγμοῦ καὶ τῆς σωτηρίας ἦσαν πρόσφατοι εἰσέτι, ἡ δὲ πρόθυμος τῶν Μυκονίων φιλοξενία καὶ τὰ ὀλίγα περισωθέντα χρήματα ἐξήρκουν πρὸς συντήρησίν μας. Ἀλλὰ τὰ χρήματα ταχέως ἐξηντλήθησαν, οἱ δὲ πτωχοὶ νησιῶται δὲν ἠδύναντο βεβαίως νὰ μᾶς διατρέψωσιν. Ἦτο γενικὴ ἡ πενία τότε καὶ μεγάλη ἡ ἀχρηματία. Ἐνθυμοῦμαι, ἀφοῦ ἔδαπανήθη καὶ τὸ τελευταῖον φλωρίον μας, τὰς ματαίας προσπαθείας μου πρὸς πώλησιν ἑνὸς δακτυλιδίου τῆς μητρός μου. Μόλις καὶ μετὰ βίας ἠδυνήθην εἰς Σπέτσας βραδύτερον νὰ εὔρω ἀγοραστὴν ἓνα ἐκ τῶν εὐπορωτέρων ἐκεῖ προκρίτων. Καὶ ὁ ἄνθρωπος βεβαίως τὸ ἠγόρασε διὰ νὰ μᾶς συνδράμῃ εἰς ὥρας θρήνων καὶ ὀδυρμῶν. Ὁ ἔχων τότε χρήματα δὲν ἠγόραζε κοσμήματα οὔτε πρὸς χρῆσίν του, οὔτε κερδοσκοπίας χάριν.

Θαῦμα μοῦ φαίνεται εἰσέτι πῶς ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀνεχείας ἐκείνης κατωρθώσαμεν βαθμηδὸν νὰ ἐξεύρωμεν πόρους καὶ νὰ δημιουργήσωμεν ἐμπόριον. Ὅσοι προσέφυγον εἰς Ρωσσίαν ἢ Ἰταλίαν ἢ ἀλλὰχοῦ, ἐντὸς κοινωνιῶν εὐπορουσῶν, δὲν εἶχον ν' ἀντιπαλαίσωσι πρὸς ὁμοίας δυσκολίας, ὅπως διὰ τοῦ

ιδρώτος κερδίζωσι τὸν ἐπιούσιον ἄρτον. Ἄλλ' εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅποιαν ἡδύνατο νὰ ἔχῃ ὁ κόπος ἀξίαν, ὅτε πάντες ἦσαν πένητες καὶ πειναλέοι ;

Καὶ ὅμως ἐζήσαμεν ! Ἀλλὰ πῶς ἐζήσαμεν ; Πρὸ δύο ἐβδομάδων συνώδευσα εἰς τὸν τάφον τὸν νεκρὸν γέροντος φίλου μου· τὸν βαθύπλουτον τοῦτον ἔμπορον, ὅστις ἀφῆκεν ἑκατομμύρια εἰς τοὺς κληρονόμους του, τὸν ἐνθυμοῦμαι πωλοῦντα πλακούντια εἰς τὰς ἀμόρφους ἔτι ὁδοὺς τῆς Σύρου· τὰ δὲ πλακούντια τὰ κατεσκεύαζεν ἡ ὡραία σύζυγός του, κόρη μιᾶς τῶν ἐπισημοτέρων τῆς Χίου οἰκογενειῶν. Καὶ μὴ ἦσαν εἰς θέσιν καλλιτέραν οἱ ἀγοράζοντες τὰ πλακούντια τῶν ;

Ἀλλὰ καὶ πάλιν ὁ κάλαμός μου πλανᾶται. Προτρέχω τῆς σειρᾶς τῆς διηγήσεώς μου.

Δύο ἢ τρεῖς ἐβδομάδας μετὰ τὴν εἰς Μύκονον ἀφίξίν μας ἤρχισαμεν νὰ σκεπτώμεθα σπουδαίως μετὰ τοῦ πατρός μου περὶ τοῦ πρακτέου, διότι ἔπρεπεν ὅπως δῆποτε νὰ ἐργασθῶμεν πρὸς διατροφήν τῆς οἰκογενείας. Ἡ ἐργασία μας ἦτο τὸ ἐμπόριον, ἀλλὰ, ὅσω ταπεινὸν καὶ ἂν ὑποτεθῇ, ἐμπόριον ἄνευ κεφαλαίου δὲν αὐτοσχεδιάζεται. Ποῦ δὲ χρήματα ; Τὰ ὀλίγα τῆς μητρός μου κειμήλια δὲν ἐχρησίμευον· τὰ ὑπὸ τὴν μηλέαν τοῦ κήπου μας ταφέντα, καθ' ὃ

ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ, ἠδύναντο εὐκολώτερον νὰ ἐξαργυρωθῶσιν, ἀλλὰ δὲν τὰ εἶχομεν· τὰ ἐντὸς τοῦ Χανίου τῆς Σμύρνης ἐμπορεύματα καὶ τὰ ἐκεῖ ἀσύνακτα χρέη οὔτε τὰ ἐσυλλογιζόμεθα πλέον· τὰ εἰς Χιον κτήματα τίς οἶδε ποῖος Τοῦρκος τὰ ἐχαίρετο. Δὲν εἶχομεν τίποτε ! Εἰς μάτην ὁ πατήρ μου ἦναιγε καὶ ἐδίπλωνε τὰ ὀλίγα ἐγγράφα ὅσα εἶχεν εἰς τὸ θυλάκιόν του.

Μεταξὺ τῶν ἐγγράφων τούτων ἦτο μία ἐκ Βενετίας ἐπιστολή, ληφθεῖσα τὴν προτεραίαν τῆς ἐκ Σμύρνης ἀναχωρήσεώς μας. Ἡ ἐπιστολή αὕτη ἀνήγγελλε τὴν φόρτωσιν δύο κιβωτίων σκούφων ἐπὶ πλοίου Ἀγγλικοῦ, μέλλοντος εἰς πολλοὺς πρὸ τῆς Σμύρνης λιμένας νὰ προσορμισθῇ. Τὴν φορτωτικὴν ἔστειλεν ἐκ Χίου ὁ πατήρ μου εἰς φίλον του ἐμπορον εἰς Σμύρνην, Ἰόνιον καὶ κατὰ συνέπειαν ὑπήκοον Ἀγγλον, ἀλλ' οὐδ' ἀπόκρισίν του ἐλάβομέν ποτε, οὐδ' ἐσκέπτετο πλέον ὁ πατήρ μου περὶ σκούφων. Ἡ ἐκ Βενετίας ἐπιστολή τοὺς ἀνεκάλεσεν εἰς τὴν μνήμην μου καὶ ἐπὶ τῶν δύο ἐκείνων κιβωτίων ἐθεμελίωσα μέγα οἰκοδόμημα ἐλπίδων καὶ σχεδίων.

— Δὲν βάρυνεσαι ; ἔλεγεν ὁ πατήρ μου. Ἄν περιμένῃς ἀπ' ἐκεῖ νὰ σκουρωθῇς, περιπάτει ἀσκεπὴς ἀπὸ τῶρα.

— Ἄς δοκιμάσωμεν, ἀπεκρινόμεν· τί χάνομεν γράφοντες;

Ἐγραψα λοιπὸν πρὸς τὸν ἐν Σμύρνη φίλον καὶ ὑπέγραψεν ὁ πατήρ μου τὴν ἐπιστολὴν, διὰ τῆς ὁποίας τὸν παρεκάλουν ν' ἀποστείλῃ τοὺς σκούφους

πρὸς τὸν ἐν Μυκόνῳ Ἀγγλον ὑποπρόξενον. Ὁ ἀγα-
θὸς Μυκόνιος, ὅστις ἀντιπροσώπευε τὴν Ἀγγλίαν
φέρων ἐπὶ κεφαλῆς χρυσοστόλιστον κασκέτον,
ὑπεσχέθη νὰ στείλῃ εἰς Σμύρνην τὴν ἐπιστολὴν καὶ
νὰ καταβάλῃ πᾶσαν περὶ τῶν σκούφων φροντίδα. Ὁ
πατήρ μου ἐμειδία δυσπιστῶν, οὐδ' ὑπῆρχε τῷ ὄντι
πολλὴ πιθανότης, μετὰ τοσούτου χρόνου παρέλευσιν,

ἐν τῷ μέσῳ τῆς γενικῆς ἐκείνης ἀνεμοζάλης καὶ τῆς παντελοῦς σχεδὸν διακοπῆς τῶν δυσκόλων τότε συγκοινωνιῶν, νὰ ἐπιτύχῃ ἡ ἀπόπειρά μου.

Ὅπως δὴποτε, δὲν ἠδυνάμεθα βεβαίως νὰ ζήσωμεν περιμένοντες τὴν ἐκβασίν της, καὶ ἀπεφασίσσαμεν, ὡς μόνον καὶ τελευταῖον καταφύγιον, νὰ προσφέρωμεν τὰς ἐκδουλεύσεις μας εἰς τὴν Κυβέρνησιν, ὅχι ὡς πολεμισταί, ἐννοεῖται, ἀλλ' ὡς ὑπάλληλοι, ὡς γραμματικοί, καθὼς ἔλεγον τότε. Ἐπρεπε πρὸς τοῦτο νὰ μεταβῶμεν εἰς Ναύπλιον, ἢ μᾶλλον εἰς Ἄργος, ὅπου ἠδρευεν ἡ Κυβέρνησις. Ἀλλ' ἐὰν ἀπετυγχάνομεν; Ἐὰν ἀπερρίπτετο ἡ προσφορά μας; Μετὰ πόσων ἄλλων ἠθέλομεν ἄρά γε εὑρεθῇ εἰς συναγωνισμόν, εἴτε ἱκανωτέρων, εἴτε ἐχόντων προστασίας καὶ συστάσεις, τῶν ὁποίων ἡμεῖς ἐστερούμεθα; Ταῦτα σκεπτόμενοι, καὶ ζητοῦντες γνώμας καὶ πληροφορίας, κατελήξαμεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἔπρεπε νὰ ὑπάγωμεν εἰς Ἄργος, ἐφωδιασμένοι μὲ συστατικὴν πρὸς τὸν Θεόδωρον Νέγρην, ὅστις ἦτο ἀρχιγραμματεὺς ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων καὶ πρόεδρος τοῦ συμβουλίου, ἐθεωρεῖτο δὲ ὡς κέντρον καὶ ψυχὴ τῆς ἐξουσίας, καὶ ὅτι τοιαύτην συστατικὴν ἠδύνατο νὰ μᾶς προμηθεύσῃ ὁ φίλος τοῦ Νέγρη Γεώργιος Μαυρογένης, διαμένων τότε εἰς Τήνον.

Πρὸ ἐτῶν πολλῶν, μετὰ τὸ τραγικὸν τέλος τοῦ μεγάλου διερμηνέως Μαυρογένη, ὁ υἱὸς του οὗτος καὶ ἡ ἀδελφή του κατέφυγον εἰς Χίον, εἰς τρυφερὰν ἐτι ἡλικίαν ἀμφότεροι, καὶ ἔζων ἐκεῖ, πλησίον τῆς οἰκίας τοῦ ἐκ μητρὸς πάππου μου, ὅπου συχνάζοντες συνεδέθησαν διὰ παιδικῆς φιλίας μετὰ τῆς μητρὸς μου. Ἐκτοτε ἀνεχώρησαν, ἀλλ' ἡ μήτηρ μου δὲν τοὺς ἐλησμόνησε, κρίνουσα δὲ ἐκ τῶν ἰδίων αἰσθημάτων μὲ παρεκίνει νὰ μεταβῶ εἰς Τήνον καὶ νὰ ζητήσω ἐπ' ὀνόματί της τὴν προστασίαν τῶν φίλων της. Ἐδίσταζα καὶ ἐταλαντευόμην. Πῶς νὰ παρουσιασθῶ, ἔλεγα· δὲν γνωρίζουν τὸ πατρικόν μου ὄνομα. Ἐνθυμοῦνται ἄρά γε τὸ τῆς μητρικῆς μου οἰκογενείας μετὰ τοσούτων ἐτῶν παρέλευσιν; Καὶ ἂν τὸ ἐνθυμοῦνται, θὰ μὲ ἀναγνωρίσωσι, θὰ μὲ ὑποδεχθῶσιν ὡς παλαιᾶς φίλης υἱόν; Ἀλλ' αἱ προτροπαὶ τῆς μητρὸς καὶ ἡ ἀνάγκη ἐνίκησαν τοὺς δισταγμοὺς καὶ τὴν δειλίαν μου, καὶ ἐπιβίβασθεις εἰς μικρὸν Μυχόνιον πλοιάριον ἀφίχθην μίαν ἐσπέραν εἰς Τήνον.

Ὅτε ἀπέβην εἰς τὴν παρὰ τὸν αἰγιαλὸν μικρὰν πλατεῖαν, ἦτο ἤδη νύξ. Δὲν εἶχα ποῦ νὰ ζητήσω φιλοξενίαν. Ἐκεῖ ἐπὶ τῆς πλατείας εἶδα καφενεῖον ἀνοικτόν. Ἐζήτησα καὶ ἔλαβὰ τὴν ἀδειαν νὰ διανυκτερεύσω ἐντὸς αὐτοῦ, καὶ κατέλαβα εἰς τὸ βάθος

του μίαν σανίδα, ἀποτελοῦσαν κάθισμα, διὰ νὰ κοιμηθῶ. Ἀλλὰ ποῦ ὕπνος; Τὸ καφενεῖον ἐγέμισεν ἐντὸς ὀλίγου Τηνίων εὐθυμούντων, καὶ εἶχομεν ὅλην τὴν νύκτα μουσικὴν, ᾄσματα καὶ εὐωχίαν.

Μετὰ πόσης ἀδημονίας διηλθα τὴν ἀγρυπνον νύκτα ἐκείνην! Τοὺς ἐβλεπα καὶ τοὺς ἤκουα ἀπὸ τὴν

σκοτεινὴν μου γωνίαν, καὶ ἡ παιδρότης
τῶν μου ἔφερε δάκρυα, ὁ δὲ ἦχος τῶν
ὀργάνων μου ἐνθύμιζεν οἰμωγὰς καὶ
θρήνους. Ἐνθυμούμην τὰ δεινά

μας ἀφ' ὅτου ἡ ἐπανάστασις ἐξερράγη καὶ ἠπόρουν πῶς εἶχον οὗτοι καρδίαν νὰ διασκεδάζωσιν!

Ἦτο ἄδικος βεβαίως ἡ κατ' αὐτῶν ὀργή μου, ἡ δὲ ἀπαίτησίς μου ὑπερβολικὴ. Ἡ Τηνος δὲν ἠδύνατο νὰ βλέπῃ τὰ πράγματα ὑπὸ τὴν ἰδίαν ὥς ἡ Χίος ἐποψίει. Τοῦρκοι ἐκεῖ δὲν ἀπέβησαν, οὐδ' ἦτο φόβος

ν' ἀποβῶσι καὶ νὰ σφάξωσι καὶ νὰ ἐξανδραποδίσω-
σιν. Οἱ Τήνιοι ἔμενον ἀνενόχλητοι ἐπὶ τῆς νήσου
των καὶ ἀντὶ ἐχθρικῶν στιφῶν ἐβλεπον περὶ

αὐτοὺς ἐλευθέραν τὴν Ἑλλάδα. Ἦτο δ' εἰσέτι εἰς
τῶν πρώτων ἐπιτυχιῶν τὴν ἀκμὴν ἡ ἐπανάστασις,

καὶ ἐμεγαλοποιεῖ τοὺς θριάμβους τῆς ἡ ζωηρὰ Ἑλληνικὴ φαντασία. Ἡ κατατρόπωσις τοῦ ἐπαναστατικοῦ εἰς Βλαχίαν κινήματος δὲν ἦτο εἰσέτι γνωστὴ, ἐνῶ δὲ ἡμεῖς ἐκρυπτόμεθα καὶ ἐτρέμομεν εἰς Χίον, ἐκεῖ εἰς Τήνον ἐπιστεύετο ὅτι κατήρχετο ἐξ ἄρκτου τροπαιοῦχος ὁ Ὑψηλάντης καὶ ὅτι ὁ θρόνος τοῦ Σουλτάνου κατέπιπτεν. Ἦτο γενικὴ ἡ πεποίθησις ὅτι ἐντὸς ὀλίγου θὰ πάρωμεν τὴν Πόλιν! Ὡστε οἱ Τήνιοι ἠδύναντο νὰ πιστεύωσιν ὅτι ἔχουν λόγους νὰ εὐθυμῶσι. Καὶ ἀντήχει ἐντὸς τοῦ καφε-νεῖου ἡ βοὴ ἀσμάτων πατριωτικῶν, τὰ ὅποια ἐποῖκιλλε κάποτε ἡ λύρα των εἰς τρυφερώτερον ρυθμὸν τονίζομένη.

Ἄλλ' ἐκτὸς τούτου.... διότι ἐπὶ τέλους δὲν ἐκοιμῶντο ἐπὶ ρόδων καὶ οἱ Τήνιοι, — ἐκτὸς τούτου, δὲν δύναται νὰ θρηνῇ αἰωνίως ὁ ἄνθρωπος. Ἡ ψυχὴ του δὲν ἀντέχει εἰς λύπην διαρκή, ἀλλ' αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ γελάσῃ καὶ νὰ χαρῇ, ἐνῶ δὲ ἡ θλίψις τὸν πιέζει, ἡ λάμψις τοῦ γέλωτος διασχίζει ἐνίοτε τῆς κατηφείας τὰ νέφη. Ὑπάρχουν καὶ καρδίαι ἐντρυφῶσαι εἰς τὴν θλίψιν καὶ διαιωνίζουσαι τὸ πένθος, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι φυσικόν. Ἡ φύσις ἐπουλόνει τὰς πληγὰς, καὶ ὀργᾷ ἐπὶ τέλους ἡ καρδιά πρὸς τὴν φαιδρότητα καὶ ἐπιζητεῖ τὴν χαράν. Διότι, ναὶ μὲν,

ἀπὸ χῶμα ἐπλασεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ἀπὸ χῶμα βαρὺ καὶ ὑγρὸν, ἀλλ' ἐστέγνωσεν ἔπειτα τὸν πηλὸν εἰς τὸν ἥλιον, καὶ ἡ ζύμη διατηρεῖ τῆς ζωογόνου ἀκτίνος τὴν θερμὴν.

Τὴν νύκτα ἐκείνην δὲν ἐφιλοσόφουν οὕτω. Δὲν εἶχα εἰσέτι τῆς ζωῆς τὴν πείραν, τὰ δὲ παθήματα ἦσαν νωπά. Βραδύτερον, ὅτε οἱ πλείστοι τῶν προσφύγων Χίων συνελθόντες ἤρχισαμεν ν' ἀνεγείρωμεν τὰς πρῶτας καλύβας αἵτινες ἐσχημάτισαν τὴν Ἑρμοῦ-πολιν, ἐνῶ ἐξηκολούθει ὁ πόλεμος ἔτι καὶ μᾶς ἐμάστιζεν ἡ πενία, κατέλαβεν ὅλους ἡμᾶς ἡ ἀνάγκη τοῦ γέλωτος καὶ τῆς εὐθυμίας, καὶ ἐνεθρονίσθη ἡ φαιδρότης ἐν μέσῳ τῆς κοινότητος ἐκείνης τῶν δυστυχῶν. Ποτέ, καθ' ὅλην τοῦ βίου μου τὴν διάρκειαν, δὲν ἐνθυμοῦμαι ζωηροτέραν περίοδον διασκεδάσεων ἢ τὰ πρῶτα ἐκεῖνα ἔτη τῆς ἐν Σύρῳ διαμονῆς. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἤμην εἰς τῆς νεότητος τὸ ἄνθος τότε. Ἄλλ' οὐχ ἥττον, ἐνθυμοῦμαι καὶ τοὺς γέροντας μετὰ τῶν νέων συνευθυμοῦντας.

Πρὸς τὰ ἐξημερώματα ἐπῆλθεν ἐπὶ τέλους ἡσυχία ἐντὸς τοῦ καφενεῖου καὶ ἀπεκοιμήθην. Τὴν δὲ πρωΐαν ἐγερθεὶς διηυθύνθην πρὸς τὴν κατοικίαν τοῦ Μαυρογένη συλλογιζόμενος τί θὰ εἴπω καὶ πῶς θὰ παρουσιασθῶ, φοβούμενος τὴν ὑποδοχὴν, ἥτις μ' ἐπερίμενε, καὶ ἀμ-

φιβάλλων περὶ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ διαβήματός μου.

Ὅποια ἦτο ἡ ἐκπληξίς μου ὅτε, ἀνοιχθείσης τῆς

θύρας καὶ πρὶν εἰσέτι
προφθάσω ν' ἀρθρώσω
τὴν ἐρώτησιν, τὴν ὁ-
ποίαν προητοίμαζα
καθ' ὁδόν, ἤκουσα φω-
νὴν γυναικείαν :

— Ὁ υἱός της εἶ-
ναι, ὁ υἱός της !

Καὶ κατέβη πη-
δῶσα ἀνὰ δύο τὰς
βαθμίδας ἡ κράξασα
τὰς χαρμωσύνους λέ-
ξεις. Ἦτο τοῦ κηπου-
ροῦ μας ἡ θυγάτηρ.
Φυγοῦσα ἐκ Χίου διε-
σώθη εἰς Τήνον, ὅπου
τὴν προσέλαβεν ὡς
ὑπηρέτριαν ὁ Μαυρο-
γέννης. Καὶ αὐτὸς καὶ
ἡ ἀδελφή του δὲν εἶ-

χον οὐδαμῶς λησμονήσει τὴν μητέρα μου, ἡ δὲ μνεία
μόνη τοῦ ὀνόματός της ἤνοιξε τὰς θύρας τῆς οἰ-

κίας των εἰς τὴν πτωχὴν τοῦ κηπουροῦ θυγατέρα.

Τὴν ἠρώτησα τί ἐγείνεν ὁ πατήρ της. Δὲν ἐγνώριζεν ἡ δυστυχής. Ἀπεχωρίσθησαν καθ' ἡν ὥραν σπεῖρα Τούρκων ἐπέπεσεν εἰς τοῦ πύργου μας τὴν περιοχὴν. Ἐφυγεν ἐκείνη μετ' ἄλλων γυναικῶν, ὁ δὲ γέρον Κύριος οἶδεν ἂν ἐζῇ ἢ ἀπέθανε. Καὶ ἐκλαιεν ἀποκρινομένη διὰ διακεκομμένων φράσεων εἰς τὰ ἐρωτήματά μου.

Ἀνέβην τὴν κλίμακα μὲ τὴν καρδιαν ἐλαφροτέραν ἢ ὅτε ἐκρουα τὴν θύραν. Ὁ εὐγενὴς οἰκοδεσπότης μ' ἐδέχθη προσηνῶς, μ' ἐκράτησεν εἰς τὴν οἰκίαν του, μ' ἔδωκε τὴν ζητούμενην συστατικὴν, μὲ εἶπε λό-

γους ἐνθαρρυντικοὺς καὶ μ' ἐνέπλησεν ἐλπίδων καὶ παρηγορίας. Ἡ δὲ ἀδελφὴ του δὲν ἔπαυεν ἐρωτῶσά με περὶ τῆς μητρὸς μου καὶ περὶ τῆς Χίου καὶ περὶ τῶν σκληρῶν τοῦ διωγμοῦ περιπετειῶν. Κατεθέλχθην ὑπὸ τῆς γλυκύτητός της καὶ ἐθαύμασα τὴν καλλονὴν καὶ τὴν γάριν της, ἀλλὰ δὲν ἐφантаζόμην

ἐνῶ τὴν ἐβλεπα, ὅτι θὰ καθέξῃ θέσιν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ὅτι θὰ γραφῶσι βιβλία περὶ αὐτῆς.

Ἡ ἀνάμνησις τῆς εὐμενοῦς ἐκείνης ὑποδεξιώσεως πολλάκις κατὰ τὰς ποικίλας δυσχερείας τοῦ κατόπιν βίου μου ἀνεπτέρωσε τὸ θάρρος μου καὶ ἐστερέωσε τὴν κλονιζομένην πεποίθησίν μου εἰς τὸ μέλλον. Δὲν μὲ ὠφέλησεν ἐπὶ τέλους ἡ συστατικὴ οὐδὲ μ' ἐχρησίμευσεν ἡ προστασία τοῦ Μαυρογένη. Ἀλλ' ἡ ἠθικὴ ὑποστήριξις, ἡ ἐκφρασις συμπαθείας, εἰς λόγος γλυκύς, ἐν φιλικὸν μεῖδιον, παρηγοροῦν τὴν πάσχουσαν καρδίαν πλείοτερον πάσης βοηθείας ὑλικῆς. Χάριτι θεῖα, δείγματα τοιαύτης καλοσύνης συχνάκις μοῦ ἔτυχον κατὰ τὴν μακρὰν τῆς συμφορᾶς περίοδον. Ἐνόσω εὐτυχεῖ τις δὲν λαμβάνει ἀφορμὰς νὰ ἐκτιμήσῃ τοῦ πλησίον τὴν ἀγαθότητα· μόνον ἐν ἡμέραις δακρύων ἐννοεῖ πόσον ὁ ἄνθρωπος εἶναι φύσει εὐσπλαγχνος καὶ εὐεργετικὸς καὶ πόσον συμπονεῖ τὸν δυστυχοῦντα. Οἱ κακοὶ εἶναι ὀλίγοι ἐπὶ τῆς γῆς!

Τὴν ἐπιούσαν ἐπέστρεψα εἰς Μύκονον φέρων ἐντὸς τοῦ κόλπου μου τὴν συστατικὴν. Μετ' ὀλίγας δὲ ἡμέρας, τυχόντες πλοῖον διὰ τὸν κόλπον τοῦ Ναυπλίου, ἀπεχαιρετήσαμεν τὴν φιλόξενον νῆσον καὶ ἀνεχωρήσαμεν πανοικεῖ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Ὅποια ἦσαν κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν τὰ ταξείδια
δὲν γνωρίζουν οἱ παιδιόθεν συνειθίσαντες διὰ τοῦ ἀ-
τμοῦ νὰ διατρέχωσι γῆν καὶ θαλάσσας. Μόνον ἐπὶ

τοῦ Αἰγαίου πελάγους μας, ὁ μὴ δυνάμενος νὰ περι-
μένῃ ἐπὶ δεκαπέντε ἡμέρας τὸ ἀτμόπλοιον, ἀναγ-
κάζεται, καὶ σήμερον ἔτι, νὰ ἐκτίθεται εἰς περι-
πλανήσεις ὁμοίας πρὸς τὰς τοῦ Ὀδυσσέως καὶ τῶν

συντρόφων του. 'Αλλ' ἐπὶ τέλους, σήμερον, καὶ τῆς μᾶλλον ἀποκέντρου νήσου ὁ κάτοικος δὲν εἶναι τῶν ἀνέμων αἰώνιος δοῦλος. Ἄν ἔχῃ τὴν ὑπομονήν, τὸ ἀτμόπλοιο θὰ ἐλθῇ. Τότε ἀτμόπλοιο δὲν ἐγνωρίζετο. Ὁ οὐρανός μας δὲν εἶχεν εἰσέτι ὁσφρανθῇ γαιανθράκων καπνόν, τὰ δὲ κύματά μας ἦσαν παρθένα ἀπὸ πυροσκάφου μαστίγωσιν.

Ὁ ἄνεμος ἔπνεεν οὐριος, ὅτε ἀπεπλεύσαμεν ἐκ Μυκόνου, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἔπεσε, καὶ ἐπῆλθε παντελής νηνεμία. Ἐπὶ ὥρας καὶ ὥρας ἐβλέπομεν ἀκινήτους ἐνώπιόν μας τῆς Σύρου τοὺς βράχους, μὴ δια δύο βαρειῶν κωπῶν κινεῦντες ἀνεπαισθήτως τὸ βαρὺ σκάφος μας. Ἐπὶ τελους μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ἠγέρθη ὁ ἄνεμος καὶ τὰ ἱστία ἐρρυτιδώθησαν· ἀλλ' ἔπνεεν ἐκ Νότου καὶ μᾶς ὤθησε πρὸς τὴν Ἄνδρον. ὅλην δὲ τὴν νύκτα ἐλοξοδρομήσαμεν προσπαθοῦντες νὰ πέσωμεν ὑπὸ τὸ Σούνιον. Τὴν ἐπιοῦσαν κατωρθώσαμεν μετὰ κόπου νὰ προτορμισθῶμεν εἰς Πειραιᾶ πρὸς προμνηθεῖαν ὕδατος.

Ὅτε μετὰ ἔτι ἐπανεῖδα τὸν λιμένα τοῦ Πειραιῶς πόσον μοῦ ἐξάνη μικρός! Τότε ἦτο ἀπέραντος, διότι ἦτο ἐρημος. Τὸ πλοῖόν μας καὶ δύο μικρὰ ἀλιευτικὰ πλοῖα ἐκινεῦντο μόνα ἐπὶ τῆς ἐκτάσεως τῶν ἑπταγων ὁρίων του. Ἐκεῖ ὅπου σήμερον ὑψοῦται ἡ

μαρμάρινος προκυμαία του, ἡ θάλασσα προχωροῦσα ἀνεπαύετο ἐπὶ βράχων γυμνῶν. Ἐκεῖ ὅπου ἐξαπλοῦται σήμερον πόλις ἀκμάζουσα καὶ μεγάλα ἐργοστάσια μὲ τὰς ὑψηλὰς καπνοδόχους των, δὲν ἔβλεπες ἡ ἄγονον γῆν καὶ εἰκόνα ἐρημώσεως. Μία μόνη ἐπὶ τῆς ἀκτῆς ἐτοιμόρροπος οἰκία ἀποκαθίστα ἔτι μᾶλλον αἰσθητὴν τὴν ἑλλειψιν ζωῆς καὶ κινήσεως.

Ἐπολιόρχοῦντο τότε ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων αἱ Ἀθηναί, ὀλιγάριθμον δ' ἀπόσπασμα ὀπλοφόρων κατεῖχε τὴν ἡρειπωμένην εἰς Πειραιᾶ οἰκίαν. Δὲν ἠκούσαμεν μακρόθεν πυροβολισμούς, οὔτε εἶδομεν ἄλλο σημεῖον πολέμου ἢ τὴν στρατιωτικὴν ἐκείνην τοῦ Πειραιῶς κατοχήν.

Ἄγριος ὁ πόλεμος! Δὲν ἐξευγενίζει τὸν ἄνθρωπον. Δὲν μᾶς ἔβλαψαν οἱ στρατιῶται ἐκεῖνοι οὐδὲ μᾶς παρεμπόδισαν, ἀλλ' ἠὲ χαριστήθην ὅμως ὅτε εἶδα τὸ πλοῖόν μας ἀπομακρυνόμενον τῆς ἀκτῆς. Εἶχεν ὠμόν τι ἡ παρουσία των· ἐνέπνεε φόβον καὶ αὐτὸς ὁ χαιρετισμός των!

Τὴν τρίτην ἡμέραν ἀπὸ τῆς ἐκ Μυκόνου ἀναχωρήσεως ἐλλιμενίσθημεν εἰς Σπέτσας, διότι ὁ ἄνεμος ἐμπόδιζε νὰ εἰσπλεύσωμεν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Ναυπλίου. Ὁ πλοίαρχος ἀπέβη εἰς τὴν πόλιν. Βαρυθέντες τὴν ἐντὸς τοῦ πλοίου στενοχωρίαν ἀπέβημεν

καὶ ἡμεῖς, ὅπως λάβωμεν τὴν εὐχαρίστησιν νὰ πα-
τήσωμεν ξηράν.

Ἐκαθήμεθα ἐπὶ πετρῶν παρὰ τὴν τελευταίαν τῆς
πόλεως οἰκίαν, ἤμεθα δὲ ὅλοι σιωπηλοὶ βλέποντες
τὴν πατέρα μου κατηφῇ. Δὲν τὸν εἶχα ποτὲ ἰδεῖ το-
σοῦτον καταβεβλημένον. Ἐφαίνετο πάσχων, ἀλλὰ
δὲν παρεπονεῖτο. Ἐκράτει μόνον τὴν κεφαλὴν μὲ
τὴν χεῖρα καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ του ἦσαν βαρεῖς.

Ἦμεθα μόνοι ἐκεῖ, ἀλλ' ἐβλέπομεν παρέχει ἐπὶ
τῆς ἀκτῆς τῶν κατοίκων τὴν κίνησιν.

Ὁ λιμὲν ἦτο πλήρης πλοίων, ἡ δὲ λέμβος μας
δεμένη διὰ σχοινίου ἐπὶ τῶν βράχων ἐπερίμενε κενή

τοῦ πλοιάρχου τὴν ἐπιστροφήν. Μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπ' αὐτῆς προσηλωμένους ἐσκεπτόμην τί θὰ γίνω-
μεν ἂν ὁ πατήρ μου ἀσθενήσῃ, καὶ ἐνθυμούμην τὸν
πύργον μας καὶ τὸν ἀναπαυτικὸν ἐκεῖ κοιτῶνά του,
ὅτε εἶδα αἰφνης νέον Σπετσιώτην πλησιάζοντα πρὸς
ἡμᾶς.

— Καλῶς ὠρίσατε, Χριστιανοί. Ἐκ τὴν Χίον
ἔρχεσθε ;

— Ἐκ τὴν Χίον, ἀπεκρίθη ὁ πατήρ μου, μετὰ
κόπου ὀρθώσας τὴν κεφαλὴν.

— Καὶ τί κάθησθε ἐδῶ ἔξω ; Πῶς δὲν ἔρχεσθε εἰς
τὴν πόλιν μας.

— Πηγαίνομεν εἰς τὸ Ἄργος.

— Εἰς τὸ Ἄργος ! Δὲν εἶναι τόπος διὰ γυναικό-
παιδα τὸ Ἄργος. Ἐδῶ νὰ μείνετε.

Εἶπεν ὁ πατήρ μου ὅτι πηγαίνομεν ἐκεῖ πρὸς εὐ-
ρεσιν πόρου ζωῆς. Ἄλλ' ἐξηκολούθησεν ἐκεῖνος λέγων,
ὅτι τὸ Ἄργος εἶναι στρατόπεδον, ὅτι τὸ Ναύπλιον
εἰσέτι πολιορκεῖται, μᾶς παρέστησε τὰς δυσκολίας
τῆς ἐν μέσῳ σκηνῶν πολέμου διαβιώσεως γυναικῶν,
καὶ μᾶς προέτρεψε ν' ἀναβάλωμεν τὴν ἀναχώρησίν
μας. Ἐνῶ ὠμίλει, ἐπανηλθε καὶ ὁ πλοίαρχος, ὅστις
ἐπικυρῶν τοῦ Σπετσιώτου τοὺς λόγους μᾶς παρεκίνει
νὰ μείνωμεν εἰς Σπέτσας. Τὸ νὰ πεισθῶμεν δὲν ἦτο

δύσκολον, ἀλλὰ ποῦ νὰ μείνωμεν, ποῦ νὰ κατακλί-
νωμεν τὴν κεφαλὴν εἰς τὸν νέον τοῦτον τῆς ἐξορίας
σταθμόν ; Ὁ ἀγαθὸς Σπετσιώτης ἐνόησε, φαίνεται,
τὴν αἰτίαν τῶν δισταγμῶν μας.

— Ἐλᾶτε εἰς τὴν οἰκίαν μου, εἶπεν. Ὁ πατήρ μου
ἐφονεύθη πολεμῶν, ἡ μήτηρ μου ἀπέθανε, καὶ εἶναι
ἔρημος ἡ φωλεά μου. Κατοικήσατέ τὴν ὅσον καιρὸν
θέλετε. Ἐλᾶτε.

Ἐδέχθημεν μετὰ συγκινήσεως τὴν προσφορὰν τοῦ
Εὐσπλαγχνοῦ ἀνθρώπου καὶ γενναῖος ! Ἀπὸ τῆς
στιγμῆς ἐκείνης ἐγένεν ὁ πιστότερος τῶν φίλων δι'
ἐμέ. Ἡμεθα ὡς ἀδελφοὶ ἔκτοτε, ἡ δὲ φιλία μας διε-
τηρήθη μέχρι τοῦ πρὸ ἐτῶν ὀλίγων θανάτου του. Ἀ-
πέθανε πλήρης τιμῶν, ἀναδειχθεὶς χρήσιμος καὶ ἀκέ-
ραιος τῆς πατρίδος ὑπηρέτης καὶ ἐν πολέμῳ καὶ ἐν
εἰρήνῃ.

Μετεκομίσθημεν λοιπὸν εἰς τοῦ νέου φίλου μας
τὴν οἰκίαν καὶ ἐλάβομεν κατοχὴν τῶν εὐρυχώρων
καὶ καθαρῶν δωματίων τῆς.

Ὁ πατήρ μου ἡσθάνετο ἐκλιπούσας τὰς δυνάμεις
του· ἴσως προέβλεπε τοῦ θανάτου τὴν προσέγγισιν
καὶ δὲν ᾔθελε ν' ἀποθάνῃ πρὶν ἰδῇ ἐξασφαλιζόμενον
τῆς ὀρφανῆς οἰκογενείας του τὸν ἄρτον. Δὲν ἐξέφρασε
φόβους τοιούτους, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἡμέραν

μ' ἐσυμβούλευσε νὰ μεταβῶ, ἄνευ ἀναβολῆς, μόνος εἰς Ἄργος, ὅπως, δυνάμει τῆς συστατικῆς, ζητήσω ἀπὸ τὸν Νέγρην θέσιν ὑπαλλήλου.

Μετὰ δύο ἡμέρας ἀπεβιβαζόμην εἰς τοὺς Μύλους τοῦ Ναυπλίου καὶ ἐκεῖθεν μετέβην εἰς Ἄργος πεζός.

Εἶχον δίκαιον ὁ Σπετσιώτης καὶ ὁ πλοίαρχός μας. Ἦμην ἤδη προητοιμασμένος ἐκ τῶν λόγων των καὶ

ἐκ τῶν πρώτων εἰς Πειραιᾶ ἐντυπώσεων, ἀλλ' ἐκεῖ, εἰς Πειραιᾶ, εἶδα ἐν μικρῷ ὅ,τι ἐνταῦθα ἤδη ἔβλεπα.

δύσκολον, ἀλλὰ ποῦ νὰ μείνωμεν, ποῦ νὰ κατακλί-
νωμεν τὴν κεφαλὴν εἰς τὸν νέον τοῦτον τῆς ἐξορίας
σταθμόν ; Ὁ ἀγαθὸς Σπετσιώτης ἐνόησε, φαίνεται,
τὴν αἰτίαν τῶν δισταγμῶν μας.

— Ἐλάτε εἰς τὴν οἰκίαν μου, εἶπεν. Ὁ πατήρ μου
ἐφονεύθη πολεμῶν, ἡ μήτηρ μου ἀπέθανε, καὶ εἶναι
ἐρημος ἡ φωλεά μου. Κατοικήσατέ τὴν ὅσον καιρὸν
θέλετε. Ἐλάτε.

Ἐδέχθημεν μετὰ συγκινήσεως τὴν προσφορὰν τοῦ
Εὐσπλαγχνοῦ ἀνθρώπου καὶ γενναῖος ! Ἀπὸ τῆς
στιγμῆς ἐκείνης ἐγένεν ὁ πιστότερος τῶν φίλων δι'
ἐμέ. Ἡμεθα ὡς ἀδελφοὶ ἔκτοτε, ἡ δὲ φιλία μας διε-
τηρήθη μέχρι τοῦ πρὸ ἐτῶν ὀλίγων θανάτου του. Ἀ-
πέθανε πλήρης τιμῶν, ἀναδειχθεὶς χρήσιμος καὶ ἀκέ-
ραιος τῆς πατρίδος ὑπηρέτης καὶ ἐν πολέμῳ καὶ ἐν
εἰρήνῃ.

Μετεκομίσθημεν λοιπὸν εἰς τοῦ νέου φίλου μας
τὴν οἰκίαν καὶ ἐλάβομεν κατοχὴν τῶν εὐρυχώρων
καὶ καθαρῶν δωματίων τῆς.

Ὁ πατήρ μου ἡσθάνετο ἐκλιπούσας τὰς δυνάμεις
του· ἴσως προέβλεπε τοῦ θανάτου τὴν προσέγγισιν
καὶ δὲν ἤθελε ν' ἀποθάνῃ πρὶν ἰδῇ ἐξασφαλιζόμενον
τῆς ὀρφανῆς οἰκογενείας τοῦ τὸν ἄρτον. Δὲν ἐξέφρασε
φόβους τοιούτους, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἡμέραν

μ' ἐσυμβούλευσε νὰ μεταβῶ, ἄνευ ἀναβολῆς, μόνος εἰς Ἄργος, ὅπως, δυνάμει τῆς συστατικῆς, ζητήσω ἀπὸ τὸν Νέγρην θέσιν ὑπαλλήλου.

Μετὰ δύο ἡμέρας ἀπεβιβαζόμην εἰς τοὺς Μύλους τοῦ Ναυπλίου καὶ ἐκεῖθεν μετέβην εἰς Ἄργος πεζός.

Εἶχον δίκαιον ὁ Σπετσιώτης καὶ ὁ πλοίαρχός μας. Ἦμην ἤδη προητοιμασμένος ἐκ τῶν λόγων των καὶ

ἐκ τῶν πρώτων εἰς Πειραιᾶ ἐντυπώσεων, ἀλλ' ἐκεῖ, εἰς Πειραιᾶ, εἶδα ἐν μικρῷ ὅ,τι ἐνταῦθα ἤδη ἐβλεπα.

Εὐρέθην ἐντὸς κόσμου ὅλως νέου δι' ἐμέ. Αἱ χιλιάδες φουστανελοφόρων μαχητῶν, τὸ ἀγέρωχον ὕφος καὶ ἡ τραχεῖα γλῶσσά των, τὰ περιφρονητικὰ βλέμ-

ματα δι' ὧν μὲ κατεμέτρουν, αἱ ἀπότομοι φράσεις δι' ὧν ἀπεκρίνοντο εἰς τὰς δειλὰς ἐρωτήσεις μου, ἡ βοή καὶ ἡ κίνησις καὶ ἡ σύγχυσις τοῦ στρατοπέδου, τὰ πάντα ὁμοῦ μὲ κατεθοροῦν. Δὲν ἦτο βεβαίως ὁ τόπος κατάλληλος διὰ γυναικόπαιδα. Ἀλλὰ κ' ἐγὼ αὐτὸς ἠσθάνομην ὅτι δὲν εὐρίσκομαι ἐντὸς ἀρμοδίου ἀτμοσφαί-

ρας. Δὲν ἤμην εἰς τὸ στοιχεῖόν μου ἐκεῖ.

Ὅτε μὲ τὴν συστατικὴν εἰς χεῖρας κατῴρθωσα ἐπὶ τέλους νὰ εἰσαχθῶ εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ Μινίστρου, καὶ εἶδα ἀντικρὺ μου ὄρθιον, ἐνώπιον ὑψηλῆς τραπέζης, ἄνθρωπον μικρὸν καὶ δυσειδῆ, ἡπό-

ρησα καὶ ἐδίσταζα νὰ πιστεύσω ὅτι αὐτὸς ἦτο ὁ ἀρχιγραμματεὺς τῆς ἐπικρατείας, ὁ μέγας καὶ πολὺς Θεόδωρος Νέγρης.

Ἐγραφεν ἐκεῖνος, ἐγὼ δὲ κρατῶν τὴν ἐπιστολὴν ἐπερίμενα ἐξετάζων τὰ περὶ ἐμέ. Ἡ μικρὰ αἰθουσα ἦτο πλήρης βιβλίων· βιβλία ἐπὶ τῆς τραπέζης, βιβλία ἐπὶ τῶν скаμνίων, βιβλία

ἐπὶ τοῦ κιβωτίου, πανταχοῦ βιβλία, καὶ ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν ἡ ὑψηλὴ τράπεζα καὶ ὁ Νέγρης γράφων ἐπ' αὐτῆς. Τὸ ἀνάστημά του ἦτο μικρότερον τοῦ ἰδικοῦ μου. Δὲν φρονῶ νὰ μὲ πλανᾷ ὡς πρὸς τοῦτο φιλαυτίας αἰσθημα. Τὸν ἔβλεπα καὶ ἐσκεπτόμην. Ἰδού, ἔλεγα· αὐτὸς μικρὸς, ἄσχημος, ἄοπλος, ὑπακούεται ἀπὸ τοὺς ἀγρίους περὶ αὐτὸν πολεμιστὰς καὶ τοὺς κυβερνᾷ. Διατί; Διότι ἔχει νοῦν καὶ γνωρίζει γράμματα. Ὁ νοῦς δὲν πλάττεται, τὰ γράμματα ὁμῶς μανθάνονται· ἡ γνῶσις

έρχεται ἀπὸ τὸν Θεόν, ἀλλ' αἱ γνώσεις ἀποκτῶνται! Ταῦτα ἐσκεπτόμην. Ἐλησμόνουν ὅτι ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἔχει διαφόρους βαθμοὺς καὶ ποικίλας φάσεις, ὅτι δὲν ἐδόθη εἰς ἕκαστον ἡ δύναμις τοῦ νὰ ρυθμίζῃ ἀναλόγως τῶν περιστάσεων τὴν θέλησίν του, οὔτε ἡ ἐπιδεξιότης τοῦ νὰ ἐπιβάλλῃ αὐτὴν εἰς τοὺς ὁμοίους του· ἐλησμόνουν πολλά, ἀλλ' ἐνῶ ἔβλεπα τὸν Νέγρην γράφοντα, ἐσχημάτισα σταθερὰν ἀπόφασιν ν' αὐξήσω τὰς γνώσεις μου. Καί, τῷ ὄντι, ἔκτοτε ἐπεδόθη εἰς τὴν μελέτην καὶ τὴν ἀνάγνωσιν. Πολὺ βεβαίως δὲν κατώρθωσα· ἀλλ' ἴσα κατόπιν ἔμαθα, ὅσος πόθος ἐγεννήθη εἰς τὴν ψυχὴν μου πρὸς ἀπόκτησιν μαθήσεως, χρονολογοῦνται ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκείνης, καθ' ἣν ἐπερίμενα νὰ παύσῃ γράφων ὁ Νέγρης. Ἐκείνη ἦτο ἡ ἀφετηρία τῆς διανοητικῆς μου ἀναγεννήσεως, ὅσῳ περιωρισμένος καὶ ἂν διέμεινεν ἐξ ἀνάγκης ὁ ὀρίζων τῆς.

Ἐπὶ τέλους κατέθεσεν ὁ Νέγρης τὸν κάλαμον καὶ μὲ ἠρώτησε τί θέλω. Προέτεινα ἐν σιωπῇ τὴν χεῖρα καὶ ἔδωκα τὴν ἐπιστολήν. Ἀφοῦ τὴν ἀνέγνωσε, μ' ἐπροσκάλεσε νὰ καθίσω ἐπὶ τοῦ μόνου κενοῦ παρ' αὐτὸν ψαθίνου καθίσματος καὶ ἤρχισε νὰ μὲ ἐξετάζῃ τί γνωρίζω καὶ τί παρ' αὐτοῦ ἐπιθυμῶ. Ἡσθάνομην ὅτι ἠρυθρίαζα ἐνῶ ἀπεκρινόμην ἀπαριθμῶν τὰς γνώ-

σεις μου καὶ ἐκφράζων τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ λάβω γραφικὴν παρ' αὐτῷ ὑπηρεσίαν.

— Καλά, εἶπεν ἀφοῦ ἐτελείωσα, καλά. Μοῦ χρειάζονται νέοι ὡς σύ. Θὰ σὲ τοποθετήσω καταλλήλως. Ἄλλ' ἀνάγκη πρῶτον νὰ ἡσυχάσωμεν ὀλίγον. Περίμενε νὰ πάρωμεν τὸ Ναύπλιον καὶ ἔλα πάλιν νὰ μὲ ἰδῇς.

Νὰ περιμένω μέχρις οὗ ἀλωθῇ τὸ Ναύπλιον! Ἄνεχώρησα ἀποκαρδιωμένος. Πρὸ τριῶν ἡδὴ ἐβδόμαδων ἐθεωρεῖτο βεβαία τοῦ φρουρίου ἡ παράδοσις καὶ ἦσαν ἐντὸς αὐτοῦ τῶν πολιορκητῶν οἱ πληρεξούσιοι διαπραγματευόμενοι τοὺς ὅρους τοῦ συμβιβασμοῦ, συνέρρεον δὲ πανταχόθεν ὀπλοφόροι ὅπως ἐορτάσωσι, κατὰ τὸν τρόπον του ἕκαστος, τὸν νέον τοῦτον θρίαμβον τῶν ἐλληνικῶν ὅπλων. Οἱ Τοῦρκοι ἐν τούτοις δὲν παρεδίδοντο, ὁ δὲ Δράμαλης κατέβαινεν ἐκ τῆς Στερεᾶς ἐπὶ κεφαλῆς μεγάλου στρατοῦ. Ἡ φήμη τῆς προσόδου του διεδίδετο καὶ ἤρχιζεν ἡδὴ νὰ κλονίζῃ πολλῶν πεποιθήσεις.

Τοιαῦτα ἤκουα κατὰ τὰς δύο ἡμέρας τῆς ἐν Ἀργεὶ διατριβῆς μου. Τὸ ρεῦμα ἐφαίνετο στρεφόμενον καθ' ἡμῶν. Ἦμην δ' εἰσέτι ὑπὸ τὸ κράτος τῶν ἐν Χίῳ ἐντυπώσεων καὶ ἡ καρδιά μου εὐκόλως ἠνοίγετο εἰς τοὺς φόβους. Ἀλλὰ πῶς ἡδυνάμην νὰ προῖδω

τότε, ότι ὁ Κολοκοτρώνης θὰ καταστρέψῃ τὸν Δράμαλιν εἰς τὰ Δερβενάκια ;

Τὴν νύκτα τῆς δευτέρας ἡμέρας, περιστρεφόμενος ἐν τῇ ἀγρυπνίᾳ μου ἐπὶ τῆς σκληρᾶς σανίδος, ἥτις ἦτο ἡ στρωμνὴ μου, ἐσχημάτισα τὴν ἀπόφασίν μου. Δὲν ἤμην πλασμένος διὰ βίον στρατοπέδων. Τὸ ἐμπόριον ἦτο ἡ κλίσιν μου.

Τὴν πρωΐαν μετέβην εἰς Μύλους, ὅπου ἤυρα εὐτυχῶς πλοιάριον ἐτοιμον διὰ Σπέτσας καὶ ἀνεχώρησα.

Δὲν εἶδα ἔκτοτε τὸ Ναύπλιον, ἀλλ' ἔμεινε χα-

ραγμένη εἰς τὴν μνήμην μου ἡ ἀπότομος μορφή τοῦ Παλαμηδίου, σκιάζουσα τὴν κοιλάδα ὅπου καλαμῶνες περιφράττουν τὸ ρεῦμα ταπεινοῦ ρύακος, καὶ ἡ θεὰ τῆς πόλεως, ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆς ὁποίας εἶδα

μακρόθεν τότε κυμαινομένην τὴν Τουρκικὴν ἡμισέ-
ληνον.

Εἰς Σπέτσας ἦρα καὶ τοὺς γονεῖς καὶ τὰς ἀδελ-
φάς μου ἀσθενεῖς καὶ κλινήρεις. Πόσον μᾶς ἦτο ἐπαι-

σθητὴ τῆς δυστυχοῦς Ἀνδριάνας ἡ ἔλλειψις! Ποσά-
κις ὅλοι τὴν ἐνθυμούμεθα! Ἀνελαβα ἐγὼ ἐξ ἀνάγκης
τὴν ὑπηρεσίαν ὅλην τῆς πασχούσης οἰκογενείας.
Ἐγὼ ἤμην θαλαμηπόλος, νοσοκόμος καὶ μάγειρος
ἔτι. Αἱ δὲ καλαὶ μας γειτόνισσαι ἠπόρουν βλέπουναι
ένα ἄνδρα ταπεινούμενον διὰ τοιούτων γυναιχείων

ἔργων, ἐναντίον πάσης τῆς νήσου των συνηθείας, ἐξέφραζε δὲ τὴν περὶ τούτου ἰδέαν των μειδίαμα οἴκτου ὁπότεν μοι προσέφερον βοηθείας χεῖρα.

Εὐτυχῶς τῆς μητρὸς καὶ τῶν ἀδελφῶν μου ἡ ἀσθένεια ἦτο ἐφήμερος μόνον συνέπεια τοῦ ψυχικοῦ καὶ σωματικοῦ καμιάτου των, καὶ ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν ἡδυνήθησαν ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην ν' ἀφήσωσι τὴν κλίνην. Ὁ πατήρ μου ὅμως δὲν ἐπέπρωτο ν' ἀναρρώσῃ. Δὲν γνωρίζω ὅποιον ἦτο τὸ πάθημά του. Ὁ δὴθεν ἰατρός, τὸν ὅποιον προσεκαλέσαμεν, ὅτε ἤρχισαμεν σπουδαίως ν' ἀνησυχῶμεν, ἀπεφάνθη ὅτι ἔπασχε τὴν καρδίαν καὶ ὑπεσχέθη νὰ τὸν θεραπεύσῃ. Ἀλλὰ βεβαίως δὲν ἤξευρε τί ἔλεγε, καὶ ἀμφιβάλλω ἂν ἐπάτησέ ποτε ἰατρικῆς τινος σχολῆς τὰ πρόθυρα. Ἦτο Μελιταῖος πρεσβύτης, πρὸ ἐτῶν ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν τῆς Ἀνατολῆς μετερχόμενος, οὐχὶ δωρεάν, τοῦ ἱατροῦ τὸ ἐπάγγελμα. Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν πᾶς Φράγκος εὐκόλως ἐξελαμβάνετο ὡς ἰατρός. Κύριος δὲ οἶδεν ὑπὸ ποίας περιστάσεις χειροτονηθεὶς τοιοῦτος ὁ ἐξοχώτατος ἐκεῖνος, ἐπίστευσεν ἐπὶ τέλους καὶ ὁ ἴδιος εἰς τὴν ἐπιστήμην τὴν ὁποίαν ἐξήσκει, ποτὲ μὲν βοηθούμενος ὑπὸ τῆς ἀγαθοεργοῦ φύσεως καὶ ἄλλοτε ἐπισπεύδων εὐσυνειδήτως τῶν ἀτυχῶν ἀσθενῶν του τὸ τέλος.

Ἔμενεν ἐν τούτοις ὁ πατήρ μου κατάκοιτος, ὑπέσκαπτε δὲ τὰς ὀλίγας δυνάμεις του ὁ πυρετός, καὶ πόνοι ὀριμῆς τοῦ ἀφήρουν τὸν ὕπνον. Προησθάνετο τὸν θάνατον καὶ τὸν ἐπερίμενε γενναίως. Ἡμεῖς δὲ περὶ αὐτόν, λησμονοῦντες τὰς ποικίλας τοῦ παρόντος στερήσεις καὶ τὰ παρελθόντα ἀγαθὰ, ἐσκεπτόμεθα μόνον πῶς νὰ τὸν ἀνακουφίσωμεν πάσχοντα καὶ πῶς, εἰ δυνατόν, νὰ τὸν σώσωμεν. Ἀλλ' ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν αἱ ἐλπίδες μας διελύοντο. Ἐφαίνετο προχωροῦσα ἐπὶ τοῦ σώματός του ἡ ψυχρὰ τῆς φθορᾶς χεῖρ.

Μίαν νύκτα ἔμενα μόνος παρὰ τὸ προσκέφαλον τοῦ ἀσθενοῦς, μόλις καταπείσας τὴν μητέρα μου ν' ἀναπαυθῇ ὀλίγον εἰς τὸ παρακείμενον δωμάτιον. Ὁ πατήρ μου ἦτο εἰς βύθος ὁμοιάζον πρὸς ὕπνον. Μετὰς χεῖρας ἐσταυρωμένας ἐκαθήμην καὶ τὸν ἐβλεπα, ὁ δὲ νοῦς μου ἐπλανᾶτο εἰς σκέψεις θλιβεράς.

Ὁ κοιτῶν ἐφωτίζετο μόλις ὑπὸ τῆς πρὸ τῶν εἰκόνων λυχνίας, καὶ ἦτο βαθεῖα τῆς νυκτὸς ἡ σιωπὴ. Αἰφνης μοῦ ἐφάνη ὅτι ἀκούω ἀσυνήθη ἔξω θόρυβον καὶ ὁμιλίας εἰς τὸν δρόμον. Ἠγέρθην ἡσύχως, ἤνοιξα τὸ παραθυρόφυλλον καί, διὰ μέσου τοῦ σκότους, διέκρινα σκιάς ἀνθρώπων εἰς τὴν ὁδὸν καὶ ἀνοικτὰς τῶν ἀντικρυ οἰκιῶν τὰς θύρας. Δὲν ἐτόλμων ν' ἀνοί-

ξω τὸ παράθυρον· ὁ πατήρ μου ἐφαίνετο ἡσυχάζων. Ἐπροσπάθησα ν' ἀκούσω τί ἔλεγον. Ἦκουα, ἀλλὰ δὲν τοὺς ἐνόουν· ἐλάλουν Ἀλβανιστί. Μόνη ἡ λέξις ἀρμὰτα ἐπαναλαμβανομένη συχνάκις διήγειρε τὰς ὑποψίας μου. Μετ' ὀλίγον ἐκλείσθησαν αἱ θύραι καὶ ἀπεμακρύνθησαν αἱ σκιαί, μοῦ ἐφαίνοντο δὲ φέρουσαι κιβώτια καὶ σάκκους ἐπὶ τῶν ὤμων.

Ἐπανήλθεν ἡ σιωπὴ καὶ ἡ ἡσυχία, ἀλλ' ἡ λέξις ἀρμὰτα ἀντήχει εἰς τὰ ὠτά μου εἰσέτι. Ἐγνώριζα ὅτι σημαίνει στόλον, ἀλλὰ περὶ τίνος στόλου ἐπρόκειτο; Ἐπερίμενα ἀνυπόμονος νὰ ἐξημερώσῃ, μὴ γνωρίζων τί συμβαίνει καὶ προοικονιζόμενος νέα πάλιν δεινά. Ἀνεπόλουν ἄκων τὴν πρώτην ἐκείνην ἐν Σμύρνῃ νύκτα, ὅτε μ' ἐξύπνησαν τῶν Τούρκων οἱ ἀλαλαγμοί.

Πρὸς τὰ χαράγματα ἦλθεν ἡ μήτηρ μου καὶ ἀναλαβοῦσα τὴν θέσιν τῆς πλησίον τοῦ ἀσθενοῦς μ' ἔστειλε ν' ἀναπαυθῶ. Ἀντὶ νὰ κοιμηθῶ, ἐξῆλθα τῆς οἰκίας ἀθορυβῶς. Ἡμεθα οἱ μόνοι αὐτῆς κάτοικοι· ὁ ἀγαθὸς οἰκοδεσπότης ἔμενεν ἐντὸς τοῦ πλοίου του.

Ἀπὸ τῆς ἀκρας τῆς πόλεως, ὅπου ἦτο ἡ κατοικία μας, κατέβην πρὸς τὸν λιμένα, ὅσω δ' ἐπλησίαζα πρὸς αὐτόν, ἐβίλεπα ἀνθρώπους πρὸς κίνησιν. Ἡρώ-

τησα τί τρέχει και ξμαθα ὅτι ἡ Ὑδρα ἤναψεν ἀφ' ἐσπέρας φανούς. — Καὶ τί σημαίνουν οἱ φανοί; — Κατέρχεται στόλος Τουρκικός!

Οἱ Σπετσιῶται μετέφερον ἤδη τὰ πολύτιμά των ἐπὶ τῶν πλοίων και προητοιμάζοντο, ἐὰν τῷ ὄντι ἐπέλθωσιν οἱ Τοῦρκοι, νὰ ἐπιβιάσωσι και τὰ γυναικόπαιδά των. Ἐγνώριζον ὅτι ἦτο πολυάριθμος ὁ ἐχθρικός στόλος και ἐφοβοῦντο διὰ τοὺς οἰκους των, ἀλλ' εἶχον τὰ πιστὰ εἰς τὰ κινητὰ φρούριά των.

Κάτω εἰς τὸν λιμένα συνήνητσά τινας τῶν ἐπὶ τῆς νήσου προσφυγόντων συμπολιτῶν μου. Ἐσκέπτοντο και οὔτοι περὶ φυγῆς. Πλοῖον Μυτιληναῖον ὑπὸ Ρωσσικὴν σημαίαν ἦτο ἡγκυροβολημένον εἰς τὰ ὀπισθεν τῆς νήσου, και εἶχον στείλει νὰ διαπραγματευθῶσι τὴν ναύλωσίν του, ὅπως τοὺς μεταφέρῃ εἰς Ἀγκῶνα. Ἐπρότειναν νὰ συμπεριλάβωσι και ἡμᾶς, ἀλλὰ πῶς νὰ φύγωμεν; Πῶς νὰ μεταφέρωμεν τὸν πατέρα μου ἐτοιμοθάνατον; Πῶς δὲ και νὰ μείνωμεν ἐπὶ τῆς νήσου, ἐὰν οἱ Τοῦρκοι ἀπεβιάζοντο;

Ἐπέστρεψα εἰς τὴν οἰκίαν πλήρης ταραχῆς και ἀδημονίας. Ἐνευσα εἰς τὴν μητέρα μου, ὅπως ἐξέλθῃ τοῦ δωματίου, και εἰπὼν δι' ὀλίγων λέξεων τὰ τρέχοντα τὴν ἡρώτησα ἐὰν νομίζῃ ὅτι δυνάμεθα νὰ μετακομίσωμεν τὸν πατέρα μου. Μὲ ἔλαβεν ἐκ τῆς

χειρός, με ὠδήγησε παρὰ τὴν κλίνην καὶ μοῦ ἔδειξε σιωπῶσα τὸν ἀσθενή. Τὸ βύθος του ἐξηκολούθει, εἶχε κλειστοὺς τοὺς ὀφθαλμούς, τὰ χεῖλη ἡμιανοικτά, καὶ ἀνέπνεε βαρέως.

Τότε πρῶτον εἶδα τὴν ἀγωνίαν τοῦ θανάτου, τότε πρῶτον, ὁ δὲ ἀποθνήσκων ἦτο ὁ πατήρ μου, ὁ πατήρ τὸν ὁποῖον ἠγάπων!

Ἡ μήτηρ μου κρατοῦσα τὴν χεῖρά μου δὲν ἐπρόφερε λέξιν, ἀγωνιζομένη νὰ κυριεύσῃ τὴν λύπην της.

Ἐμένομεν οὕτως ἐνώπιον τῆς κλίνης σιωπηλοὶ καὶ ἀκίνητοι, ἀκούοντες τοῦ θνήσκοντος τὸ ψυχομαχητόν. Ἐκλίνα τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τῆς χειρὸς τῆς μητρός μου καὶ τὴν ἡσπάσθην, ἐκείνη δὲ δὲν ἔσκυψε νὰ μὲ φιλήσῃ, ἀλλ' ἔθεσε τὴν ἄλλην τῆς χεῖρα ἐπὶ

τῆς κεκλιμένης κεφαλῆς μου καὶ μὲ εἶπεν ἡσύχως· — Φέρε ἱερέα.

Ἐδραμα ἐξω ἀμέσως. Δὲν ἤθελα νὰ κλαύσω ἐμπρός της.

Ἐνῷ ἐξηρχόμεν ἐισήρχετο εἰς τὴν οἰκίαν ὁ ἰατρός.
Συννηντήθημεν εἰς τὴν θύραν.

— Τὴν ἐγλυτώσαμεν, φίλε μου! ἀνέκραξε φαι-
δρῶς ἄμα μὲ εἶδεν. Ἄλλ' ἡ ἔκφρασις τοῦ προσώπου
του μετεβλήθη διὰ μιᾶς, ὅτε παρετήρησε τὴν ταρα-
χὴν μου, καὶ ταπεινώσας τὴν φωνὴν μὲ ἠρώτησε :

— Πῶς εἶναι ἐπάνω ;

Δὲν ἀπεκρίθην, ἀλλ' ἔσεισα τὴν κεφαλὴν.

— Θὰ ἐτρόμαξε μὲ τοὺς Τούρκους. Φεύγουν τώρα,
φεύγουν, καὶ τὴν ἐγλυτώσαμεν.

Τὸν ἀφηκα ἀναβαίνοντα τὴν κλίμακα καὶ ἐξη-
κολούθησα τὸν δρόμον μου μὲ τὴν καρδίαν ἐλαφρο-
τέραν. Θ' ἀποθάνῃ τοῦλάχιστον ἡσυχος ὁ πατήρ μου,
καὶ θὰ μᾶς ἀφήσωσιν οἱ Τοῦρκοι νὰ τὸν κλαύσωμεν
ἐν εἰρήνῃ! Οἱ λόγοι τοῦ ἱατροῦ ἐπανεφέρον εἰς τὴν
φαντασίαν μου τὴν φρίκην τῆς Τουρκικῆς εἰσβολῆς
καὶ ὅλα τὰ πιθανὰ ἐπεισόδια τῆς ἐπὶ τῆς νήσου πα-
ρουσίας των, καὶ ἐνῷ ἔτρεχα, παρεκάλουν τὸν Θεὸν
ν' ἀναδειχθῇ ἀληθὴς ἡ εἰδησις ὅτι ἀπηλλάγημεν τῷ
ὄντι τοῦ τρόμου τῆς ἐμφανίσεώς των.

Ὅτε ἐπανῆλθα μετὰ τοῦ ἱερέως εἰς τὴν οἰκίαν, ὁ
πατήρ μου ἐξηκολούθει ἀναισθητῶν. Ἀπαξ μόνον
ἤνοιξε τοὺς ὀφθαλμούς, τὸ δὲ βλέμμα του ἐμαρτύρει
ὅτι μᾶς ἀνεγνώριζεν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ προφέρῃ

λέξιν καὶ ἐκλείσει πάλιν τὰ βλέφαρα. Ἡ ἀναπνοή του ἐξήρχετο δυσκολωτέρα τοῦ στήθους, καὶ ἐφαίνετο ὅτι τὸν βασανίζει ἡ δύσπνοια. Ὁ ἰατρός τὸν ἀνεσῆκωσεν ἐπὶ τῆς κλίνης, ἡ δὲ μήτηρ μου ἐπρόσθετεν ἐπ' αὐτῆς προσκέφαλα, ἐνῶ ἐγὼ ἔσχιζα διὰ ψαλίδος τὸ ὑποκάμισόν του διὰ νὰ δώσωμεν πλειοτέραν ἐλευθερίαν εἰς τοὺς ἐξηντλημένους του πνεύμονας.

Τί ἦτο τὸ κινήσαν τότε τὸν ψυχορραγοῦντα πατέρα μου αἰσθημα; Διατί συνέσπασε τὰς ὀφρῦς καὶ ἐκίνησε τὴν χεῖρα, ὡς θέλων νὰ ἐμποδίσῃ τοῦ ὑποκαμίσου του τὸ σχίσιμον;

Ἡ σκηνὴ ἐκείνη ἔμεινεν ἀνεξάλειπτος εἰς τὴν μνήμην μου καὶ τὴν ἀνακαλῶ ἄκων πάντοτε, ὅπου ταν σκέπτωμαι περὶ τῆς ματαιότητος τῶν ἐπιγείων. Ἰδοὺ ὁ ἄνθρωπος! Ὁ θάνατος ἤπλονεν ἤδη τὰ μαῦρα πτερά του καὶ ἐπῆρχετο τὸ σκότος, ἡ ἀνάπαυσις, τὸ τέλος· ὁ δὲ θνήσκων, ὁ ἀγαθός, ὁ γενναῖος, ὁ φιλόστοργος γέρων ἐκίνει αὐτομάτως τὴν χεῖρα ὅπως προφυλάξῃ τὸ ὑποκάμισόν του! Ματαιότης ματαιότητων!

Ἡ ἀγωνία του διήρκεσεν ὅλην τὴν ἡμέραν. Ὁ Τουρκικὸς στόλος ἐν τούτοις ἀπεμακρύνθη διευθυνόμενος πρὸς νότον καὶ παρήλθεν ὁ κίνδυνος τῶν Σπετσῶν, οἱ δὲ νησιῶται καθησύχασαν.

Τὸ ἑσπέρας ἐξεψύχησεν ὁ πατήρ μου.

Τὴν ἐπιούσαν ἐπώλησα τῆς μητρός μου τὸ δακτυλίδιον καὶ ἐθάψαμεν τὸν νεκρὸν μας εἰς τάφον ταπεινὸν καὶ ἀνεπίγραφον.

Ἦτο ἡ δεκάτη πέμπτη Ἰουλίου 1822. Τοιαῦται ἡμερομηνίαι δὲν λησμονοῦνται.

www.libtool.com.cn

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Ἔμενα ἤδη ὁ ἀρχηγὸς καὶ τὸ μόνον στήριγμα τῆς ὀρφανῆς οἰκογενείας μου· ἐγὼ εἶχα νὰ τὴν διαθρέψω, ἐγὼ νὰ φροντίσω περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν ἀδελφῶν μου, ἐγὼ νὰ γηροκομήσω τὴν μητέρα μου. Ἀντὶ δὲ παντὸς πόρου καὶ πάσης ἐργασίας εἶχα μόνον τὴν δοθεῖσαν παρὰ τοῦ Νέγρη ὑπόσχεσιν, ὅτι θὰ μὲ τοποθετήσῃ ὅταν καὶ ἀφοῦ τὸ Ναύπλιον ἀλωθῇ. Ἀλλ' ἐντός μου ἔλεγε καὶ, ὅτι τὸ στάδιόν μου δὲν ἦτο ἐκεῖ. Αἱ οἰκογενειακαὶ παραδόσεις καὶ ἡ ὅλη μου ἀγωγή μ' ἐσχημάτισαν ἔμπορον, καὶ συνηθισμένην ὅτι προορισμός μου ἦτο τὸ ἐμπόριον, ὅτι δι' αὐτοῦ καὶ μόνου ἡδυνάμην νὰ προοδεύσω ἀποκαθιστάμενος χρήσιμος εἰς ἐμὲ αὐτόν, εἰς τὴν οἰκογένειαν καὶ εἰς τὴν πατρίδα.

Ἀλλὰ πόθεν ν' ἀρχίσω; Ποῦ ἡ βάσις ἐπὶ τῆς ὁποίας νὰ στηρίξω τὰς ἐνεργείας μου; Ἰδοὺ ἡ δυσκολία. Ἐπερίσσειον μετὰ τὸν ἐνταφιασμόν τοῦ πα-

τρός μου ὀλίγα χρήματα ἐκ τῆς πωλήσεως τοῦ δακτυλιδίου, ἀλλὰ τὸ ποσὸν ἦτο ἀσήμαντον καὶ μόλις ἐξήρκει διὰ τὴν ἐκ Σπετσῶν ἀναχώρησιν, περὶ τῆς ὁποίας ἤρχισα ἀμέσως τότε νὰ σκέπτωμαι.

Δὲν ἦσαν αἱ Σπέτσαι ὁ ἀρμόδιος δι' ἐμὲ τόπος. Τὸ ἐμπόριον ἀπαιτεῖ τάξιν καὶ ἀσφάλειάν τινα καὶ ἡσυχίαν. Ἀλλὰ πῶς ἦτο δυνατόν νὰ ἐπικρατῶσι τὰ στοιχεῖα ταῦτα τῆς κοινωνικῆς εὐημερίας ἐπὶ τῆς ἡρωϊκῆς ἐκείνης νήσου, ἐνόσω οἱ πολῖται τῆς θυσιάζοντες καὶ ζωὴν καὶ περιουσίαν εἰς τὴν ἀνισον κατὰ τοῦ ἐχθροῦ πάλιν, ἀπέκτων ἐξ ἀνάγκης ὡς ἐξεῖς τὴν περιφρόνησιν τῆς ζωῆς, τὴν ὑπερίσχυσιν τῆς βίας καὶ τὴν αὐτοδικίαν; Ταῦτα ἦσαν φυσικαὶ τῶν περιστάσεων συνέπειαι. Ἄνευ προϋπάρχοντος κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ, ἄνευ Κυβερνήσεως ἰσχυρᾶς, ἄνευ πόρων τακτικῶν καὶ ὑπερέχοντός τινος κέντρου, ἡ ἐπανάστασις προήγετο καὶ ἠὺδοκίμει δι' ἀτομικῶν μόνων θυσιῶν καὶ ἀγώνων, ἐν δὲ τῷ μέσῳ τοῦ σάλου ἐκείνου ἡ δύναμις ἐβασίλευε καὶ ἐπεβάλλετο ἡ σπάθη.

Ὁ δὲ ἀγὼν ἦτο ἀληθῶς ὑπὲρ τῶν ὅλων. Τὸ σύνθημα « Ἐλευθερία ἢ θάνατος » δὲν ἦτο φράσις κενὴ ἢ πομπώδης καύχησις, διότι ἐκ τῶν προτέρων ἦτο γνωστὸν τί ἔθελον διαπραῖξει οἱ Τοῦρκοι ἐὰν ἡ ἀντίστασις κατεβῇ αὐτοῖς. Ἡ τύχη τῆς Χίου ἦτο φοβερόν

διὰ τὰς Σπέτσας καὶ τὰς ἄλλας ναυτικὰς νήσους προμήνυμα. Ὡστε οἱ ἄνθρωποι ὠδηγοῦντο ὑπὸ τῆς ἀπελπισίας εἰς τοὺς ἀγῶνάς των, ἡ δὲ ὅλη ἀτμοσφαῖρα εἶχεν ἄγριόν τι καὶ ὠμόν, τὸ ὁποῖον δὲν ἦτο βεβαίως κατάλληλον πρὸς τοῦ ἐμπορίου τὴν ἀνάπτυξιν. Τίς ἐσκέπτετο περὶ ἀστυνομίας, τίς περὶ δικαστηρίων τότε; Ἀπέναντι τοσαύτης αἱματοχυσίας, καὶ τῆς ζωῆς ἡ ἀξία εἶχεν ἐκπέσει εἰς τὴν κοινὴν ἐκτίμησιν. Μίαν ἡμέραν ἐφονεύθη ἐνώπιόν μου εἰς τὴν ἀγορὰν εἰς Ραγουζαῖος, κατὰ συνέπειαν λογομαχίας μετὰ τῶν ἀγοραστῶν του ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν σαρδελῶν τὰς ὁποίας ἐπώλει!

Ὁ φόνος τοῦ Ραγουζαίου ἐκείνου ἐνίκησε πάντα ἀπομένοντα δισταγμόν μου ὡς πρὸς τῆς ἀναχωρήσεως τὸ ζήτημα. Ἀπεφάσισα ὀριστικῶς νὰ ἐπιστρέψωμεν εἰς Τήνον. Ἐκεῖ οἱ κάτοικοι ἦσαν ὀλιγώτερον πολεμικοί, τὰ ἦθη ἡμερώτερα καὶ εὐκολώτερος ὁ βίος, χάρις δὲ εἰς τὸν Μαυρογένην καὶ εἰς τοὺς πολλοὺς ἐκ Χίου πρόσφυγας, ἡδυνάμην νὰ θεωρῶμαι ὀλιγώτερον ξένος εἰς Τήνον ἢ ἀλλαχοῦ.

Ἀπεχαιρέτησα λοιπὸν μετὰ συντριβῆς καρδίας τὸν φίλον οἰκοδεσπότην μας, καὶ παρητήσαμεν τὴν νῆσον τῶν Σπετσῶν καὶ τὸν ἐπ' αὐτῆς τάφον τοῦ πατρός μου.

Εἰς Τήνον ἐνοικίασα μικράν καὶ ταπεινὴν οἰκίαν, ἠγόρασα στρωμνὰς καὶ ἐφαπλώματα, τὰ μόνᾳ ἐπιπλα τῶν ὁποίων τὴν προμήθειαν ἐπέτρεπον τὰ εὐτελεῖ περισσεύματά μας, καὶ ἀφέθην διὰ τὰ περαιτέρω εἰς τὴν πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ. Δεινὸν ἡ πενία καὶ ἡ στέρησις ὅταν ἐπέρχωνται μετὰ βίον ἀνετον, σκληρὸν δὲ ἡ περὶ τοῦ ἄρτου τῆς αὔριον ἀβεβαιότης ὅταν ἔχῃς νὰ διαθρέψῃς γραῖαν μητέρα καὶ ἀδελφὰς τρυφεράς! Ἄλλ' εἰς ὅλα συνειθίζει ὁ ἄνθρωπος καὶ πρὸς ὅλα βαθμηδὸν ἐξοικειοῦται.

Ὅτε ἐσυμφώνησα τὴν ἐνοικίᾳσιν τοῦ οἰκήματός μας, παρετήρησα ὅτι ὁ οἰκοδεσπότης ἐφόρει σκοῦφον νέον, ἀλλὰ δὲν ἔδωκα ἄλλως προσοχὴν εἰς τὸ πρᾶγμα. Τὴν ἐπιούσαν ὁμῶς εἰς τὴν ἀγορὰν ἀπήντησα Τήνιον ἄλλον νεωστὶ σκουφωθέντα, μετὰ τινα δὲ βήματα ἄλλον, καὶ ἄλλον παρέχει καὶ ἄλλον κατόπιν. Ἦσαν ἐνὸς χρώματος οἱ σκοῦφοι, καὶ τοῦ αὐτοῦ σχήματος ὅλοι, ἡ δὲ σύμπτωσις αὕτη ἐκίνησε τὴν περιέργειάν μου καὶ μοῦ ἔφερεν ἀμέσως εἰς τὴν μνήμην τὰ ἐκ Βενετίας ἀποσταλέντα κιβώτια. Ἐδραμαῶδες ἀναβολὴς εἰς ἀναζήτησιν τοῦ οἰκοδεσπότης μας.

— Δὲν μοῦ λέγεις ποῦ ἦρξες τὸν σκοῦφόν σου;

— Τὸν ἠγόρασα ἀπὸ τὸν Ἄγγλον πρόξενον, ἀλλὰ δὲν εὐρίσκεις πλέον. Τοὺς ἐξεπώλησεν.

Ὁ Ἄγγλος πρόξενος ἐπώλησε σκούφους ! Αἱ ὑποψίαι μου μετεσχηματίσθησαν εἰς βεβαιότητα. Τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἡμέραν μετέβην εἰς Μύκονον καὶ ἠύρα τὸν φίλον μου ὑποπρόξενον, ὅστις κατεχάρη ἰδὼν με

καὶ μὲ ἀνήγγειλεν ὅτι τὰ δύο κιβώτιά μας ἐστάλησαν ἐκ Σμύρνης εἰς Τήνον, καὶ ὅτι ἀνέθεσεν εἰς τὸν ἐκεῖ συνάδελφόν του τοῦ περιεχομένου τὴν ἐκποίησην, μοῦ ἔδωκε δὲ ἐπιστολὴν πρὸς αὐτόν, ὅπως μὲ ἀναγνωρίσῃ ὡς ἰδιοκτήτην. Ἦμην ἀνυπόμονος νὰ ἐπιστρέψω, ἀλλ' ὁ φίλος ἐπέμεινε νὰ μὲ κρατήσῃ

καὶ νὰ μὲ φιλοξενήσῃ τὴν νύκτα. Τὴν ἐπιοῦσαν τὸν ἀπεχαιρέτησα μετ' ἐκφράσεων εἰλικρινοῦς εὐγνωμοσύνης καὶ ἐπανηλθα εἰς Τήνον.

Εὐτυχῶς ὁ ἄνεμος ἐβοήθει πάσας ἐκείνας τὰς μετακινήσεις μου.

Ἄμα ἀφίχθεις εἰς Τήνον ὑπῆγα κατ' εὐθείαν ἀπὸ τοῦ πλοίου εἰς τὸ Ἀγγλικὸν προξενεῖον. Δὲν ἐνθυμοῦμαι τὸ ὄνομα τοῦ ἀγαθοῦ Τηνίου, ὅστις ἐξεπροσώπευεν ἐκεῖ τότε τῆς Ἀγγλίας τὴν δύναμιν, ἀλλ' ἐνθυμοῦμαι τὸ ξυρισμένον πρόσωπον καὶ τὰς χρυσᾶς διόπτρας του. Νομίζω ὅτι τὸν βλέπω ἐνώπιόν μου. Ὁ ἄνθρωπος μοῦ ἔδειξε τὸν λογαριασμὸν πωλήσεως καὶ μοῦ παρέδωκεν αὐθωρεὶ τὸ προῖδν τῶν σκούφων, συμποσούμενον εἰς πέντε χιλιάδας γροσίων. Πέντε χιλιάδας! Τὸ εὐτελὲς ἐκεῖνο ποσὸν μοῦ ἐφάνη πλοῦτος ἀμύθητος! Οὔτε τὸν λογαρίασμὸν ἐκκαθαρίσεως ἠθέλησα νὰ ἐξελέγξω, οὔτε νὰ ὑπολογίσω κατὰ πόσον ἠδύναντο ἢ ἐπρεπε νὰ πωληθῶσι καλλίτερον οἱ σκούφοι. Τὸ δοθὲν ποσὸν ἦτο ἀνελπιστος δι' ἐμὲ ἀποκτησις, δι' αὐτοῦ μοῦ ἠνοίγετο τοῦ ἐμπορίου ὁ δρόμος. Ἦμην ἤδη κεφαλαιοῦχος, εἶχα πέντε χιλιάδας γροσια! Ἔτρεξα πρὸς τὴν μητέρα μου νὰ διακοινώσω τὴν καλὴν μας ταύτην τύχην, ἐπέδειξα τὸν ἡσυχαστὸν μου, ἐξήγησα τὴν εὐχὴν τῆς καὶ πλήρης

ἐλπίδων καὶ σχεδίων μετέβην μετὰ δύο ἡμέρας εἰς Σύρον.

Εἰς Τήνον δι' ἑλλειψιν λιμένος δὲν ἤρχοντο μεγάλα πλοῖα, ἀλλ' ὑπήγαινον εἰς Σύρον, τῆς ὁποίας ὁ λιμὴν ἐθεωρεῖτο καὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων οὐδέτερος. Οἱ δυτικοὶ τῆς νήσου κάτοικοι δὲν συμμετέσχον τῆς ἐπαναστάσεως, οὐδ' ἀνεγνώριζον αὐτήν, ἐπὶ δὲ τοῦ σχηματίζοντος τὴν πόλιν τῶν κώνου ἐκυμάτιζεν ἡ λευκὴ τῆς Γαλλίας σημαία, ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ὁποίας εἶχον τεθῆ.

Ὁ πληθυσμὸς τῆς Σύρου περιωρίζετο τότε ἐντὸς τῆς ἀποτόμου ἐκείνης καὶ πενιχρᾶς κορυφῆς. Καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν, τὴν ὁποίαν σήμερον καλύπτει ἡ πλουσία Ἑρμούπολις, δὲν ἔβλεπες ἢ βράχους γυμνούς. Μόνον ἐκεῖ ὅπου σήμερον, ἐπὶ λιθοστρώτου πλατείας, παιανίζει ἡ μουσικὴ καὶ σύρουν αἱ κυρίαι τὰς μεταξωτὰς οὐράς τῶν, κῆποι τινες καὶ ὀλίγα δένδρα ἐμαρτύρουν τῶν πτωχῶν κατοίκων τὴν φιλοπονίαν. Ἐν ἐκκλησίδιον δυτικὸν καὶ τρεῖς ἢ τέσσαρες ἀποθήκαι διὰ τοὺς οἶνους ἦσαν τὰ μόνα ἐπὶ τῆς ἀκτῆς κτίρια. Πλησίον αὐτῶν, ἐπὶ τοῦ αἰγιαλοῦ, εἶχε νεωστὶ οἰκοδομηθῆ πενιχρὸν καφενεῖον, χρησιμεῦον καὶ ὡς ξενοδοχεῖον, καὶ ὡς γραφεῖον, καὶ ὡς χρηματιστήριον. Ὀλίγον δὲ μακρύτερα,

ἐκεῖ ὅπου σήμερο, ναυπηγοῦνται πλοῖα καὶ ἀκού-
εται ὁ εὐρυθμος τῆς σφύρας κρότος, κατέκειτο τότε,
παρὰ τὸν ἔρημον αἰγιαλόν, σκάφος ναυαγήσαντος
πλοίου.

Τοιαύτη ἦτο ἡ Σύρος ὅτε πρώτην φοράν δύο ἡ
τρεῖς ἄλλοι Χῖοι καὶ ἐγώ, πρόδρομοι τῆς μελλούσης
ἐμπορικῆς τῆς νήσου ἐπιδόσεως, ἐμένομεν ἐντὸς τοῦ
μοναδικοῦ ἐπὶ τῆς ἀκτῆς καφενεῖου προσδοκῶντες
ἀφιξίν πλοίου φέροντος ἐμπορεύματα.

Εὐτυχῶς δὲν ἐβράδυνε νὰ φθάσῃ τοιοῦτον ἐκ
Ῥωσσίας προερχόμενον. Ἦτο ἐκείνη ἡ πρώτη δο-
σοληψία τῆς ὁποίας ἐδέησεν ἐγὼ μόνος ν' ἀναλάβω
τὴν πρωτοβουλίαν καὶ τὴν ἐκτέλεσιν, διότι δὲν εἶχα
πλέον τὸν πατέρα μου σύμβουλον καὶ ὁδηγόν. Ἔτρε-
μα μὴ διακινδυνεύσω τὰ χρήματά μου εἰς κακὴν
τινα ἐπιχείρησιν. Ἐπεσκέφθην τρεῖς καὶ τετράκισ τὰ
ἐπὶ τοῦ πλοίου, ἐσκέφθην, διεπραγματεύθην, ὑπελό-
γισα, ἐδίστασα, ἐπὶ τέλους τὸ ἀπεφάσισα! Ἦγό-
ρασα ἀντὶ χιλίων γροσίων ἰχθῦς παστούς, τοὺς ἐφόρ-
τωσα εἰς πλοιάριον διὰ Τήνον, ἐπέβην καὶ αὐτός,
ἕκαμα τὸν σταυρόν μου, καὶ ἀπεπλεύσαμεν.

Εἰς Τήνον εἶχε τότε νομιμοποιηθῇ τὸ ἔθιμον νὰ
πωλῶνται τὰ φαγώσιμα ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας δημοσίως
εἰς τὴν ἀγοράν, ὅπως προμηθεύηται ἐξ αὐτῶν ὁ λαός,

μετὰ ταῦτα δὲ ἐπετρέπετο ἡ μεταξὺ ἐμπόρων διαπραγματεύσεις τῶν περισσευόντων. Ἐχρεώσθουν, φυσικῶ τῷ λόγῳ, νὰ συμμορφωθῶ πρὸς τὴν ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν, ἀλλὰ δὲν μοῦ ἤρχετο νὰ τεθῶ ἐπὶ

κεφαλῆς τῶν βαρελίων μου καὶ νὰ πωλῶ δημοσίως τοὺς ἰχθῦς μου ἀνὰ ἓνα. Μεθ' ὅλην τὴν ἐπελθοῦσαν κακοτυχίαν, διετήρουν εἰσέτι τὰς ἐξεις τῆς ἀρχαίας ἀξιοπρεπείας. Ὅθεν κατέγεινα κατὰ πρῶτον νό.

εὕρω ἀρμόδιόν τινα ἀντικαταστάτην μου, ἀλλ' ἡ ἀτυχία τῶν πρώτων πρὸς ἀνεύρεσίν του ἐρευνῶν μου καί, πρὸ πάντων, τῶν ἄλλων πωλητῶν τὸ παράδειγμα, μ' ἔπεισαν ν' ἀφήσω κατὰ μέρος τὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ νὰ πωλήσω ἐγὼ αὐτὸς τὴν πραγματείαν μου.

Ἴδου λοιπὸν ἐγὼ πωλητὴς παστῶν ἐν πλήρει ἀγορᾷ! Κατέλαβα θέσιν κατάλληλον εἰς τὴν μικράν

παρὰ τὴν προκυμαίαν πλατείαν καὶ ἤρχισα μετὰ τινος, κατ' ἀρχάς, δειλίας νὰ προσκαλῶ ἀγοραστάς. Ἦτο εἰσέτι πολὺ ἐνωρίς, ἀλλ' ἀγοραστὰι δὲν ἔλειπον, οἱ δὲ ἰχθῦς μου ἦσαν εἰς ζήτησιν καὶ ἡ ὑπόθεσις προέβαινε κατ' εὐχὴν. Ὅσον δ' ἐπροχώρει ἡ πώλησις κατὰ

τοσοῦτον ἐσυνείθιζα, καὶ μὲ κατελάμβανε τῆς ἐπι-
τυχίας ὁ ἐνθουσιασμός, καὶ μ' ἐκυρίευεν ὁ ζήλος τοῦ
ἔργου, ἀμιλλώμενος δὲ πρὸς τοὺς ἄλλους παρ' ἐμέ
πωλητὰς ἐπήνουν τὴν
πραγματεῖαν μου, καὶ
ὑψῶνα τὴν φωνήν, ὅ-
πως ἐλκύσω ἀγορα-
στάς, καὶ ἐλησμό-
νουν τὴν πρώτην μου
περὶ τὰς κινήσεις καὶ
τὰς χειρονομίας συ-
στολήν.

Ἐνῶ ἤμην εἰς τὸν
βρασμὸν τῆς πωλή-
σεως, ἤκουσα αἰφνης
κρότον ἄντικρύ μου
καὶ, ὑψώσας τοὺς ὀφ-
θαλμούς, εἶδα εἰς τὴν
ἀπέναντί μου οἰκίαν
νέαν ξανθὴν ἀνοίγου-
σαν τὸ παράθυρον
καὶ στηλόνουσαν τὰ φύλλα του, τὰ ὅποια ὁ ἄνε-
μος ἐκτύπα ἐπὶ τοῦ τοίχου. Ἀφοῦ τὰ ἐστήλωσεν,
ἐσταύρωσε τοὺς βραχίονας ἐπὶ τοῦ παραθύρου καὶ

στηρίξασα ἐπὶ τῶν βραχιόνων τὸ στήθος ἔστρεψε πρὸς ἐμέ τὸ πρόσωπον. Μ' ἐτάραξε τὸ βλέμμα της, ὃ δὲ οἷστρος μου διεκόπη. Πῶς νὰ φωνάζω προσκαλῶν ἀγοραστάς ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς μιᾶς ὠραίας ξανθῆς, ἥτις μὲ παρετῆρει; Ἐπροσπάθουν νὰ ἐξακολουθήσω τὸ ἔργον μου, ἀλλ' ὁ νοῦς μου ἦτο εἰς τὸ παράθυρον καὶ τὰ βλέμματά μου ὑψοῦντο συχνάκις πρὸς αὐτό. Αἶφνης βλέπω τὴν νέαν μειδιῶσαν.

Τί μειδιᾷ; Μὲ περιπαίζει μήπως; Μὴ μὲ γνωρίζῃ καὶ εἶναι χαιρετισμὸς τὸ μειδίαμά της; Ἡσθάνθην ταραχὴν εἰς τὸ στήθος καὶ ἐρύθημα εἰς τὰς παρειάς μου, καὶ μὴ προσέχων εἰς τὴν ἐργασίαν μου ἔδωκα εἰς ἓνα ἀγοραστὴν διπλασίους ἰχθῦς τοῦ δοθέντος ἀντιτίμου. Ἀλλὰ, ἰδὼν ἀμέσως τὰ λάθος, ἐστράφην νὰ τὸν κράξω. Ὡς εἰς τὴν ἐστράφην εἶδα ὀπισθὲν μου, εἰς τὸ κατώφλιον θύρας ἀνοικτῆς, νέον Τήνιον μὲ τὴν χεῖρα ἐπὶ τῆς ζώνης, τὸν ὦμον ἐπὶ τῆς θύρας καὶ τὴν κεφαλὴν ἐστραμμένην πρὸς τὸ παράθυρον. Τὰ ἐρωτικά βλέμματά του ἦσαν δι' ἐμέ ἀποκάλυψις. Αἱ ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς νέας ἀκτῖνες διήρχοντο ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς μου, ἀλλὰ δὲν ἦσαν δι' ἐμέ, οὔτε εἶχα ἐπὶ τοῦ μειδιάματος τὸ ἐλάχιστον δικαίωμα. Τὸ μάθημα μὲ ὠφέλησε, ἀνέλαβα τὴν

προτέραν μου ζωηρότητα καὶ ἐξηκολούθησα τὴν πώλησίν μου.

Ἐντὸς δύο ἡμερῶν ἐξεπώλησα τοὺς ἰχθῦς μου ἀπολαύσας εἴκοσι τοῖς ἑκατὸν ὠφέλειαν. Νέα εἰς Σύρον ἐκδρομή. Ἐπανήλθα μ' ἐλαιόλαδον, τὸ ὅποιον ἐπώλησα μὲ ὀκτῶ τοῖς ἑκατὸν κέρδος, μετὰ δὲ τὸ ἐλαιόλαδον ἠγόρασα καὶ μετεπώλησα χαβιάρι μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιτυχίας καὶ ἐξηκολούθουν οὕτω δραστηρίως ἐργαζόμενος. Τὰ κέρδη κατόπιν ἐμετριάσθησαν, διότι ἐπῆλθε συναγωνισμός, ἀλλ' οἱ κόποι μου ἀντημεΐβοντο πάντοτε, ἐντὸς δὲ ὀλίγων μηνῶν, ἀφοῦ ἐζῆσα μετὰ τῶν περὶ ἐμὲ καὶ ἀφοῦ ἐπανεφέρα ἄνεσίν τινα ὑπὸ τῆς πτωχικῆς κατοικίας μας τὴν στέγην, τὸ κεφάλαιόν μου ἀπὸ πέντε χιλιάδων γροσίων ἀνήρχετο ἤδη εἰς ὀκτῶ !

Ἐκτοτε πολλὰ χρήματα ἐκέρδισα καὶ πολλὰ ἔχασα. Χάριτι θεῖα, τὸ λαβεῖν ἀπέβη ἐν συνόλῳ μεγαλείτερον τοῦ δοῦναι, ὥστε σήμερον ἔχω τὴν ἱκανοποίησιν νὰ βλέπω, διὰ τῶν ἰδρώτων μου, ἐξησφαλισμένην τὴν ἄνετον τῶν τέκνων μου ὑπαρξίν. Ἀλλὰ τὴν γλυκύτητα τῶν πρώτων ἐκείνων εὐτελῶν κερδῶν οὐδέποτε κατόπιν ἠσθάνθη, οὐδ' ἐξισοῦνται αἱ εὐχαριστήσεις καὶ τῶν ἐπιτυχεστέρων ἐπιχειρήσεων τοῦ μετέπειτα ἐμπορικοῦ μου βίου πρὸς τὴν

χαράν τῆς πρώτης τῶν παστῶν ἰχθύων ἐκκαθαρίσεως.

Ἡ ἐκ τοῦ μηδενὸς προαγωγή, ἡ εὐτυχὴς ἐκβάσις τῶν πρώτων μου ἀτομικῶν συνδυασμῶν, ἡ συναίσθησις ὅτι ἤμην εἰς θέσιν νὰ μὴ ἀφήσω πεινῶσαν τὴν μητέρα καὶ τὰς ἀδελφάς μου, ἡ ἐλπίς τὴν ὁποῖαν αἱ πρῶται ἐκεῖναι ἀπαρχαὶ μοῦ ἐδίδον διὰ τὸ μέλλον, ὅλα ταῦτα ὁμοῦ ἀνεδείκνυσον πολλαπλασίως πολῦτιμα καὶ εὐάρεστα τὰ πρῶτά μου ἐκεῖνα κέρδη. Δὲν θέλω νὰ εἶπω ὅτι μετὰ ταῦτα εἰργαζόμενη μετὰ φιλοσοφικῆς δῆθεν ἀδιαφορίας. Ὅχι! Ὁ ζηλὸς μου δὲν ἐμετριάσθη καὶ κατόπιν, ἡ δ' ἐπιτυχία εἶναι πάντοτε εὐχάριστος. Ἀλλ' ὁ ἐνθουσιασμός μου ἐχαλαρώθη, ἡ δὲ ἡδονὴ τοῦ κέρδους βαθμηδὸν ἡμβλύνη. Ἀφοῦ ἄπαξ ἡσθάνθην ὅτι ἀπέκτησα τὴν ὑλικὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ ἐξησφάλισα τὰ μέσα ζωῆς ἀνέτου, ἔπαυσα νὰ κλείω τὰ ἰσοζύγια μου μετὰ παλμῶν ἀγαλλιάσεως. Διότι ἡ ἀπόκτησις τοῦ πλούτου δὲν εἶναι αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν πηγὴ εὐτυχίας. Ἡ ἀνεξαρτησία, — ἰδοὺ τὸ ἀληθές, ἰδοὺ τὸ ὑγιές τοῦ ἐργατικοῦ ἀνθρώπου ἐλατήριον!

Δὲν ἤμην τότε εἰς Τηνον ὁ μόνος ἐκ Χίου νέος, ὁ ἀγωνιζόμενος νὰ παρᾶξῃ ἀπὸ τοῦ μηδενὸς τὸ ἐν καὶ νὰ κάμῃ τὰ δύο τέσσαρα. Ἦσαν καὶ ἄλλοι

πολλοί, μετὰ τῶν ὁποίων μ' ἐσχέτισεν ἡ κοινὴ συμφορὰ καὶ ἡ συνεχὴς συνάντησις εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς Τήνου ἢ ἐπὶ τῆς ἐρήμου τῆς Σύρου ἀκτῆς. Μεταξὺ τούτων ἦτο καὶ ὁ ἀρραβωνιστικὸς τῆς πρεσβυτέρας τῶν ἀδελφῶν μου, καταφυγὼν καὶ αὐτὸς εἰς Τήνον μετὰ Ὀδύσσειαν παθημάτων. Τῆς νεωτέρας μου ἀδελφῆς ὁ μνηστήρ ἠχμαλωτίσθη, οὐδέποτε δὲ ἠκούσθη τί ἀπέγεινε. Καὶ ἐγὼ ἤμην παιδισθὲν μεμνηστευμένος, ἀλλ' εἶχα χηρεύσει προτοῦ νυμφευθῶ, ἀποθανούσης πρὸ ἐτῶν τῆς μνηστῆς μου, ἡ δ' ἀνεμοζάλη τῆς Ἐπαναστάσεως εἶχεν ἐπέλθει πρὶν ἢ ὁ πατήρ μου προφθάσῃ νὰ συνάψῃ νέον δι' ἐμὲ ἀρραβῶνα.

Τοιαῦτα ἦσαν τῆς Χίου τὰ ἔθιμα. Ἐκάστη οἰκογένεια ἐπεδίωκε τὴν μετὰ ὁμοτίμων ἐπιμιξίαν, ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκλεκτῶν ἦτο περιορισμένος, ἤρχιζε πρωίμως ὁ συναγωνισμὸς πρὸς συνδυασμὸν καταλλήλων συνοικεσίων, ἡ δ' ἀριστοκρατικὴ τῶν συμβαλλομένων ἀποκλειστικότης καὶ τὸ στενὸν τοῦ Χιακοῦ κύκλου ἔφερον ἐξ ἀνάγκης τοὺς μεταξὺ στενῶν συγγενῶν ἐπὶ τέλους γάμους.

Δὲν προτίθεμαι νὰ ἐπαινέσω τοὺς πατέρας μας διὰ τὰς πρωίμους ἐκεῖνας μνηστεύσεις, διὰ τῶν ὁποίων ἐσφράγιζον αὐτοί, ἐκ προοιμίων, τὸ σπουδαιό-

τερον τοῦ βίου συμβόλαιον, ἄνευ τῆς γνώσεως ἢ τῆς συγκαταθέσεως τῶν συμβαλλομένων. Ἀλλ' ὅμως εἶχον πρὸς δικαιολόγησιν τῶν τὴν ἐπιτυχίαν τῶν τοιούτων συζυγιῶν. Οἱ νέοι ἀνετρέφοντο μικροῦθεν ὁ εἰς διὰ τὸν ἄλλον, προηγείτο δὲ τῆς συζυγικῆς ἀγάπης σχέσις μακρὰ καὶ τῆς ἀφοσιώσεως ἢ συνήθεια. Ὁ γάμος ἐπῆρχετο μετὰ τῆς μνηστείας τὸν πρόλογον, ἄνευ τῶν κλονισμῶν τῆς καρδίας, ἄνευ τῆς ἀμοιβαίας τοῦ παρελθόντος ἀγνοίας καὶ τῆς περὶ τοῦ μέλλοντος ἀβεβαιότητος, αἵτινες συνοδεύουν συνήθως τὰ ἐξ ἔρωτος συνοικέσια. Ἡ ζωὴ προητοιμάζετο καὶ διήρχετο ἄνευ βιαίων κυματισμῶν, δὲν ἤλαττοῦτο δ' ὥς ἐκ τούτου ἡ ἡρεμος τῶν οἰκογενειῶν εὐτυχία. Ἀλλ' ὑπὸ τὰς μεταβληθείσας τοῦ ἔθνους περιστάσεις τὸ ἀρχαῖον τοῦτο ἐθιμον δὲν ἠδύνατο ἢ ν' ἀπολήξῃ εἰς ὑλικῶν μόνον συμφερόντων ὑπολογισμοὺς καὶ εἰς προικὸς ζήτημα, ὥστε βεβαίως δὲν θὰ θρηνήσω τὴν κατάργησιν του.

Ἀλλως τε τὰ πράγματα ἥλλαξαν ἐν συνόλῳ ἔκτοτε. Τότε οἱ νεώτεροι ἤγοντο ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων, ἐθεώρουν δὲ τοῦτο ὡς πρᾶγμα φυσικὸν καὶ μὴ ἐπιδεχόμενον συζήτησιν. Διὰ τῆς πειθαρχίας ἐκείνης καὶ διὰ τῆς συμπνοίας ἢ οἰκογένεια ἀπετελεῖτο ἰσχυρά, ἐπηύξανε δὲ τὴν δυνάμιν τῆς ὁ σύνδεσμος

τῶν ἐπιμιξιῶν. Εἶναι καὶ τοῦτο μία ἐξήγησις τῆς ἐπιτυχίας τῶν Χίων, ὅχι μόνον κατὰ τὴν πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως διοίκησιν τῶν κοινῶν των, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Χίου ἐμπορικὴν διοργάνωσίν των.

Ὅπωςδὴποτε, δὲν εἶχομεν εἰσέτι κατ'ἐκείνην τὴν ἐποχὴν μεταβάλλει σύστημα, ἀλλ' ἐμένομεν ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν παραδόσεων καὶ τῆς ἀνατροφῆς μας, ὥστε τῆς μὲν μιᾶς ἀδελφῆς μου τὸν μνηστῆρα ἐθεώρουν ἤδη ὡς ἀδελφόν, ἀνυπομόνως δὲ ἐπεζήτουν νὰ μνηστεύσω καὶ τὴν δευτέραν. Εὐτυχῶς δὲν ἐβράδυνα νὰ εὕρω καὶ νὰ ὑποδείξω εἰς τὴν μητέρα μου νέον φίλον μου, τὸν ὅποιον τὸ δυσχερές τῶν περιστάσεων δὲν ἐμπόδιζεν ἀπὸ τοῦ ν' ἀντιμετωπίσῃ τὰς εὐθύνας τοῦ γάμου, καὶ ἐμνηστεύσαμεν οὕτω καὶ τὴν νεωτέραν τῶν ἀδελφῶν μου.

Μετὰ τῶν δύο τούτων μελλόντων γαμβρῶν μου ἐσυμφωνήσαμεν νὰ συντροφεύσωμεν, καταθέτοντες ἐταιρικὸν κεφάλαιον ἀνὰ χίλια γρόσια ἕκαστος, ἐπὶ τῷ ὄρω ὃ μὲν τῶν τριῶν νὰ μένῃ εἰς Τήνον πρὸς πώλησιν, ὃ ἄλλος εἰς Σύρον πρὸς ἀγοράν, ὃ δὲ τρίτος νὰ συνοδεύῃ ἑκάστοτε τὴν ἐκ Σύρου εἰς Τήνον μεταφορὰν τῶν ἐμπορευμάτων. Ὁ κληρὸς ἔπεσεν εἰς ἐμέ ν' ἀναλάβω τῆς ἀγορᾶς τὴν ἐργασίαν. Ἐλαβὼ λοιπὸν

τὸ πλεῖστον τοῦ μικροῦ κεφαλαίου μας, ἀπεχαιρέ-
τησα τὴν μητέρα μου καὶ ἀπεβιβάσθην εἰς σακολέ-
βαν ἐτοιμὴν ν' ἀποπλεύσῃ εἰς Σύρον.

Ἄλλ' ἐνῶ ἀνεσύρετο ἡ ἀγκυρα, βλέπω λέμβον
μετὰ βίας ἐρχομένην πρὸς ἡμᾶς ἀπὸ τῆς πόλεως,
καὶ ἐντὸς αὐτῆς τοὺς δύο συνεταίρους μου κινοῦντας

τάς χεῖρας διὰ τὰ ἐμποδίσωσι τὴν ἀναχώρησίν μας. Ἐφερον τὴν δυσάρεστον εἶδησιν ὅτι ἐντὸς πλοίου ἀφιχθέντος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Πάνορμον τῆς Τήνου ἀνεφάνη πανώλης, καὶ ὅτι ἡ περὶ τούτου εἰδησις μετεπεμφθῆ ἤδη ἐκ Πανόρμου εἰς Σύρον, ὥστε δὲν ἤθελον βεβαίως μᾶς δεχθῆ ἐκεῖ, διὰ τὸν φόβον τοῦ μολύσματος, οὐδὲ ἤθελον ἐπιτρέψῃ τὴν ἐξακολούθησιν τῆς μετὰ τῆς Τήνου συγκοινωνίας. Κατὰ συνέπειαν ἀπεφασίσαμεν ν' ἀποβῶ τοῦ πλοίου καὶ ν' ἀναβληθῇ ἡ εἰς Σύρον μετάβασίς μου, μέχρις οὗ διασκεδασθῶσιν αἱ περὶ ἐπιδημίας ὑποψίαι. Δυστυχῶς μετεδόθη ἀπὸ τοῦ πλοίου ἡ πανώλης εἰς τὴν νήσον. Δὲν ἦτο βαρεῖα οὐδ' ἔκαμνε θραῦσιν πολλήν, ἦτο ὁμῶς ἱκανὴ ὅπως φοβίσῃ τὰς πέριξ νήσους καὶ μᾶς ἀποκλείσῃ εἰς Τήνον.

Οὕτως ἐματαιώθησαν τὰ σχέδια καὶ ἐναυάγησεν ἡ ἐταιρία μας, ἔμενα δὲ ἄεργος, καὶ ἀπέβαινε διπλασίως ὀχληρὰ ἡ ἀναγκαστικὴ ἐκείνη ἀπραξία μου, μετὰ τῶν τελευταίων μηνῶν τὴν κίνησιν καὶ τὴν ζωνότητα.

Ἄλλως ἡμεῖς ἡσυχοὶ ἐπὶ τῆς νήσου, οὐδ' ἐτάραττον ὡς ἄλλοτε τὰς σκέψεις μου τῶν Τούρκων φόβοι ἢ τοῦ πολέμου ἢ ταραχῇ. Μόνον μίαν ἡμέραν, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ὀκτωβρίου, ἐνόμισα ὅτι ἤλθε καὶ

τῆς Τήνου ἢ σειρὰ καὶ ὅτι μᾶς καλύπτουν ἐκ νέου αἱ μαῦραι πτέρυγες τοῦ Ὀλέθρου. Ἀλλ' ἔζων ἤδη ἐν- τὸς ἀνδρικωτέρας ἀτμοσφαίρας, τὸ δὲ φρόνημά μου ἐνισχύετο διὰ τοῦ παραδείγματος τῶν ἄλλων, καὶ ἀντὶ νὰ σκέπτομαι περὶ φυγῆς ἡτοιμάσθην κ' ἐγὼ εἰς ἀντίστασιν καὶ εἰς πόλεμον.

Διότι ἡ θάλασσα μεταξὺ τῆς Σύρου καὶ Μυκόνου ἐκαλύφθη ὑπὸ πλοίων Τουρκικῶν, κρατουμένων ἐπὶ ὥρας ἐκεῖ ὑπὸ παντελοῦς νηνεμίας. Καὶ εἶδομεν τὰς λέμβους ἐνὸς τῶν πλοίων διευθυνομένας πρὸς τὰ παράλια τῆς Μυκόνου καὶ ἠκούσαμεν πυροβολισμούς, ἐν μέσῳ δὲ τοῦ καπνοῦ διεκρίναμεν ἐπιστρεφούσας πρὸς τὸ πλοῖον τὰς λέμβους. Τὰ προοίμια ταῦτα ἐφαίνοντο ἐπαπειλοῦντα ἀπόβασιν καὶ προσβολὴν ἐκ τοῦ στόλου. Ἦρχισε λοιπὸν κωδωνοκρουσία εἰς τὴν Τήνον καὶ συνέρρεον ὀπλισμένοι οἱ κάτοικοι, ἔσυρα δὲ κ' ἐγὼ μετὰ τῶν λοιπῶν ἐν παλαιὸν κανόνιον, τὸ ὁποῖον ἐστήσαμεν ἐπὶ λόφου προέχοντος, τοῦ Πασᾶ Ἀκρωτηρι λεγομένου. Ἀλλὰ σφαίρας δὲν εἶχομεν καὶ ἐκαίομεν πυρίτιδα μόνην, ἀπειλοῦντες δηθὲν ἢ προκαλοῦντες τοὺς Τούρκους. Ἐγὼ δὲ ἐπὶ τοῦ λόφου, ὑπηρέτης τοῦ θαύματος, ἀκούων τοὺς κενοὺς κανονοβολισμοὺς καὶ βλέπων τὰ Τουρκικὰ πλοῖα, ἐνθυμούμην τὰς περιπετείας τῆς ἐκ Χίου φυγῆς

κ' ἐπερίμενα μ' ἐσφιγμένην καρδίαν τὸ ἀποθησό-
μενον.

Εὐτυχῶς δὲν ἐτέθη εἰς μεγαλειτέραν δοκιμασίαν
τῶν Τηνίων ἢ σταθερότης. Ὁ Πασᾶς δὲν μᾶς ἐλα-
βεν εἰς σημείωσιν, οὐδὲ τοὺς Μυκονίους ἀπεπειράθη
νὰ τιμωρήσῃ, καίτοι φονεύσαντας πολλοὺς τῶν εἰς
τὰς λέμβους ἀποκρουσθέντων ναυτῶν, ἀλλ' ὠφελη-
θεῖς τοῦ ἐπιπνεύσαντος ἀνέμου, ἀπεμακρύνθη τῶν
νήσων μας.

Ἐκτοτε δὲν ἐταράχθημεν οὐδαμῶς, ἡδυνάμεθα
δὲ νὰ λησμονήσωμεν ὅτι εὕρισκόμεθα ἐντὸς τοῦ κύ-
κλου τοῦ πολέμου, ἀνευ τῆς συνεχοῦς ἀντηχήσεως
τῶν συμβάντων αὐτοῦ. Ὅτε πρὸ πάντων ἐμάθομεν
τῆς Τουρκικῆς ναυαρχίδος τὴν πυρπόλησιν καὶ τοῦ
ἐχθρικοῦ στόλου τὴν ἥτταν, ἐνθουσιασμὸς ἄκρατος
κατέλαβε πάντας ἡμᾶς τοὺς πρόσφυγας, ἰδόντας εἰς
τοῦ Κανάρη τὸ κατόρθωμα τὴν ἐκδίκησιν τῆς κα-
ταστροφῆς τῆς Χίου. Καὶ τοῦ Δράμαλη ἢ κατατρό-
πωσις εἰς τὰ Δερβενάκια, καὶ ἡ λύσις τῆς πρώτης
τοῦ Μεσολογγίου πολιορκίας, καὶ ὅλοι οἱ ἀλλεπάλ-
ληλοι θρίαμβοι τῶν πρώτων τῆς Ἐπαναστάσεως
ἐτῶν ἀνεπτέρουν τὰς ἐλπίδας καὶ ἐστερέονον τὰς
πεποιθήσεις μας. Δὲν εἶχον εἰσέτι καταστραφῇ τὰ
Ψαρά καὶ ἡ Κάσος, δὲν εἶχεν ἀρχίσει διὰ τῆς Κρή-

της τοῦ Μεχμέτ Ἀλή ἡ ἐπέμβασις, δὲν εἶχεν ἀλωθῇ τὸ ἡρωϊκὸν Μεσολόγγιον, οὐδ' εἶχον εἰσέτι ἀναφυῇ οἱ ἐμφύλιοι σπαραγμοὶ καὶ αἱ ἀνόσσιοι τῶν Ἑλλήνων ἀλληλομαχίαι. Τὰ πράγματα ἐβάδιζον καλῶς καὶ χεῖρ Κυρίου ἐφαίνετο εὐλογοῦσα τὴν Ἑλλάδα, βλέποντες δὲ τὴν Ἐπανάστασιν προκόπτουσιν καὶ ριζοβολοῦσαν, προοιωνιζόμεθα ταχὺ καὶ αἰσιον τὸ τέλος της.

Ἦρχιζεν ἤδη τὸ τρίτον τοῦ ἀγῶνος ἔτος καὶ ἐπρωτοήνθιζον τῆς Τήνου αἱ ἀμυγδαλαί. Ἐγὼ δὲ ἀπρακτῶν ἐστενοχωρούμην καί, τρεφόμενος διὰ σκέψεων καὶ σχεδίων, συνέλαβα τὴν ιδέαν τοῦ νὰ μεταβῶ εἰς Χίον πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν ὑπὸ τὴν μηλέαν τοῦ κήπου μας ταφέντων κειμηλίων. Ἀνεπόλουν τοὺς λόγους τοῦ πατρός μου ὅτε ἐκαλύψαμεν τὸν λάκκον ὑπὸ τὴν μηλέαν. Ἐκεῖνος ἀπέθανε καὶ ἤμην ἤδη ἐγὼ τῆς οἰκογενείας ὁ προστάτης καὶ τὸ στήριγμα. ἡ δὲ ἀνάκτησις τῆς παρακαταθήκης ἐκείνης ἠδύνατο καὶ τὴν ταχεῖαν τῶν ἀδελφῶν μου ἀποκατάστασιν νὰ διευκολύνῃ καὶ τὴν εἰς Εὐρώπην ἰσως μετάβασιν μας.

Ὅσῳ ἐκυοροεῖτο εἰς τὴν κεφαλὴν μου ἡ ιδέα αὕτη, τόσῳ ἐρριζόνετο τῆς ἐκτελέσεώς της ὁ πόθος. Μὲ κατεκυρίευσεν τοῦ σχεδίου μου ἡ μελέτη. Περὶ

τούτου καὶ μόνου ἐσκεπτόμην ἔξυπνος, ἢ κοιμώμενος ὠνειρευόμην.

Εἶχον ἤδη μεταβῆ εἰς Χίον κρυφίως συμπολιταί μου τινές, ἐπανῆλθον δὲ σῶσι καὶ ἀβλαβεῖς. Αἱ ἐκεῖ Ἀρχαὶ ἐλάμβανον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως διατάγας νὰ προσελκύωσι τοὺς ἐπιστρέφοντας τῶν Χριστιανῶν καὶ νὰ μὴ τοὺς ἐνοχλῶσι. Ταῦτα ἐπληροφορούμην, ἡ δὲ πείρα τῶν ἐπιστρεψάντων μ' ἐνεθάρρυνε. Διεκοίνωσα τὸν σκοπὸν μου εἰς τὴν μητέρα μου, ἣτις ἐπροσπάθησε παντοίοις τρόποις νὰ μὲ ἀποτρέψῃ, φοβουμένη μὴ κακοπάθω. Ἀλλ' ἡ ἀπόφασίς μου ἦτο ἀκλόνητος. Ἐβλεπα τοὺς κινδύνους, ἐπειθόμην ὅτι ἦτο παράτολμον τὸ ἐπιχείρημα, ἀλλ' ἀκατάσχετός τις ὁρμὴ μὲ ὤθει πρὸς ἐκτέλεσίν του καὶ δὲν ἤκουα τοὺς λόγους τῆς μητρός μου. Τῇ παρέδωκα τὴν μικρὰν περιουσίαν μου, ἐζήτησα τὴν εὐχὴν τῆς καὶ ἀνεχώρησα μετημφισμένος εἰς χωρικόν.

Τὸ τρεχαντήριον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπεβιβάσθην ἔφερε φορτίον σίτου πρὸς πώλησιν εἰς τοὺς ἀποκέντρους τῆς Χίου λιμένας, ὁ δὲ πλοίαρχός του, ὁ Καπετὰν Κεφάλας, μὲ ὑπεσχέθη νὰ μὲ ἀποβιβάσῃ ἀσφαλῶς. Ὅτε μὲ εἶδεν ἐπὶ τοῦ πλοίου του μὲ τὸ λευκὸν ἐσώβρακον, καὶ τὴν χωρικὴν γουνέλαν μου, καὶ μὲ τὰ

δύο μικρά μου βαρέλια κοκκίνου χαβιαρίου, ἐγέλα-
σεν ὁ καλὸς πλοίαρχος. Ἐγέλασα κ' ἐγώ, ἀλλὰ
κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν ἐσυλλογιζόμενην περισσότερον
τὴν μητέρα μου ἢ τὴν μηλέαν τοῦ κήπου μας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Ὁ ἄνεμος ἦτο νότιος τὸ δὲ τρεχαντήριον ἐπήδα ταχύ, διευθυνόμενον πρὸς τὴν Χίον. Ἀλλὰ καθ' ὅσον ἐπροχώρουν τῆς νυκτὸς αἱ ὥραι, ηὔξανε δυσαρέστως ἡ ταχύτης τοῦ δρόμου του ὑπὸ τὴν βίαν τοῦ σφοδρουνομένου ἀνέμου.

Οἱ ἔχοντες τὴν πείραν τοῦ Αἰγαίου γνωρίζουν πόσον ὁ νότος ἀποβαίνει ὀχληρὸς ἐπ' αὐτοῦ. Πρώτην τότε φοράν κατελήφθη ὑπὸ τῆς νόσου τῶν θαλασσοπορούντων. Ἐξηπλωμένος ἐπὶ τῆς πρύμνης ἵσθαι νόμην ὑπ' ἐμὲ τὸ σκάφος ὑψούμενον καὶ καταπίπτον καὶ ἤκουα τὸν ἄγριον ρόχθον τῆς θαλάσσης πληττούσης τὰ πλευρά του, τὸν ὀργίλον συριγμὸν τῶν ἀφριζόντων κυμάτων, τῶν σχοινίων τὸν γογγυσμόν, καὶ τοῦ πηδαλίου τὸ τρίξιμον. Εἶχα τοὺς ὀφθαλμοὺς κλειστούς, ἀλλὰ δὲν ἐκοιμήθην ὅλην τὴν νύκτα. Τὰ μέλη μου ἦσαν βαρέα, μοῦ ἔλειπε δὲ καὶ δύναμις καὶ θέλησις νὰ τὰ κινήσω. Πολλάκις ἐβράχην ὑπὸ

τῶν κυμάτων, ἀλλ' οὔτε νὰ μετατοπίσω ἡδυνάμην, οὔτε συνδρομὴν νὰ ἐπικαλεσθῶ.

Περὶ τὸ μεσονύκτιον ἤκουσα τὸν πλοίαρχον λέγοντα πρὸς τὸν πηδαλιούχον, ὅτι ἐὰν δυναμώσῃ περισσότερον ὁ ἄνεμος, θὰ κάμῃ χύσιν. Νὰ κάμῃ χύσιν! Ἐσυλλογίσθην τὰ δύο μου βαρέλια, τὰ ὅποια κείμενα ἐπὶ τοῦ σίτου ἦσαν τὰ προχειρότερα πρὸς θυσίαν. Δι' αὐτῶν ἐσκόπουν νὰ περιπλανηθῶ εἰς Χίον, ὡς πωλητῆς, μέχρις οὗ φθάσω εἰς τὸν Πύργον μας. Ἄνευ αὐτῶν ἀνετρέπετο τὸ σχέδιόν μου καὶ κατεστρέφετο ἡ ἐλπίς μου. Ἦθελα ν' ἀποτείνω τὸν λόγον πρὸς τὸν πλοίαρχον, νὰ τὸν παρακαλέσω νὰ μοῦ φεισθῇ, τοῦλάχιστον νὰ μὴ ρίψῃ καὶ τὰ δύο εἰς τὴν θάλασσαν, ἀλλ' οὔτε νὰ κινηθῶ εἴχα τὴν δύναμιν οὔτε νὰ λαλήσω. Τὸ δὲ πλοῖον ὑψοῦτο καὶ κατέπιπτε βιαιότερον ἐπὶ τῶν κυμάτων καὶ ἤρχισε νὰ μὲ καταλαμβάνῃ ὁ φόβος μὴ δὲν κινδυνεύσι τὰ βαρέλιά μου μόνα.

Εὐτυχῶς οἱ φόβοι μου ἀπεδείχθησαν μάταιοι. Τὸ πλοῖον ἦτο καλόν, ὁ δὲ Καπετὰν Κεφάλας ἐγνώριζε τὴν τέχνην του. Τὴν αὐγὴν ἐλλιμενίζόμεθα ἐντὸς ὀρμίσκου ἀσφαλοῦς καὶ ἡσύχου, κατὰ τὰ μεσημβρινώτερα τῆς Χίου παραλία.

Ἦ περὶ τὸν ὄρμον παραλία ἦτο καλλιεργημένη

ἀλλ' ἀκατοίκητος, ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων ὁμως, εἰς ἱκανὴν ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἀπόστασιν, ἐν μέσῳ λόφων χλοερῶν, ὃ ἥλιος ἠκτινοβόλει ἐπὶ τῶν λευκῶν οἰκιῶν τριῶν ἢ τεσσάρων μικρῶν χωρίων. Παρὰ δὲ τὸν αἰγιαλὸν ἦτο ἠγκυροβόλημένον ἄλλο πλοιάριον, καὶ παρ' αὐτὸ ἐβλέπομεν ἐπὶ τῆς ἀκτῆς περιμένον-
τας χωρικούς τινας μὲ τὰ ζῶά των.

Γλυκὺ αἰσθημ.α καὶ ἰσχυρὸν ἡ ἀγάπη τῆς πατρί-
δος! Ὅτε ἀπὸ τοῦ τρεχαντηρίου εἶδα περὶ ἐμὲ κα-
ταπράσινον τὴν φύσιν, καὶ τ' ἀπέχοντα χωρία, καὶ
τὴν ἐπὶ τῆς ἄμμου μικρὰν συνάθροισιν, ἡ καρδία μου
ἠυφράνθη. Ἐπανέβλεπα τὴν Χίον, οἱ δὲ χωρικοὶ ἐκεῖ-
νοι ἦσαν συμπατριῶταί μου! Τὸ μικρὸν παρὰ τὴν
ἀκτὴν πλοῖον ἐδίδε ζῶν εἰς τὴν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν
μου εἰκόνα καὶ τὸ παρετήρουν μετ' ἐνδομύχου εὐχα-
ριστήσεως, σκεπτόμενος ὅτι δὲν ἦσαν τὰ πάντα
καταστροφή καὶ ἐρήμωσις εἰς τὴν νησὶν μας.

Ἀλλ' ἐντὸς ὀλίγου τὰ αἰσθήματά μου μετεβλή-
θησαν, καὶ ἠυχθήτην νὰ μὴ εὐρίσκετο ἐντὸς τοῦ λιμέ-
νος τὸ πλοῖον ἐκεῖνο! Ἦρχετο ἐκ Ψαρῶν μὲ φορτίον
σίτου πρὸς πώλησιν, ἡ δὲ σύγχρονος τοῦ τρεχαντη-
ρίου μας ἀφιξίς ἐπροκάλεσε ρῆξιν φοβερὰν. Οἱ Ψα-
ριανοὶ δὲν εἶχον τὴν ἐλαχίστην διάθεσιν νὰ ὑποβλη-
θῶσιν εἰς εἰρηνικὸν συναγωνισμὸν πωλήσεως, ἀλλ'

ἤθελον δι' ἀπειλῶν νὰ πείσωσι τὸν πλοίαρχόν μας
ν' ἀποπλεύσῃ ἐκ τῆς αὐτοσχεδιασθείσης ἐκείνης
ἀγορᾶς, ὅπου εἶχον τῶν πρωτείων τὰ δικαιώματα.

Ὁ Κεφαλας ἀφ' ἑτέρου δὲν ἐπειθέτο, ἀλλ' ἐπέμενε
διεσπιδιῶν τὰς ἀρχάς τοῦ ἐλευθέρου ἐμπορίου. Ἀπὸ
λογίων ἔρις ἐκινδύνευε ν' ἀποληθῇ, εἰς ἔργα. Ἐσεί-
οντο γρονθοὶ καὶ ἀνεστυρόντο μάχαιραι. Δὲν γνωρίζω
ὅποιον τέλος ἔλαβεν ἡ ὑπόθεσις. Ὡστόι. ἐνῶ εἰσέτι
διῆρκει ἡ διαμάχη, ἐγὼ ἀποστάθης ἡσύχως μὲ τὰ
ὄσα μου παρῆλθα, ἐστῆσαν μετ' ἐνὸς τῶν παρι-

σταμένων χωρικών νὰ φορτώσῃ τὴν πραγματείαν μου ἐπὶ τοῦ ὄνου του, καὶ ἀνεχωρήσαμεν διευθυνόμενοι πρὸς τὸ χωρίον του.

Ὁ ἀγωγιάτης μου, εἰκοσαετῆς περίπου χωρικός, ρωμαλέος, καλόκαρδος καὶ εὐτράπελος, δὲν ἐβράδυνε νὰ προκαλέσῃ καὶ νὰ ἐλκύσῃ τὴν ἐμπιστοσύνην μου. Πρὶν ἔτι προφθάσωμεν εἰς τῆς ὁδοιπορίας μας τὸ τέρμα ἐγνώριζα τὰ καθέκαστα τοῦ ταπεινοῦ βίου του, τῷ ἐξεμυστηρεύθην δὲ κ' ἐγὼ τὸ ὄνομα καὶ τὴν καταγωγὴν μου, ἀλλ' ὅχι καὶ τὸν κύριον τῆς ἐπανόδου μου σκοπόν. Τὸν ἐξώρκισα νὰ μὴ φανερώσῃ εἰς κανένα ὅτι εἶμαι Χῖος ἐκ τοῦ Κάστρου. Μοῦ τὸ ὑπεσχέθη καὶ ἐτήρησε τὴν ὑπόσχεσίν του, καθ' ὅλην δὲ τὴν διάρκειαν τῆς ἐπὶ τῆς νήσου διατριβῆς μου μ' ἐπροστάτευσε καὶ μοῦ ἐχρησίμευσεν ὡς φίλος ἀληθής. Νέα αὕτη προσθήκη εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀγαθῶν ψυχῶν, τῶν ὁποίων ἡ παρήγορος συμπάθεια μ' ἐλέησε, ἐνόσῳ διηρχόμεν τὴν μακρὰν τοῦ κλαυθμῶνος κοιλάδα.

Ὅτε ἐπλησιάσαμεν εἰς τὸ χωρίον του, ὁ καλὸς Παντελῆς ἀπέθεσε τὰ βαρέλια μου ἐντὸς πατητηρίου ἡρειπωμένου, εἰς τὴν ἄκραν ἀμπελῶνος παρὰ τὸν δρόμον, καὶ μὲ παρήγγειλε νὰ τὸν περιμένω ἐκεῖ, διὰ νὰ ὑπάγῃ πρῶτος ἐκεῖνος μὲ τὸ ζῶόν του καὶ

ἐξετάσῃ μὴ εὐρίσκωνται Τοῦρκοι εἰς τὸ χωρίον. Ἐκάθησα ἐπὶ κορμοῦ ἐλαίας εἰς τοῦ τοίχου τὴν σκιάν καὶ ἐπερίμενα βλέπων τὴν στροφὴν τοῦ δρόμου, ὅθεν ἤλπιζα νὰ προβάλλῃ ἐντὸς ὀλίγου ὁ Παντελῆς ἐπιστρέφων.

Ἦτο ἡσυχία περὶ ἐμὲ ἄκρα καὶ μόνοι οἱ τέττιγες, ἐνθουσιῶντες ὑπὸ τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου, διέκοπτον τῆς ἐξοχῆς τὴν σιωπὴν. Αἰφνης γέλωτες παιδικοὶ ἀντήχησαν πλησίον μου. Ἐστρεψα τὴν κεφαλὴν καὶ εἶδα τέσσαρας μικροὺς χωρικοὺς στηλόνοντας ἐπ' ἐμοῦ περιέργα βλέμματα, ἀλλ' ἅμα οἱ ὀφθαλμοὶ μας ἀπνηντήθησαν, ἔφυγον ὁρμαίως ὀπισθεν τοῦ πατητηρίου. Μετ' ὀλίγα λεπτὰ νέος ὀρμαθὸς παιδίων παρουσιάζεται ὀπισθέν μου. Μὲ τὸ δάκτυλον εἰς τὸ στόμα μὲ παρετήρησαν ἔκθαμβοι ἐπὶ τινὰς στιγμάς, καὶ στρέψαντα τὰ νῶτα ἀπεμακρύνθησαν τρέχοντα. Κατόπιν αὐτῶν ἤλθον ἄλλα. Ἦρχισε νὰ μὲ ἀνησυχῇ ἡ ἐξέτασις εἰς τὴν ὁποίαν ἡ νέα γενεὰ τοῦ χωρίου μὲ ὑπέβαλλεν, ἡ δ' ἀνησυχία μου ἐτρέπετο εἰς ἀνυπομονησίαν διὰ τὴν μακρὰν τοῦ Παντελῆ ἀπουσίαν, καὶ ἡ βραδύτης του ἠϋξανε τὰς ὑποψίας μου. Ἐπὶ τέλους τὸν εἶδα ἐπιστρέφοντα, ἀλλ' ἀντὶ ὄνου τὸν ἠκολούθει ἕτερος χωρικός.

— Δὲν ἔχει Τούρκους. Ἐλα μαζὶ μας, Λουτση.

Ἄνευ πλειοτέρων ἐπεξηγήσεων ἐπῆρεν ἕκαστος τῶν χωρικῶν ἐν βαρέλιον ἐπὶ τοῦ ὤμου του, καὶ εἰσήλθομεν οἱ τρεῖς ὁμοῦ εἰς τὸ χωρίον. Εἰς τὸ μέσον αὐτοῦ, ἐντὸς μικρᾶς πλατείας, εὗρομεν πλῆθος χωρικῶν, οἵτινες ἐπερικύκλωσαν τοὺς δύο ὁδηγούς μου, καὶ ἤρχισε χαμηλῇ τῇ φωνῇ μεταξὺ των συζήτησις, ἥτις ἔλαβε διὰ μιᾶς διαστάσεις ζωηρᾶς λογομαχίας.

Ὁ Παντελῆς καὶ ὁ φίλος του ἀπέθεσαν κατὰ γῆς τὰ βαρέλια, ὅπως δώσωσι μεγαλειτέραν ἐλευθερίαν εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ τὰς χειρονομίας των, τοσαύτη δ' ἦτο ἡ ταχύτης μετὰ τῆς ὁποίας ὅλοι συγχρόνως ἐλάλουν, τοσαύτη ἡ χασμωδία, ὥστε δὲν ἠδυνάμην νὰ ἐννοήσω περὶ τίνος πρόκειται, καίτοι συμπεραίνων ὅτι ὁ λόγος ἦτο περὶ ἐμοῦ.

Ἐπὶ τέλους ἐπῆλθε συνεννόησις ἢ συμβιβασμός, ἀνυψώθησαν ἐκ νέου τὰ βαρέλια ἐπὶ τῶν ὤμων τῶν δύο προστατῶν μου, καὶ διεσχίσσαμεν τὴν ἐν τῇ πλατείᾳ συνάθροισιν διευθυνόμενοι πρὸς τοῦ Παντελῆ τὴν κατοικίαν.

— Δὲν μοῦ λέγεις τί τρέχει; τὸν ἠρώτησα, ὅτε ἀπεμακρύνθημεν τοῦ κυκεῶνος ἐκείνου.

— Δὲν εἶναι τίποτε, Λουτση, θὰ τὰ διορθώσωμεν!

Ἡ ἀπάντησις ἦτο λακωνικὴ, ἀλλ' εἶχέ τι τὸ καθυσχαστικὸν ὁ τόνος τοῦ χωρικοῦ καὶ ὁ τρόπος δι'

οὐ ἐπρόφερε τὸ ὄνομά μου μετὰ τῆς φωνητικῆς τοῦ Κάππα ἀλλοιώσεως. Δὲν ἐζήτησα πλειοτέρας ἐξηγήσεις, ἀλλὰ τὰ πάντα μὲ ἐδίδον νὰ ἐννοήσω ὅτι ἐπλανᾶτο εἰσέτι ὁ φόβος τῶν Τούρκων εἰς τὴν ἀτμοσφαῖραν τῆς Χίου.

Ὁ Παντελῆς ἦτο νεόνυμφος, κατεῖχε δὲ μετὰ μόνῃς τῆς συζύγου του τὴν μικρὰν καλύβην, ὅπου μὲ ἐπρόσφερε φιλοξενίαν, ἀλλὰ μετ' ἀλαζονικοῦ μειδιάματος μοῦ ὑπέδειξεν ὅτι ἐπέπρωτο ν' αὐξήσῃ προσεχῶς τῆς οἰκογενείας του ὁ ἀριθμός. Ἡ προσδοκία τῆς τοιαύτης αὐξήσεως οὐδαμῶς ἡλάττωνε τὴν δραστηριότητα τῆς συζύγου του, τῆς καλῆς Παρασκευῆς, ἡ ὁποία μᾶς ἡτοίμασεν ἐντὸς ὀλίγου δεῖπνον συνιστάμενον ἀπὸ γλωρὰ κουκκία μαγειρευμένα μ' ἐλαιόλαδον, καὶ ἀπὸ χαβιάρι τὸ ὁποῖον κατέβαλα ἐγὼ, ἐγκαινιάσας οὕτω τῶν βαρελίων μου τὸ ἀνοιγμα. Συνεκαθήσε καὶ ὁ φίλος τοῦ Παντελῆ καὶ ἐφάγαμεν οἱ τέσσαρες ὡς βασιλεῖς.

Μολὶς εἴχομεν ἀπογευθῆ, ὅτε ἡ θύρα ἐκρούσθη.

— Οἱ δημογέροντες θὰ εἶναι! λέγει ὁ Παντελῆς.

Ἦσαν τῷ ὄντι τοῦ χωρίου οἱ δημογέροντες. Εἰσῆλθον κρατοῦντες χονδρὰς ραβδούς ἀξέστους, μᾶς ἐκαλησπερίσαν. ἐκαθήσαν ἐπὶ τῶν скаμνίων τὰ ὁποῖα ἐπρόσφερεν ἡ πρῶτος Παρασκευή, ἐκαθήσα-

μεν καὶ ἡμεῖς καὶ ἐμένομεν ὅλοι σιωπῶντες. Ἐπε-
ρίμενα ἀνυπομόνως ν' ἀρχίσῃ ἡ ὁμιλία, ὅπως ἐν-
νοήσω τί θέλουν, ἀλλ' οὐδεὶς ἐλάλει, αἱ δὲ περὶ ἐμέ
φυσιογνωμῆαι δὲν ἐξέφραζον εὐαρέσκειαν. Ἐπὶ τέ-
λους ὁ πρεσβύτερος τῶν δημογερόντων ἔλυσε τὴν
σιωπὴν.

— Τί εἶναι τοῦτος ποῦ μᾶς ἔφερες ἐδῶ, Παντελῆ;
Φωτιά! Ἕβαλες ἔς τὸ κεφάλι μας! Καλλίτερα νὰ χαθῇ
τοῦτος παρὰ ὅλοι μας ἐδῶ!

Οἱ λόγοι τοῦ γέροντος μὲ κατεθούρησαν, ἀλλ' ὁ
Παντελῆς ἔλαβε τὸν λόγον ἐνθέρμως ὑπερασπιζόμε-
νός με, εἶπεν ὅτι εἶμαι πτωχὸς νέος ἀπὸ τὴν Ἰκαρίαν
ἐρχόμενος, ὅτι θὰ πωλήσω τὴν πραγματείαν μου καὶ
θ' ἀναχωρήσω χωρὶς νὰ βλάψω κανένα, ὅτι οἱ Τοῦρ-
κοὶ δὲν θὰ μὲ λάβωσιν εἰς σημείωσιν, καὶ ἀλλὰ πολλὰ
ἀλλεπαλλήλως ἐκσφενδονιζόμενα ἀπὸ τὴν εὐστροφον
γλῶσσάν του. Οἱ δημογέροντες τὸν ἤκουον κινουῦντες
τὴν κεφαλὴν ὥς μὴ πειθόμενοι, οὐδ' ἀπεκρίθησαν
ἀφοῦ ἔπαυσε λαλῶν, ἀλλ' ἀνεχώρησαν ἐν σιωπῇ μὲ
τὸ πρόσωπον σκυθρωπὸν καὶ ἀνήσυχον τὸ βλέμμα.

Τοσοῦτος μὲ κατέλαβε φόβος ὅτι θὰ μὲ παραδώ-
σωσιν εἰς τοὺς Τούρκους, ὥστε συνέλαβα σχεδὸν τὴν
ἀπόφασιν ν' ἀφήσω ἐκεῖ τὰ βαρέλιά μου καί, παραι-
τούμενος τοῦ σκοποῦ ὅστις μ' ἔφερεν εἰς Χίον, νὰ

καταβῶ διὰ νυκτὸς εἰς τὸν ὄρμον, ὅπου ἤλπιζα νὰ εὔρω τὸ τρεχαντήριον καὶ νὰ φύγω. Ἄλλ' ὁ Παντελῆς μὲ καθυσύχασε.

— Θὰ τὰ διορθώσωμεν, ἔλεγε. Κοιμήσου ἀπόψε καὶ αὖριον βλέπομεν.

Τὸν ἠρώτησα ἐὰν νομίζῃ καλὸν νὰ προσφέρω ἀνὰ μίαν γλῶσσαν χαβιαρίου εἰς τοὺς δημογέροντας.

— Χάρισμα; ἠρώτησε μετὰ θάμβους ὁ Παντελῆς.

— Χάρισμα, ἀπεκρίθην.

— Τότε μὴ φοβᾶσαι, Λουτση. Ἰδικούς σου τοὺς ἔχεις.

Καὶ ἐξέθεσε διὰ μακρῶν τὰ πολιτικὰ τοῦ χωρίου. Ἡ οὐσία τῆς μακρᾶς του διηγήσεως ἦτο, ὅτι ὑπῆρχον εἰς τὸ χωρίον δύο φατρίαι ἀντιμαχόμεναι, αἱ ὁποῖαι ὑπερίσχυον, ἐναλλάξ ἐξευμενιζόμεναι τοὺς Τούρκους, ὥστε ἡ μὲν ἐφοβεῖτο διαρκῶς τὴν δέ, καὶ ὅτι ὁ Παντελῆς δὲν ἀνῆκεν εἰς τὴν μερίδα τῶν δημογερόντων οἵτινες μᾶς ἐπεσκέφθησαν, ἀλλ' ὅτι αἱ γλῶσσαι τοῦ χαβιαρίου θὰ θαυματουργήσωσιν.

Οἱ λόγοι τοῦ Παντελῆ μοῦ ἔδωκαν θάρρος, ἀλλὰ μοῦ ἔφερον καὶ ὕπνον συγχρόνως. Ἦμην ἀπνηδυμέως ἐκ τοῦ ταξιδίου. Ἐπеса λοιπὸν κατὰ γῆς ἐπὶ τριχίνου σάκκου καὶ ἐντὸς ὀλίγου ἀπεκοιμήθην.

Τὴν πρωΐαν ἀνέτελλε μόνις ὁ ἥλιος, ὅτε οἱ δη-

μογέροντες ἔκρουσαν ἐκ νέου τὴν θύραν καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν καλύβην, σιωπηλοὶ καὶ κατηφεῖς ὡς χθές. Τοὺς εἶχα προλάβει ἐξυπνήσας ἐνωρίς, καὶ ἦσαν ἤδη ἔτοιμοι αἱ γλώσσαι τοῦ χαβιαρίου ἐντὸς λαχανοφύλων τυλιγμένοι. Ἡ προσφορά μου τοὺς ὑπερηχαρίστησε καὶ μετεβλήθη διὰ μιᾶς τὸ πρὸς ἐμὲ ὕφος των. Μὲ περιεκύκλωσαν μειδιῶντες καὶ θαυπεύοντες προστατευτικῶς πῶς τοὺς ὤμους μου.

— Μὴ φοβᾶσαι, Λουτση. Εἶσαι ἰδικὸς μας ἀνθρώπος. Ἡμεῖς χανόμεθα, καὶ ὄχι σύ.

Μὲ κατέλαβε ἀγανάκτησις καὶ ἀηδία, μολονότι μὲ εἶχε προαναγγεῖλει ὁ Παντελῆς τῆς δωρεᾶς μου τ' ἀποτελέσματα. Χθές ἠπείλουν νὰ μὲ θυσιάσωσι καὶ σήμερον διὰ μίαν γλῶσσαν χαβιαρίου ἐθυσιάζοντο αὐτοὶ δι' ἐμέ! Ἀλλ' ὑπέκρυψα τὰ αἰσθηματά μου καὶ ἐκφράσας τὴν εὐγνωμοσύνην μου ἐζήτησα τὴν ἄδειαν νὰ πωλήσω. Ἡ ἄδεια μοῦ ἐδόθη καὶ κατασκευάσας ἐκ τοῦ προχείρου πλάστιγγα ἔστησα τὰ βαρέλιά μου εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ χωρίου.

Τὴν ἐπιούσαν οἱ δημογέροντες μὲ διέταξαν νὰ τοὺς συνοδεύσω εἰς Καταρράκτην, χωρίον ὀλίγας ὥρας ἀπέχον τοῦ ἰδικοῦ των, ὅπου ἠδρευε Τοῦρκος Ἀγᾶς. Ἐχόντες νὰ μεταβῶσιν ἐκεῖ δι' ἄλλας ὑποθέσεις των, ἔκριναν φρόνιμον νὰ μὲ συμπεριλάβωσιν, ὅπως

ἐπικυρωθῇ ἡ ἄδεια διαμονῆς μου καὶ προληφθῇ οὕτω
πᾶσα ἐνδεχομένη καταγγελία τῆς ἐναντίας φατρίας.

Τὸ μέτρον των τοῦτο ἐσυμβιβάζετο μὲ τὰ σχέδιά

μου, διότι ὁ σκοπός μου

ἦτο νὰ προχωρήσω

πρὸς τὸν Πύργον μας.

Οἱ δημογέροντες ὑπε-

σχέθησαν νὰ ζητή-

σωσι δι' ἐμέ ἀπὸ τὸν

Ἄγᾱν ἄδειαν νὰ περι-

έλθω τὰ χωρία ὡς πω-

λητῆς, ὁ δὲ Παντελῆς

προθύμως ἐδέχθη νὰ μὲ

συνακολουθήσῃ, ἅμα

ἐπιστρέψω φέρων τὴν

ἄδειαν. Ἐξεκινήσαμεν

λοιπόν, οἱ μὲν δημογέ-

ροντες ἐπὶ τῶν ὄνων

των, ἐγὼ δὲ πεζός, καὶ ἐφθάσαμεν εἰς Καταρράκτην

ἐνώπιον τῆς κατοικίας τοῦ Ἄγᾱ, ὅπου ἐκεῖνοι ἀνέ-

βησαν ἀφήσαντες ἐμὲ κάτω φύλακα τῶν ζώων των.

Ἐνῷ ἐπερίμενα κρατῶν τοὺς ὄνους, βλέπω πλη-

σιάζοντα Τοῦρκον ὠπλισμένον ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι

ποδῶν. Δὲν εἶχα ἰδεῖ ἐκ τοῦ πλησίον Τοῦρκον, ἀφ'

ἥς ἡμέρας ἐγκατελείψαμεν τὴν ἐν Χίῳ οἰκίαν μας, οὔτε μακρόθεν, ὕστερον ἀπὸ τοὺς τέσσαρας ἐκείνους τῶν ὁπλῶν οἱ τουφεκισμοὶ συνώδευσαν τὴν ἐκ τῆς νήσου φυγὴν μας. Ἡ θεὰ τοῦ πλησιάζοντος ὀπλοφόρου ἀνεκάλεσε διὰ μιᾶς εἰς τὴν μνήμην μου τὴν

μακρὰν ἀγωνίαν τοῦ διωγμοῦ, καὶ τὴν ἐν Σμύρνῃ ζωὴν, καὶ τῆς Ἀνδριάνας τὸν θάνατον. Μοῦ ἦλθον ὅλα συγχρόνως εἰς τὸν νοῦν, καθὼς εἰς πνιγομένου τὴν μνήμην συσφίγγονται ἀλλεπάλληλοι αἱ συσσωρευμένοι τῆς ζωῆς του ἀναμνήσεις. Μ' ἐκυρίευσεν διπλοῦν αἰσθημα μίσους καὶ φόβου, καὶ ἐβλεπα ἀκίνητος τὸν ἄγριον ἐκείνον

Τουρκοῦ ἐρχόμενον πρὸς ἐμέ. Μοῦ ἀπηύθυνεν ἀποτόμως ἐρώτησιν, τὴν ὁποίαν δὲν ἐνόησα, καὶ δὲν ἀπεκρίθην. Ἐξετόξευσε βλέμμα ὀργίλον καὶ ὕβριν αἰσχρὰν καὶ εἰσῆλθεν ἐντὸς τῆς οἰκίας. Δὲν ἐπανεῖδα εὐτυχῶς τὴν ἀπεχθὴ μορφήν του!

Ἀλλ' ἡ ὥρα παρήρχετο καὶ ἀνυπομόνουν περιμένων τὸς δημογέροντας. Ἐπὶ τέλους κατέβησαν, ἀλλὰ δὲν ἦσαν μόνοι. Τοὺς συνώδευον εἰς Τουρκοῦς,

εἰς ἱερεὺς καὶ χωρικός τις νέος. Τοὺς εἶχομεν συνο-
δοιπόρους καὶ τοὺς τρεῖς εἰς τὴν ἐπιστροφήν μας.
Ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ Τοῦρκος ἐπρομηθεύθησαν ζῶα ἐντὸς
τοῦ χωρίου, ὁ δὲ νέος χωρικός κ' ἐγὼ ἐβαδίζομεν
πεζοί.

Ἦθελα νὰ ἐρωτήσω τί ἀπέγεινε περὶ ἐμοῦ καὶ
διατί ἠὔξησεν ἡ συνοδία μας, ἀλλ' ἡ παρουσία τοῦ
Τούρκου ἐφραττε τὴν γλῶσσάν μου. Ὀνομάζετο οὐ-
τος Μουλᾶ Μουσταφᾶς, ἦτο δ' ἐκ Κρήτης καὶ ἐλάλει
Ἑλληνιστί, ἀλλὰ πολλὰ δὲν ἔλεγε, μὴ θελων, Τοῦρ-
κος αὐτός, νὰ δώσῃ θάρρος εἰς τοὺς λοιπούς, οἵτι-
νες τὸν ἠκολούθουν κατὰ σειράν, ἐπὶ τοῦ ὄνου του
ἐκαστος.

Ἐγώ, κατὰ διαταγὴν τῶν δημογερόντων, ἐβά-
διζα, δίκεν ὑπηρέτου, παρὰ τὸν ὄνον του. Ἀπαξ
μόνον μοῦ ἀπηύθυνεν ὁ Μουλᾶς τὸν λόγον. Παρὰ τὸν
δρόμον παρετήρησε τάφρον πλήρη ἀνθέων ἀγρίων καὶ
μὲ διέταξε νὰ τοῦ κόψω ἐν ἐξ αὐτῶν, δακτυλοδει-
κτῶν καὶ λέγων τὴν Τουρκικὴν ὀνομασίαν του. Μὴ
ἐννοήσας ἀκριβῶς ὅποιον τὸ ζητούμενον, ἐκοψα διά-
φορα ἐκ τῆς τάφρου ἀνθη καὶ τρέξας, ὅπως προφθάσω
τὴν προχωρήσασαν συνοδίαν, προσέφερα ταπεινῶς
τὴν ἀνθοδέσμην μου. Ἀτυχῶς δὲν περιεῖχεν αὕτη τὸ
ἐλκύσαν τοῦ Μουλᾶ τὴν προσοχὴν.

— Δὲν εἶναι ἐκεῖνο ὁποῦ σοῦ εἶπα, μωρέ. Ἐπὶ ποῦ ἔρχεσαι;

— Ἐπὶ τὴν Ἰκαρίαν.

— Διὰ τοῦτο εἶσαι κουτός. Δὲν εἶσαι Χιώτης.

Ὁ κολακευτικὸς διὰ τὴν πατρίδα μου ὑπαινιγμὸς μ' ἐπαρηγόρησε διὰ τὴν περὶ τοῦ ἀτόμου μου ἰδέαν τοῦ Τούρκου, ἀλλὰ πρὸ πάντων μὲ ἡυχαρίστησεν ἡ ἀπροσδόκητος ἡμερότης τοῦ ἡθους του.

Ἀφοῦ ἐφθάσαμεν εἰς τὸ χωρίον ἔμαθα διὰ τί ἦλθε μεθ' ἡμῶν ὁ Μουλᾶς. Ἦθελε διὰ τῆς βίας νὰ νυμφεύσῃ τὸν νέον ὅστις μᾶς συνώδευε μετὰ χωρικῆς, τῆς ὁποίας εἶχεν ὡς φαίνεται λόγους ὁ Μουλᾶ Μουσταφᾶς ν' ἀναλάβῃ τὴν προστασίαν. Ὁ νέος ἀρνούμενος ἐφυλακίσθη, καὶ ἠθέλησαν οἱ δημογέροντες νὰ ἐπέμβωσιν, ἀλλ' ὁ Ἀγᾶς ἀπεφάνθη ὑπὲρ τοῦ συνοικεσίου, καὶ ἤρχετο ὁ Μουλᾶς μετὰ τοῦ δυστυχοῦς γαμβροῦ καὶ τοῦ ἱερέως πρὸς τέλεσιν τοῦ γάμου. Κυβέρνησις πατρική, μὰ τὴν ἀλήθειαν! Ἀλλ' ὅπως δῆποτε τὸ πρᾶγμα ἐνέφαινε πρόδοον. Οὔτε ἡ μάχαιρα ἔλυσε τὸ ζήτημα, οὔτε ἐκλείσθη εἰς χαρέμιον ἡ νέα. Ἦτο ἀγαθὸς ἄνθρωπος ὁ Μουλᾶς. Τὰ τοῦ Καίσαρος Καίσαρι!

Περὶ ἐμοῦ ἐν τούτοις τί ἀπεφασίσθη; Ἐπληροφόρηθην ὅτι ὀφείλω νὰ μεταβῶ εἰς Θολὸν Ποτάμι πρὸς

ἀπόκτησιν τῆς ζητουμένης ἀδείας. Ἐκεῖ ἦτο ἡ ἐδρα τοῦ μεγάλου Ἀγᾶ, εἶχον δὲ νὰ μεταβῶσι πρὸς ἐπίσκεψίν του μετὰ δύο ἡμέρας οἱ δημογέροντες.

Μετὰ δύο λοιπὸν ἡμέρας ἐξεστρατεύσαμεν ἐκ νέου. Τὴν φορὰν ταύτην ἡ συνοδία ἦτο μεγαλειτέρα, διότι οἱ δημογέροντες ἔφερον φόρτωμα οἴνου, δῶρον εἰς τὸν Ἀγᾶν, ἐγὼ δὲ εἶχα σὺντροφον καὶ συνοδοιπὸρον τὸν καλὸν Παντελὴν, σύροντα ὀπισθὲν τοῦ τὸν ὄνον του φορτωμένον μὲ τὸ ἐν τῶν βαρελίων μου. Τὸ ἄλλο, τὸ ὅποῖον εἶχεν ἤδη κατὰ τὸ ἥμισυ κενώθη, ἔμεινεν εἰς τὸ χωρίον, ὡς παρακαταθήκη, ὑπὸ τὴν φύλαξιν τῆς Παρασκευῆς.

Μετὰ πέντε περίπου ὥρῶν ὁδοιπορίαν ἐφθάσαμεν εἰς θολὸν Ποτάμι, ἀλλ' ὁ προβλεπτικὸς Παντελὴς δὲν ἐνέκρινε νὰ φέρωμεν τὸ χαβιάρι ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὴν ρῖνα τοῦ Ἀγᾶ ἢ τῶν περὶ αὐτὸν Τούρκων, καὶ ἔμεινε μὲ τὸ ζῶν του ἔξω τοῦ χωρίου, εἰς ἐξοχικὴν καλύβην χωρικοῦ γνωστοῦ του, ὅπου ἐσυμφωνήσαμεν νὰ μὲ περιμείνει. Ἐγὼ δὲ ἀκολουθῶν τοὺς δημογέροντας εἰσῆλθα ἐντὸς τῆς κωμοπόλεως.

Φρίκη μὲ κατέλαβεν ἅμα εἰσεχώρησα εἰς τὰς στενὰς ὁδοὺς τῆς, καὶ εἶδα τὰ σημεῖα τῆς ἐκεῖθεν διαβάσεως τῶν Τούρκων. Πρώτην τότε φορὰν ἐβλεπα τῆς καταστροφῆς τ' ἀποτελέσματα. Ἔως τότε

ἔφευγα πρὸ αὐτῆς καὶ ἡσθάνομένην ὀπισθέν μου ἐν-
σκήπτουσαν τὴν θύελλαν, ἀλλὰ δὲν εἶχα εἰσέτι ἀκο-
λουθήσει τὰ ἴχνη της.

Ἔτος σχεδὸν εἶχε παρέλθει ἀφ' οὗτου ἐπάτησαν
τὸ θολὸν Ποτάμι οἱ Τοῦρκοι, ἀλλ' ἐφαίνετο νωπὸς
ἔτι ὁ ὄλεθρος. Ἀπὸ τὰς θύρας καὶ τὰ παράθυρα τῶν
πλείστων οἰκιῶν ἔλειπον ἢ ἐκρέμαντο ἡμίθραυστα
τὰ φύλλα, πολλαχοῦ δὲ εἰς τοὺς τοίχους ἔμενε τῶν
σφαιρῶν ἢ σφραγίδας ἢ τῆς πυρκαϊᾶς τὸ ἀπαίσιον με-
λάνωμα. Ὑπὸ ἓνα κατεστραμμένον ἐξώστην ἔβαφε
τὸν λευκὸν εἰσέτι τοῖχον ἢ ροὴ χυθέντων αἱμάτων.
Τίς οἶδεν ὅποια σκηνὴ διωγμοῦ καὶ σφαγῆς ἐτελέσθη
ἐπὶ τοῦ ἐξώστου ἐκεῖνου!

Μεταξὺ τῶν ἡρειπωμένων ἢ κενῶν οἰκιῶν ἦσαν
καὶ τινες, τῶν ὁποίων οἱ ἐναπομείναντες κάτοικοι
ἐπροσπάθησαν νὰ ἐπισκευάσωσι τὰς ζημίας, ἀλλ' ἡ
ὅλη τοῦ χωρίου ἄποψις ἐμαρτύρει τρανῶς ὅποῖος θρη-
νὸς ἐγένετο ἐντὸς αὐτοῦ, καὶ ἦτο ἐξήγησις ἱκανὴ τοῦ
ἐνώπιον τῶν Τούρκων δέους τῶν πτωχῶν δημογερόν-
των μου. Τὸ ἰδικόν των χωρίον εἶχε διαμείνει μέχρι
τοῦδε σῶον, ἀλλὰ πῶς ἠδύναντο οἱ δυστυχεῖς νὰ
εἶναι καὶ περὶ τοῦ μέλλοντος ἡσυχοί; Μὴ τὸ θολὸν
Ποτάμι δὲν εἶχε διαφύγει ἐπίσης τὴν πρώτην τῶν
Τούρκων προσβολήν; Ὅτε πρὸ δύο ἐτῶν εἶχον ἐπιπέ-

σει κατὰ τῆς νήσου καὶ τὴν ἐξωλόθρευσαν ὅλην, ἡ-
 λήσαν ἢ ἐλησμόνησαν τὴν μεσημβρινὴν ταύτην
 ἄκραν τῆς, οἱ δὲ χωρικοὶ ἐνόμισαν ὅτι ὁ κίνδυνος
 παρήλθε πλέον, ὅτι ἐκορέσθησαν οἱ σφαγεῖς ἀρκούν-
 τως καὶ ὅτι ἡ νήσος ἐπλήρωσεν ἤδη ἱκανῶς τὸν φόρον
 τοῦ αἵματος. Ἄλλ' ἠπατῶντο οἰκτρῶς. Ὅτε τοῦ
 Κανάρη τὸ πῦρ ἐξεδίκησε τὰ πρῶτα τῆς Χίου δεινὰ,
 καὶ ἀντεβόησε καθ' ὅλον τὸ πέλαγος ὁ κρότος τῆς
 ἀναφλεχθείσης ναυαρχίδος, ἡ δὲ θάλασσα ἐκαλύφθη
 ὑπὸ πτωμάτων καὶ ὁ Καπετὰν Πασᾶς ἐξεψύχησεν
 ἡμίκαυστος ἐπὶ τῆς ἀκτῆς, ἐξεμάνησαν ἐκ νέου οἱ
 Τοῦρκοι καὶ ἐξεστράτευσαν παμπληθεῖς κατὰ τῶν
 ἀόπλων Μαστιχοχωριτῶν, βιάσαντες καὶ πάλιν μέ-
 χρι τῆς λαβῆς εἰς αἷμα ἀθῶον τὰ ξίφη των.

Ὅτε ἐφθάσαμεν πρὸ τῆς κατοικίας τοῦ Μεγάλου
 Ἀγᾶ, οἱ δημογέροντες εἰσῆλθον ἐντὸς αὐτῆς, ἐγὼ
 δ' ἔμεινα εἰς τὸν δρόμον, καθὼς καὶ εἰς Καταρρά-
 κτην, περιμένων καὶ ἀναλογιζόμενος ὅσα εἶδα, πρὸ
 πάντων δὲ τὰ αἵματα ἐκεῖνα ἐπὶ τοῦ τοίχου ὑπὸ
 τὸν ἐξώστην.

Μετ' ὀλίγον μ' ἐκραῶσαν καὶ ἀνέβην εἰς τὴν αἰθου-
 σαν, ὅπου ἐκάθητο ὁ Ἀγᾶς. Ἀριστερόθεν καὶ δεξιό-
 θεν του παρεκάθηντο ἄλλοι Τοῦρκοι, σύμβουλοι καὶ
 πάρεδροί του, εἰς ᾗ τὰς ἄκρας τοῦ θαλάμου, παρά

τὴν θύραν ἴσταντο ὄρθιοι οἱ δημογέροντες καὶ ἄλλοι
· τινὲς Χριστιανοί.

Ἔκλινα ταπεινῶς τὸν αὐχένα ἐνώπιον τοῦ μεγα-
λείου τοῦ Ἀγᾶ. Μὲ ἠρώτησε διὰ τοῦ διερμηνέως
πόθεν ἔρχομαι ;

— Ἀπὸ τὴν
Ἰκαρίαν.
— Πῶς ἤλ-
θον ;
— Μὲ πλοι-
άριον.

— Πότε ;

— Πρὸ τεσσάρων ἡμερῶν.

— Τί θέλω ;

— Ἄδειαν νὰ πωλήσω εἰς τὰ χωρία τὴν πραγμα-
τεῖαν μου.

Ἐκεῖ Ἀράπης ὅπλοφόρος πλησιάζει τὸν Ἀγᾶν
μὲ τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ στήθους καὶ τὴν κεφαλὴν πρὸς
τὸ ἔδαφος.

— Ἀγᾶ μου, λέγει, ὁ νέος αὐτὸς φορεῖ ὑποδήματα
φραγκικὰ καὶ θὰ εἶναι κατὰσκοπος.

Καὶ δεικνύει διὰ τῆς μαύρης χειρὸς του τοὺς πό-

δας μου. Ἐστράφησαν πρὸς αὐτοὺς οἱ ὀφθαλμοὶ ὅλοι καὶ τὰ ἰδικά μου συγχρόνως βλέμματα. Πραγματικῶς δὲν ἦσαν χωρικοῦ ὑπόδεσις αἱ ἐμβάδες μου. Τὰς ἡγόρασα εἰς Τήνον καὶ ἔκοψα τὰ πτερὰ ὅπου αἱ ταινίαι ἐδέοντο, νομίσας ὅτι ἤρκει τοσαύτη προφύλαξις. Δὲν προεῖδα ὁ ἄθλιος ὅτι τὸ σχημά των ἡδύνατο νὰ μὲ προδώσῃ, ἀλλ' οὐδὲ μοῦ εἶχεν ἔλθει εἰς τὸν νοῦν ὅτι ἤθελα ποτὲ ἐκληφθῇ ὡς κατὰσκοπος.

— Βάλετέ τον εἰς τὴν φυλακὴν, διέταξεν ὁ Ἀγᾶς.

Μὲ ἤρπασεν ἀμέσως ὁ Ἀράπης ἀπὸ τὸν βραχίονα καὶ προτοῦ προφθάσω νὰ εἶπω λέξιν, ἀνευ οὐδεμιᾶς περαιτέρω ἐξετάσεως πρὸς ἐξακρίβωσιν τῶν ὑποψιῶν, τὰς ὁποίας τὰ κατηραμένα μου ὑποδήματα προεκάλεσαν, μὲ ὀδηγεῖ εἰς στενὸν δωμάτιον ἡμιφωτιζόμενον ὑπὸ μικροῦ φεγγίτου, μὲ ὠθεῖ βιαίως ἀπὸ τῶν ὤμων καὶ μὲ κλείει ἐντὸς αὐτοῦ.

Ταῦτα πάντα ἔγειναν διὰ μιᾶς, τοσοῦτον ταχέως, τοσοῦτον ἀπροσδοκῆτως, ὥστε ἤμην ὡς ζαλισμένος, ὅτε εὐρέθην ἐντὸς τῆς φυλακῆς. Δὲν ἤξευρα τί μοῦ γίνεται. Ἦσθάνομην εἰσέτι ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ τοῦ βραχίονος τὰς βαρείας τοῦ Ἀράπη χεῖρας, ἤκουα τὴν ὀργίλην προσταγὴν τοῦ Ἀγᾶ νὰ μὲ βάλωσιν εἰς τὴν φυλακὴν, ἐνθυμούμην τὸ ἐργαστήριον καὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Τηνίου ὑποδηματοποιοῦ, ἐντὸς δὲ τοῦ

σκότους τῆς φυλακῆς ἐνόμισα κατὰ πρῶτον ὅτι ὄνει-
ρεύομαι.

Ἄμα οἱ ὀφθαλμοί μου συνείθισαν τὸ σκότος, εἶδα
ὅτι δὲν ἤμην μόνος ἐκεῖ. Δύο χωρικοὶ ἐκάθηντο ἐπὶ
τοῦ ἐδάφους. Μὲ παρηγόρησεν ἡ θεὰ των. Ἰπάρ-
χουν στιγμαὶ καθ' ἃς ὁ ἄνθρωπος ἐπιζητεῖ τὴν ἐρη-
μίαν, ἀλλ' ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ θέλει καὶ ἐπιθυμεῖ τὴν
κοινωνίαν τῶν ὁμοίων του.

Ἦσαν πατὴρ καὶ υἱὸς οἱ δύο φυλακισμένοι, τὸ
δ' ἐγκλημά των ἦτο ἡ πώλησις μαστίχης. Διότι τὸ
ἥμισυ περίπου τοῦ ὅλου προϊόντος τῆς νήσου ἐκρα-
τεῖτο, ὡς γνωστόν, διὰ τὰ χαρέμια τοῦ Σουλτάνου,
δὲν ἐπετρέπετο δὲ εἰς τοὺς χωρικοὺς νὰ πωλήσωσι
τὸ ἐπίλοιπον εἰμὴ εἰς μόνον τὸν Ἀγᾶν, ὅστις ὠριζε
μόνος του τὴν τιμὴν τῆς μαστίχης καὶ τὴν ἐπλήρο-
νεν ὅπως καὶ ὁπότε ἤθελεν.

Ὁ γέρων μὲ ὠμίλησε πρῶτος ἐρωτῶν τίς εἶμαι
καὶ διατί ἐφυλακίσθην, καὶ διηγήθη αὐτόκλητος τὴν
ἱστορίαν του. Ὁ νέος δὲν ἐλάλει, ἀλλ' ἐκλαιε σιωπη-
λῶς· ἐκλαιεν, ὁ δὲ γέρων, κρατῶν τοῦ υἱοῦ του τὴν
χεῖρα, διέκοπτε συχνάκις τὴν πρὸς ἐμὲ ὁμιλίαν, διὰ
νὰ ἀποτείνῃ πρὸς ἐκεῖνον λόγους ἐνθαρρύνσεως καὶ
παρηγορίας.

Ἡ θεὰ τῶν δύο ἐκείνων ἐκλόνισε τὴν καρδίαν μου.

Ἐνθυμήθην τὸν πατέρα μου καὶ τὸν ἔρημον εἰς Σπέτσας τάφον του. ἐνθυμήθην τὴν μητέρα καὶ τὰς ἀδελφάς μου περιμενούσας εἰς Τήνον τὴν ἐπιστροφήν μου, καὶ ἀνηλθεν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡ πλημμύρα τῆς λύπης μου, καὶ μὲ κατέλαβε θρήνος καὶ κοπετός, καὶ ἔχυσα πύρινα δάκρυα. Ἐφοβούμην τοὺς Τούρκους! Καθὼς μ' ἐφυλάκισαν ἀνεξετάστως ὡς κατάσκοπον, ἠδύναντο ἐπίσης καὶ νὰ μὲ καταδικάσωσι. Τί ἦτο δι' αὐτοὺς ἐνὸς Χριστιανοῦ ἡ ζωή; Ἡ δυστυχής μου μήτηρ εἶχε δίκαιον νὰ μὲ ἀποτρέπη. Διατί νὰ ἔλθω εἰς Χίον;

Πρὸς τὸ ἐσπέρας μᾶς ἔδωκαν ἐλαίας καὶ ἄρτον, μετ' ὀλίγον δὲ ὁ Ἀράπης ἐλθὼν μ' ἐξήγαγε τῆς φυλακῆς καὶ μ' ἔφερεν εἰς σκιάδα ἐντὸς τοῦ κήπου, ὅπου πέριξ τραπέζης χαμηλῆς, φορτωμένης ἀπὸ ὀπώρας ποικίλας, ἐκάθηντο ἐπὶ ταπήτων τρεῖς Τοῦρκοι καὶ δύο Χριστιανοί. Μεταξὺ τῶν πρώτων ἀνεγνώρισα τὸν Μουλᾶ Μουσταφᾶν, ἡ δὲ θεά του μοῦ ἔδωκε θάρρος, διότι ὁ ἄνθρωπος δὲν μοῦ ἐφάνη κακὸς κατὰ τὴν τελευταίαν συνοδοιπορίαν μας.

Ἦρχισαν ἐκ νέου νὰ μ' ἐξετάζωσι τίς εἶμαι καὶ πόθεν καὶ τί θέλω; Ἐπανελάμβανα δὲ τὰς ἀποκρίσεις τῆς πρώτης. Πρὸς ἐπικύρωσιν τῶν λόγων μου ἠθέλησα νὰ ἐπικαλεσθῶ τοῦ Μουλᾶ τὴν μαρτυρίαν.

— Ἀγᾶ μου, δὲν μὲ εἶδες. . .

Ὁ Μουλᾶς ἔστρεψεν ἀπ' ἐμοῦ τὸ πρόσωπον, καὶ ἐνόησα ὅτι δὲν θέλει νὰ μὲ δώσῃ γνωριμίαν. Ἡθέλησα ν' ἀλλάξω ὁμιλίαν, ἀλλὰ περιεπλέχθην, ἡ δὲ σύγχυσις μου ἐπεσφράγισε τὴν ἰδέαν τὴν ὁποίαν περὶ ἐμοῦ συνέλαβε τῆς νέας χωρικῆς ὁ προστάτης, ἀφ' ἧς στιγμῆς δὲν ἐξετέλεσα ὡς ἔπρεπε τὸ περὶ τοῦ ἀνθους πρόσταγμα του.

— Φίλοι μου, εἶπε Τουρκιστὶ πρὸς τοὺς συνδαιτυμόνας του. Δὲν εἶναι διὰ κατάσκοπος τὸ ἀνθρωπάριον τοῦτο. Δὲν τὰ ἔχει σωστά. Εἶναι κουτὸς ὁ δυστυχής!

Καὶ ἐξηκολούθησε ταπεινότερα τῇ φωνῇ μεταξὺ τῶν ὁ περὶ ἐμοῦ λόγος, ἀλλὰ δὲν ἤκουα τί ἔλεγον.

Ὁ Ἀράπης μ' ἔσυρεν ἔξω τῆς σκιάδος καὶ μὲ ὠδήγησε πάλιν εἰς τὴν φυλακὴν.

Δὲν ἦτο ἐκ τῶν καλλιτέρων νυκτῶν μου ἐκεῖνη, οὔτε ἡ ἐπομένη, ἀναγνώστᾶ μου.

Τὴν ἐπιούσαν ἀπήχθησαν τῆς φυλακῆς οἱ δύο χωρικοὶ καὶ δὲν ἐπέστρεψαν, ἔμεινα δ' ἐντὸς αὐτῆς μόνος καὶ ἔρημος, μετρῶν τὰς ὥρας καὶ ἐλεεινολογῶν τὴν τύχην μου, καὶ συλλογιζόμενος τί ἄρα ν' ἀπέγεινεν ὁ Παντελῆς καὶ ὁ ὄνος του.

Τὴν ἐπομένην πρωΐαν μὲ ὠδήγησε πάλιν ὁ Ἀράπης ἐνώπιον τοῦ Ἀγᾶ. Ἐβάδιζα περίλυπος καὶ κα-

ταβεθλημένος. Μία μόνη μου ἔμενεν ἐλπίς, ἡ ὑπό-
ληψίς μου ὡς πτωχοῦ τὸ πνεῦμα, καὶ ἤμην ἀποφα-
σισμένος νὰ τὴν ἐκμεταλλευθῶ ὡς τελευταίαν σα-
νίδα σωτηρίας. Ὁ Ἀγᾶς ἐκάθητο ροφῶν τὸν ναργιλέν
του. Ὁ διερμηνεὺς ἴστατο πλησίον του μὲ τὰς χεῖ-
ρας ἐσταυρωμένας ἐπὶ τοῦ στήθους.

— Προσκύνησε τὸν Ἀγᾶν, εἶπε. Σοῦ δίδει τὴν
ἐλευθερίαν, ἀλλ' ἐπὶ ὄρω νὰ ὑπάγῃς πρὸς τὴν χώραν,
ὄχι πρὸς τὰ χωρία, ὅθεν ἤλθες.

Ἔσκυψα καὶ ἐφίλησα τὴν ἄκραν τοῦ κρασπέδου τοῦ
Ἀγᾶ καὶ ὑπεχώρησα βήματά τινα. Ἀλλ' ἐσυλλογί-
σθην τὸν Παντελὴν καὶ τὰ βαρελιάμου καὶ τὸν ὄρμον,
ὅπου ἤλπιζα νὰ εὔρω τὸ μέσον τῆς εἰς Τήνον ἐπι-
στροφῆς.

— Τί χάσκει ἐκεῖ; ἠρώτησεν ὁ Ἀγᾶς.

— Ἀγᾶ μου, εἶπα, ἀφῆκα τὸ ὑποκάμισόν μου εἰς
τὸ χωρίον καὶ πρέπει νὰ ὑπάγω νὰ τὸ πάρω.

Δὲν ἐνόησεν ὁ Τοῦρκος τί λέγω καὶ ἠρώτησε τὸν
διερμηνέα. Ἐκάγχασεν, ὅτε τῷ ἐξηγήθη ἡ αἰτησίς μου.

— Καλά, εἶπε, καλά. Σοῦ τὸ φέρουν τὸ ὑποκάμι-
σόν σου, ἀλλὰ σὺ νὰ ὑπάγῃς πρὸς τὴν χώραν.

Ἐπροσκύνησα καὶ ἀπεσύρθην. Εἰς τὴν θύραν μ' ἐπε-
ρίμενεν ὁ Ἀράπης, προτείνων ἀγερώχως τὴν παλάμην.

— Τὰ χαψιάτικα, εἶπεν !

Εἶχα λησμονήσει ὅτι οἱ φυλακισθέντες ὑπόκεινται εἰς τοῦ φόρου τούτου τὴν ἀπότισιν. Ἐξήγαγα τοῦ κόλπου μου τὸ σακκούλιον ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶχα ὀλίγα γρόσια, τὸ προῖόν τῆς ἕως τότε πωλήσεως ἐκ τοῦ χαβιαρίου μου, καὶ

ἤρχισα νὰ λύω τοὺς κόμβους μετὰ προφανοῦς δυσαρρεσκείας. Ἀλλ' οἱ κόμβοι ἦσαν πολλοὶ καὶ περιπεπλεγμένοι, οἱ δὲ δάκτυλοί μου δὲν ἔσπευδον εἰς τοῦ ἐμπλέγματος τὴν λύσιν. Ἐχασε τὴν ὑπομονὴν ὁ Ἀράπης, ἡ μ' ἐλέησεν

ἰσως, καὶ ὑψώσας τὴν χεῖρα μοῦ τὴν κατεβίβασε ραγδαίαν ἐπὶ τοῦ αὐχένος, μοῦ ἀπηύθυνε δύο λέξεις ὄχι φιλόφρονος ἀποχαιρετισμοῦ, καὶ ἀνεχώρησεν.

Ἦμην ἐλεύθερος, ἡ δὲ θύρα ἦτο ἀνοικτή. Ἐξῆλθα ἄνευ χρονοτριβῆς καὶ ἐβάδισα κατ' εὐθείαν πρὸς τὴν ἐξοδὸν τοῦ χωρίου. Ἀλλ' ἡ πύλη ἦτο κλειστὴ καὶ

οὐδείς παρ' αὐτήν. Ἦτο Κυριακή, καὶ οἱ Χριστιανοὶ ἐλειτουργοῦντο εἰσέτι εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Ἡ πρώτη μου ὥθισις ἦτο νὰ ὑπάγω κ' ἐγὼ νὰ εὐχαριστήσω τὸν Θεὸν διὰ τὴν λύτρωσίν μου, ἀλλ' ὑπερίσχυσε ἡ ἐπιθυμία τοῦ νὰ ἐξέλθω ὅσω τὸ ταχύτερον ἀπὸ τὸ Ὑολὸν Ποτάμι καὶ νὰ τρέξω εἰς ἀναζήτησιν τοῦ Παντελῆ. Ἐκαμα τὸν σταυρόν μου ἐκεῖ εἰς τὸ ὑπαιθρον, ἀνέβην ἐπὶ δένδρου, τοῦ ὁποῦ οὐ κορμὸς ὑψοῦτο παρὰ τὴν πύλην, ἐπήδησα τὸν τοῖχον καὶ εὐρέθην ἐκτὸς τοῦ χωρίου ἐλαφρὸς καὶ ἀδέσμευτος. Ἐτρεξα δρο-

μαῖος πρὸς τὴν καλύβην ὅπου ὁ Παντελῆς ὑπεσχέθη νὰ με περιμείνῃ. Ἀλλὰ δύο ἡμερόνυχτα παρηλθὼν ἐκτοτε. Περιμένει ἄρά γε εἰσέτι ;

Ἡ καλύβη ἦτο κλειστή. Ἐκρουσα τὴν θύραν, ἔκραξα:

Παντελῆ, Παντελῆ ! ἀλλ' οὐδείς ἀπεκρίθη.

Ὅπισθεν τῆς καλύβης ἦτο ὁ σταῦλος. Ἦνοιξα τὸν μάνδαλον καὶ εἰσῆλθα ἐντὸς αὐτοῦ καὶ εἶδα, ὦ χαρά

μου! είδα τὸν ὄνον τοῦ Παντελῆ ἡσύχως ἐκεῖ περι-
μένοντα. Μὴ γελάσης, ἀναγνώστα. Τὸν ἐνηγκαλίσθην
καὶ τὸν ἐφίλησα! Ἐνόησα ὅτι ὁ εὐλαβὴς κύριός του
ἐκκλησιάζεται. Δὲν μὲ παρήτησεν ὁ ἀγαθὸς Παντε-
λῆς! Μετ' οὐ πολὺ τὸν εἶδα ἐπιστρέφοντα. Δὲν πε-
ριγράφω τὴν ἀμοιβαίαν τῆς συναντήσεώς μας ἀγαλ-
λίαςιν.

www.libtool.com.cn

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄.

Δὲν ἐβραδύναμεν νὰ ὀρίσωμεν μετὰ τοῦ Παντελῆ τὸ δρομολόγιόν μας καὶ ν' ἀρχίσωμεν τὴν ὁδοιπορίαν μας. Διευθυνόμενοι πρὸς βορρᾶν μετεβαίνομεν ἀπὸ χωρίον εἰς χωρίον, ἡ δὲ πώλησις τοῦ χαβιαρίου ἐβαινε κατ' εὐχὴν, καὶ ἠϋξانون βαθμηδὸν τὰ περιεχόμενα τοῦ σακκουλίου μου.

Ὅτε ἐπὶ τέλους ἀνέβημεν εἰς τὰ περικλείοντα τὸν Κάμπον ὑψώματα καὶ εἶδα μακρόθεν τὴν πόλιν, εἰς δὲ τὰς ὑπωρείας τῶν ἀντικρυ βουνῶν ἐπροσπάθησα ν' ἀνιχνεύσω τὸ σημεῖον ὅπου ἔκειτο ὁ Πύργος μας, ῥιθάνθη τὴν καρδίαν μου συστελλομένην ἐντὸς τοῦ στήθους καὶ τὰ γόνατά μου τρέμοντα. Ἐκάθησα ἐπὶ τῶν βράχων καὶ ἐβλεπα τὴν χλοεράν ὑπὸ τοὺς πόδας μου ἔκτασιν ὑπὸ τοῦ πρωῒνου ἡλίου φωτιζομένην, ἀναμέσον δὲ τῶν δένδρων διέκρινα τὰς ποικιλλούσας τὴν πεδιάδα κατοικίας, ἀπὸ τὰς ἐστίας τῶν ὀποίων καπνὸς δὲν ἀνῆρχετο.

Δεξιόθεν, εἰς ἡμισείας περίπου ὥρας ἀπόστασιν, ἔκειτο ἡ μονὴ τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ. Δὲν ἐφαίνετο ἐκ τοῦ σημείου ὅπου ἤμεθα, ἀλλ' οὔτε ἠθέλησα νὰ ἐπισκεφθῶ τὰ ἐρείπιά της. Δὲν ἐπεζήτουν νέας ἐπὶ τῆς Χίου συγκινήσεις, ἐπεθύμουν μόνον νὰ ἐκτελέσω τὸν σκοπὸν μου καὶ νὰ φύγω ὅσον τάχιον. Δὲν ἤθελα νὰ βλέπω τὴν καταστροφὴν τῆς πατρίδος μου, οὔτε Τούρκους νὰ βλέπω ἤθελα.

Ὁ Παντελῆς ἐκάθητο πλησίον μου τρώγων τὸ λιτὸν πρόγευμά του, ὁ δὲ ὄνος του παρέχει κατεγίνετο εἰς εὗρεσιν τροφῆς μεταξὺ τῶν ὀλίγων ἐπὶ τῆς πετρώδους κορυφῆς θάμνων. Ἡ ὄρεξις τῶν δύο συντροφῶν μου ἤνοιξε καὶ τὴν ἰδικήν μου, ὁ δὲ ἄρτος καὶ αἱ ἐλαῖαι τοῦ Παντελῆ καὶ ἡ ἐμφυτος φαιδρότης τῆς ἀπλοϊκῆς ψυχῆς του ἐστερέωσαν τὸ ἐπὶ στιγμὴν κλονισθὲν φρόνημά μου.

Ἐντὸς ὀλίγου ἡ συνοδία μας ἐτέθη ἐκ νέου εἰς κίνησιν.

Τὸ χωρίον Νεοχώρι, ὅπου καταβάντες τὸ βουνὸν ἐσταθμεύσαμεν, περιέσωζεν ἐτι καὶ αὐτό, καθὼς τὸ ῥοδὸν Ποτάμι, ἀφθονὰ σημεῖα μαρτυροῦντα ὅτι διέβησαν οἱ Τούρκοι ἐκεῖθεν. Ἀλλ' ἦσαν πλείοτεται σχετικῶς εἰς αὐτὸ αἱ ἐπισκευασθεῖσαι οἰκίαι, ἡ δ' ἐρημωσις ἐφαίνετο ἐκ πρώτης ὄψεως ὀλιγωτέρα. Τὸ

καφενεῖον ὅπου ἐκαθήσαμεν πρὸς ἀναψυχὴν ἦτο πλη-
ρες ἀνθρώπων. Οὐτε Ἀγᾶς ὑπῆρχεν εἰς τὸ χωρίον,
οὔτε φρουρά, ὥστε οἱ χωρικοὶ ἔζων κάπως ἀνετώτε-
ρον, προσπαθοῦντες ἐν τῇ ἡσυχίᾳ τῆς σήμερον νὰ
λησμονήσωσι τὰ βάσανα τῆς χθὲς καὶ τοὺς ἐνδεχο-
μένους τῆς αὔριον κινδύνους.

Ἡ πρόθεσίς μου ἦτο νὰ διατρέψωμεν δύο ἢ τρεῖς
ἡμέρας εἰς Νεοχώρι, ὅπως ἐκεῖ ὠριμάσω τὰ σχέδιά
μου, ἀλλ' ἔμαθα εἰς τὸ καφενεῖον εἰδήσιν, ἡ ὁποία
ἥλλαξε τὴν ἀπόφασίν μου. Ἐμαθα ἀπὸ τῶν χωρι-
κῶν τὰς ὁμιλίας, ὅτι μοῖρα τοῦ Τουρκικοῦ στόλου
ἔφθασεν εἰς Τσεσμέν καὶ ὅτι ἐπεριμένοντο ἐντὸς ὀλί-
γων ἡμερῶν ἄλλα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως πλοῖα,
ὅπως ὅλα συνηνωμένα ἐκπλεύσωσι κατὰ τῶν Ἑλ-
λήνων. Ὅστε ἔπρεπε νὰ ἐπισπεύσω τὴν ἀναχώρησίν
μου. Οἱ Τοῦρκοι ἦσαν ἐπὶ τῆς θαλάσσης ὅποιοι καὶ
ἐπὶ τῆς ξηρᾶς, ἀλλοίμονον δὲ εἰς τ' ἄοπλα πλοιάρια,
ἅτινα ἔπιπτον εἰς χεῖράς των, καὶ εἰς τοὺς δυστυχεῖς
ἐπιβάτας των ! Δι' αὐτῶν ἐπληρόνοντο αἱ ἐπιτυχίαι
τοῦ Μιαούλη καὶ τοῦ Κανάρη, ταῦτα ἦσαν τ' ἀπα-
τηλὰ τρόπαια διὰ τῶν ὁποίων ἐκάλυπτον οἱ Τοῦρκοι
ναύαρχοι τὴν καταισχύνην των.

Ἀλλ' ἐγὼ δὲν εἶχα τὴν ἐλαχίστην διάθεσιν ν' ἀπο-
τελέσω τοιοῦτου τροπαίου μέρος, οὔτε νὰ προμη-

θεύσω τὸ πτώμά μου ὡς στολισμὸν εἰς τὰς κεραίας
Τουρκικῆς ναυαρχίδος, καὶ ἤθελα διὰ παντὸς τρόπου
νὰ ἐπιστρέψω εἰς Τήνον, προλαμβάνων τοῦ ἐχθρικοῦ
στολίου τὴν ἀναχώρησιν.

Ἐκραῖα τὸν Παντελεῖν καὶ ἐξήλθομεν τοῦ καφε-
νείου. Ὁ ὄνος δεμένος ἐξώθεν αὐτοῦ, ἐπερίμενε φέ-
ρων εἰς τὴν ράγιν του τὸ βαρέλιόν μου.

— Παντελεῖ,
μείνε σὺ ἐδῶ νὰ
πωλήσης χαβιάρι
καὶ περίμενέ με.
Ἐγὼ θὰ φύγω.

— Ποῦ πηγαί-
νεις ;

— Πηγαίνω νὰ
ιδῶ τὸν Πύργον
μας. Αὔριον τὴν
αὐγὴν ἐπιστρέφω.

Ἐπροσπάθησεν
ὁ Παντελεῖς νὰ μὲ
μεταπείσῃ, ἠθέ-

λησε νὰ μὲ συνοδεύσῃ, μοῦ ἐνθύμισε τὴν εἰς Θολὸν
Ποτάμι φυλάκισίν μου, ἀλλὰ δὲν ἤκουα. Ἐσυμφωνή-
σαμεν ποῦ ἐντὸς τοῦ χωρίου θὰ τὸν εὔρω τὴν ἐπαύ-
ριον, ἠγόρασα ἀξίνην διὰ νὰ φαίνωμαι ὡς ἐργάτης

πηγαίνων δι' ἡμερομίσθιον, καὶ τὸν ἀπεχαιρέτησα.

Ἦτο ἀνήσυχος καὶ πλήρης φόβων ἐκεῖνος, ἀλλ' ἐγὼ ἤσθανόμην τὴν καρδίαν μου ἐλαφράν. Εἶχα προαίσθημα ὅτι θὰ ἐπιτύχω.

Ἐβάδιζα πρὸς τὴν ἐξοδὸν τοῦ χωρίου μὲ τὴν ἀξίνην ἐπὶ τοῦ ὤμου, ὅτε εἰς τὸ κατώφλιον θύρας ἀνοικτῆς εἶδα ἱστάμενον ἄνθρωπον ἐνδεδυμένον κατὰ τὸ ἥμισυ εὐρωπαϊστὶ καὶ καπνίζοντα. Τὸν ἀνεγνώρισα μακρόθεν! Ἦτο ὁ Ζενάκης, ὁ γέρων τοῦ πατρός μου φίλος. Αἱ τρίχες του ἦσαν λευκό-

τεραι ἢ πρὸ δύο ἐτῶν, τὸ δὲ πρόσωπόν του εἶπερ ποτε κατηφές.

Ἡ παρουσία του εἰς Νεοχώρι μ' ἐξέπληξε κατὰ πρῶτον, ἀλλ' ἐνθυμήθην ἀμέσως ὅτι εἶχε κτήματα ἐκεῖ. Διέβην ἐνώπιόν του καὶ ἐπροχώρησα χωρὶς νὰ μὲ ἀναγνωρίσῃ. Ποῦ νὰ γνωρίσῃ ὑπὸ τὴν χωρικὴν ἐνδυμασίαν μου τοῦ φίλου του τὸν υἱόν !

Ἐνῶ διέβαινα ἐμπροσθέν του ἐδίστασα, νὰ γνωρισθῶ ἢ ὄχι ; Καλλίτερον ὄχι, καὶ ἐπροχώρησα. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγα βήματα μετενόησα. Μοῦ ἤλθε διὰ μιᾶς εἰς τὴν μνήμην ὁλόκληρος ἡ περίοδος τῆς ἐν Χίῳ διαβιώσεώς μας, καὶ ἡ ἀνά πᾶσαν ἐσπέραν περιμενομένη ἐπίσκεψίς του, ἐνθυμήθην τὸν πατέρα μου καὶ ἠθέλησα νὰ θλίψω τὴν χεῖρα τοῦ γέροντος καὶ νὰ τοῦ εἰπῶ ὅτι ὁ φίλος του ἀπέθανεν. Ἐπέστρεψα πρὸς αὐτὸν καὶ ἐστάθην ἐνώπιόν του. Διέκοψε τὸ κάπνισμα ἐκεῖνος καὶ μὲ ἠτένισεν ἀπορῶν.

— Ἐχω νὰ σοῦ εἰπῶ δύο λόγια μυστικά, αὐθέντα μου.

— Ἐλα μέσα, παιδί μου. Τί θέλεις ;

Καὶ εἰσῆλθεν ἐντὸς τῆς αὐλῆς. Τὸν ἠκολούθησα καὶ ἐκλείσα ὀπισθὲν μου τὴν θύραν.

— Δὲν μὲ γνωρίζεις ;

— Ὅχι. Ποῖος εἶσαι ;

Είπα τὸ ὄνομά μου. Ὑψωσεν ἐκπληκτος τὰς χεῖρας, μὲ παρετήρησεν ἐπίτινας στιγμὰς ἀσκαρδαμυκτὶ καὶ ἀρπάσας με ἐκ τῆς χειρὸς μ' ἐφίλησε καὶ μ' ἔσυρ-
 ρεν εἰς τὸ δωμάτιόν του. Δὲν ἐπερίμενα ὅτι ἡ καρδιά
 τοῦ ψυχροῦ ἐκείνου γέροντος περιέκλειεν ὅσην εὐαι-
 σθησίαν τότε μοῦ ἐπέδειξε.

Μὲ ἠρώτησε τί ἐγείναμεν,
 πῶς ἐσώθημεν, καὶ διηγήθην
 τὰ καθέκαστα τῆς φυγῆς καὶ
 τοῦ πλάνητος βίου μας, τοῦ
 πατρός μου τὸν θάνατον καὶ
 τὴν εἰς Τήνον διαμονὴν τῆς
 χήρας μητρὸς καὶ τῶν ἀδελ-
 φῶν μου. Μὲ ἠρώτησε διὰ τί
 ἐπανηλθα, καὶ ἐξεμυστηρεύ-
 θην τὸν σκοπὸν μου. Ἠπό-
 ρησε πῶς ἐτόλμησα νὰ ἀψη-
 φήσω τοὺς κινδύνους τοῦ ἐπιχειρήματος καὶ μὲ παρε-
 κίνησε νὰ παραιτηθῶ αὐτοῦ καὶ νὰ ἐπιστρέψω ὅθεν
 ἦλθα, ἀνύψωσε δὲ τοὺς ὤμους μειδιῶν, ὅτε ἀπεκρί-
 θην ὅτι ἡ ἀπόφασίς μου εἶναι σταθερὰ καὶ δὲν δύνα-
 μαι νὰ μεταβάλλω γνώμην.

Ἠγέρθην καὶ τὸν ἀπεχαιρέτησα. Μοῦ ἔδωκε τὴν
 εὐχὴν του, μὲ ἡσπάσθη καὶ μὲ ὠδήγησεν εἰς τὴν

θύραν. Προτοῦ τὴν ἀνοίξῃ ἔθεσε τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ ὤμου μου καὶ ἠθέλησεν ἐκ νέου νὰ μὲ προτρέψῃ νὰ λησμονήσω τὸν ταφέντα θησαυρὸν καὶ νὰ φύγω ἐκ Χίου. Ἄλλ' ἡ δυσκολία ἦτο νὰ φθάσω ἕως ἐκεῖ ὅπου εὐρισκόμεν ἦδη. Πῶς ν' ἀναχωρήσω χωρὶς οὔτε κἂν νὰ ἰδῶ τὸν Πύργον μας;

— Τὸ ἔβαλες εἰς τὸν νοῦν σου καὶ ἐτελείωσεν, εἶπεν ὁ γέρων δυσανασχετῶν. Εἶσαι υἱὸς τοῦ πατρός σου! Δὲν ἤκουε λόγον κ' ἐκεῖνος. Πήγαινε! Ἄν σκαλώσης πούποτε μὲ Τούρκους, ἐπρόσθεσε μετὰ φωνῆς ἡπιωτέρας, μῆνυσέ με. Ὡς πρόξενος καῖτι δύναμαι, καὶ ἴσως σοῦ χρησιμεύσω. Ὁ Θεὸς μαζῇ σου!

Καὶ μοῦ ἤνοιξε τὴν θύραν.

Ὁ ἥλιος ἔκλινε πρὸς τὴν δύσιν του, ἦτο δὲ δύο σχεδὸν ὥρων ἡ μέχρ' τοῦ Πύργου μας ἀπόστασις. Ἔσπευσα τὸ βῆμα, διότι ἠθελα νὰ φθάσω ἐκεῖ πρὶν νυκτώσῃ. Πολικὸς ἀστήρ ἦτο δι' ἐμὲ ὁ γνωστὸς λοφίσκος καὶ τὰ δένδρα τὰ κρύπτοντα τὴν θέαν τοῦ ἐπ' αὐτοῦ παρεκκλησίου μας.

Ἐβάδιζα ταχέως μὲ τὴν ἀξίνην ἐπὶ τοῦ αὐχένος, ὁ δὲ νοῦς μου ἐδούλευεν. Ἔσκεπτόμην πρὸ πάντων περὶ τοῦ μέλλοντος. Εἶχα τὴν πεποίθησιν ὅτι θ' ἀνεύρω τοὺς δύο σάκκους, καὶ ἐσυλλογιζόμεν πῶς θὰ πωλήσω τὰ χρυσὰ καὶ ἀργυρὰ ἰσκεύη, σχεδιάζων πῶς

διὰ τοῦ προϊόντος αὐτῶν θὰ μεταβῶ μετὰ τῆς οἰκογενείας μου εἰς Ἰταλίαν, -εἰς Ἀγγλίαν ἴσως, -καὶ ὁποίου εἶδους ἐμπόριον ἐκεῖ θὰ διοργανίσω, ἡ δὲ φαντασία μου ἐπλαττεν εἰκόνας μελλούσης ἐπιτυχίας.

Καθ' ὅσον ὁμως ἐπλησίαζα καὶ ἐξηπλοῦντο ἐπὶ τῆς ἐξοχῆς αἱ σκιαὶ τῆς ἐσπέρας, ἤρχισε νὰ με καταλαμβάνη μυστηριώδεις τι αἰσθημα ἀνησυχίας. Διατί νὰ ἔλθω μόνος; Διατί νὰ μὴ ἀφήσω τὸν Παντελὴν νὰ με συνοδεύσῃ; Εἶχα θεωρήσει ἀσφαλέστερον νὰ μὴ τὸν προσλάβω, φοβηθεὶς μὴ προκαλέσω ὑποψίας ἂν ἐφαινόμην ἐκεῖ με τὸν σύντροφόν μου καὶ τὸν ὄνον του. Μόνος ἡδυνάμην εὐκολώτερον νὰ κρυφθῶ, νὰ κατασκοπεύσω καὶ νὰ εἰσχωρήσω ἐντὸς τοῦ κήπου, τοὺς δὲ σάκκους εἶχα κατὰ νοῦν νὰ τοὺς κρύψω εἰς τὸ δάσος πλησίον τοῦ παρεκκλησίου, καὶ νὰ ἔλθω τὴν ἐπιούσαν με τὸν Παντελὴν νὰ τοὺς παραλάβωμεν. Ἀλλ' ἤδη μετενόουν καὶ ηὐχόμεν νὰ εἶχα τὸν Παντελὴν πλησίον μου. Ἡ γενναιότης μου ἐκλονίζετο καθ' ὅσον ἤγγιζε τῆς ἐκτελέσεως ἡ ὥρα.

Ἀλλ' ἦτο ἀργὰ πλέον. Ἦμην παρὰ τὸν τοῖχον τοῦ κήπου μας καὶ ἐβλεπα ἤδη ἐκ τοῦ δρόμου τὸ ἀνώγειον τῆς οἰκίας μας. Ἴδου τοῦ μικροῦ μου δωματίου τὸ παράθυρον, ἰδοὺ τὰ δύο τοῦ κοιτῶνος τῶν γονέων μου, ἰδοὺ... Ἀλλὰ διατί ἔχουν καφάσια τὰ

λοιπά παράθυρα; Μή έχω λάθος; Όχι... Κατοικείται ή οίκία μας, κατοικείται υπό Τούρκων! Ἐγὼ δὲ εἰς τοὺς δρόμους βλέπω ὡς ξένος τοὺς τοίχους τῆς καὶ κατασκοπεύω ὡς κλέπτης τὰ παράθυρά της!

Ἦθελσα νὰ ἴδω καλλίτερον, νὰ κορέσω τοὺς ὀφθαλμούς μου μὲ τῆς ἀποξενώσεώς μου τὸ θλιβερόν θέαμα, καὶ πηδήσας τὴν ἀπέναντι τοῦ περιβόλου μας φραγὴν ἀνέβην εἰς τὸν ἀμπελῶνα, τὸν ὁποῖον ὁ δρόμος ἐχώριζεν ἀπὸ τὸν κηπὸν μας.

Τὸ ἔδαφος ἦτο ἀνωφერές, ὥστε ἔβλεπα ἐκεῖθεν ὁλόκληρον τὴν περιοχὴν μας. Ἐντὸς τῆς οἰκίας καὶ περὶ αὐτὴν δὲν ἐφαίνετο ψυχὴ, ἀλλ' εἰς τὸν κηπον γέρων κηπουρὸς ἔσκαπτε μετὰ κόπου τὸ χῶμα. Ἀνεγνώρισα τὴν μορφήν του. Ἦτο ὁ ἰδικὸς μας κηπουρός, ὁ γέρων Γιάννης τοῦ ὁποῦ τὴν θυγατέρα ἡῦρα ὑπηρετοῦσαν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Μαυρογένῃ εἰς Τήνον. Μετὰ πόσης χαρᾶς τὸν ἀνεγνώρισα! Οὐδ' ἦτο ἄμειρος ἐγωῖσμοῦ ἢ εὐχαρίστησίς μου, διότι ἀπέκτων βοηθὸν ἀσφαλῆ εἰς τὸ ἐπιχείρημά μου, ἔφερα δὲ εἰς τὸν γέροντα, εὐπρόσδεκτον τῆς συνδρομῆς του πληρωμὴν, τὴν χαροποιὰν εἶδῃσιν ὅτι ἡ θυγάτηρ του ἔζη.

Ἀλλὰ πῶς νὰ συνεννοηθῶ μετ' αὐτοῦ; Δὲν ἐτόλμων οὔτε νὰ τὸν κράξω, οὔτε νὰ εἰσέλθω ἐντὸς τοῦ κήπου. Ἄς περιμείνω μέχρις οὗ νυκτώσῃ, καὶ τότε

κρυφίως εἰσχωρῶν μέχρι τῆς καλύβης του τὸν εὐρίσκω, ἀναγνωρίζομαι καὶ ἐπικαλοῦμαι τὴν σύμπραξίν του.

Ἄλλ' ἕως τότε;

Ὁ ἥλιος εἶχε κρυφθῇ ὀπισθεν τοῦ βουνοῦ, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ διαυγοῦς οὐρανοῦ ἀντενακλᾶτο ἄφθονον τὸ φῶς τῆς δειλῆς. Ἦτο φαιδρὰ θερινὴ ἐσπέρα καὶ ἡσύχαζεν ἡ γῆ, ὑπὸ δὲ τὰ δένδρα ἐφαίνοντο τὰ πάντα τόσον εὐτυχῇ εἰς τὴν πεδιάδα! Δὲν συμπάσχει μεθ' ἡμῶν ἡ φύσις, ἡ δὲ γαλήνη τῆς ἐπαυξάνει τῆς ἀνησύχου καρδίας τὸ βᾶρος!

Κατέβην ἐκ τοῦ ἀμπελῶνος εἰς τὸν δρόμον καὶ διηυθύνθην πρὸς τὸ παρεκκλήσιον, μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς τὴν γῆν κεκλιμένην, ὥσεί προσπαθῶν ν' ἀνεύρω ἐπὶ τοῦ χώματος τὰ ἴχνη ἐκείνων μετὰ τῶν ὁποίων τοσάκις ἐπορεύθην ἐκεῖ.

Ἦμην εἰσέτι μακρὰν τοῦ περικυκλοῦντος τὸν ναῖσκον ἄλσους, ὅτε εἶδον προβαινούσας ἐκ τῶν δένδρων μορφὰς γυναικείας καὶ παιδία τρέχοντα περὶ αὐτάς. Κατέβαινον πρὸς ἐμὲ ἐνῶ ἐγὼ ἀνέβαινα, δὲν ἤμην δὲ πλέον ἐν καιρῷ νὰ ὀπισθοχωρήσω, ὅτε ἀνεκάλυψα ὅτι ἦσαν Τούρκισσαι. Τὰς συνώδευεν Ἄραψ εὐνοῦχος, τὸ ποδῆρες τοῦ ὁποίου φόρεμα δὲν ἐξεχωρίζετο μακρόθεν ἀπὸ τὰ τῶν γυναικῶν.

Παρεμέρισα καὶ διέβη τὸ χαρέμιον, τὰ δὲ παιδιά
ἠκολούθουν παίζοντα. Ἐν μόνον ἐξ αὐτῶν, τὸ τε-
λευταῖον, κοράσιον δωδεκαετὲς περίπου, δὲν ἔπαιζε

μετὰ τῶν λοιπῶν ἀλλ' ἐπεριπάτει ἡσύχως φέρον
ἄνθη εἰς τὴν μίαν χεῖρα, ἡ δ' ἄλλη
ἐκρέματο εἰς τὸ πλευρόν του
βαρεῖα. Ἐνῷ διέβαιnen ἐνώπιόν
μου ἐστάθη καὶ μὲ παρετήρη-
σεν. Ἐξηκολούθησα ἐγὼ τὸν
δρόμον μου.

Αἰφνης ἀκούω ὀπισθέν μου
φωνὴν γλυκεῖαν ψιθυρίζουσαν
τὸ ὄνομά μου. — Λουκῆ! Πρὶν ἢ
προφθάσω νὰ σκεφθῶ ὅτι ἂν
στραφῶ προδίδομαι καὶ ἂν φα-
νερωθῶ κινδυνεύω, ἐστράφην. Ἐ-
στράφην καὶ εἶδα τὸ κοράσιον
ἐστάμενον ὀλίγα βήματα μακρὰν
μου. Τὰ ἄλλα παιδιά εἶχον προ-

νοῶνται. Ἀμα μὲ εἶδε στρεφόμενον ἐγὼν ἔκτισεν ἐπὶ
τοῦ ἔλεους. Τὴν ἐγνώρισα! Ἠθέλησα νὰ κραῖω·
ἀετοῦνα! ἀλλ' εἶστε τὸ δαχτυλὸν εἰς τὰ χεῖρά καὶ
ἐξήλθετε ῥέπειτα με! — Πάτωσε με, Λουκῆ! Καί
σκέψατο ἐπὶ τὴν πλάτην μου πάλιν καὶ εἶπε ἡκού-

σθη ἡ βραγχώδης φωνὴ τοῦ εὐνούχου, ἐπιστρέφοντος διὰ τὰ περιμαζεύσει τὸ ποίμνιόν του. Ἠγέρθη ἡ Δέσποινα καὶ ἔτρεξε πρὸς τὰ ἄλλα παιδία. Ἐγὼ δὲ κρυπτόμενος ὀπισθεν τῶν δένδρων ἠκολούθησα μακρόθεν τὴν συνοδίαν, μέχρις οὗ εἶδα τὸν Αἰθίοπα ἀνοίγοντα τὴν θύραν τοῦ κήπου μας καὶ τὰς γυναῖκας μετὰ τῶν παιδίων εἰσερχομένας ἐντὸς αὐτοῦ. Τελευταία εἰσηλθεν ἡ Δέσποινα. Πρὸ τοῦ διαβῆ τὴν θύραν ἐστράφη. Ἠσθάνετο ὅτι ἀκολουθῶ τὰ ἴχνη της! Εἰσηλθε μετ' αὐτῆς ὁ φύλαξ τοῦ χαρεμίου, καὶ ἡ θύρα ἐκλείσθη.

Ἐκάθησα ὑπὸ τὰ δένδρα μὲ τὴν κεφαλὴν ἐντὸς τῶν χειρῶν, προσπαθῶν νὰ συλλέξω τὰς ἰδέας μου.

Ἡ Δέσποινα εἰς χεῖρας Τούρκων, Τούρκων κατοικούντων τὸν Πύργον μας! Πῶς μὲ ἀνεγνώρισεν ἀμέσως, ὡς νὰ μ' ἐπερίμενε! Ἡ ἐπὶ κλησὶς της ἀντήχει εἰς τὰ ὠτά μου. — «Γλύτωσέ με, Λουκῆ!» Ἰδοὺ ὁ μυστηριώδης μαγνήτης ὅστις μὲ εἴλκυεν εἰς Χίον, ἰδοὺ πρὸς τί με ὠδήγησεν ἡ Θεία Πρόνοια! Θὰ τὴν σώσω! Ἀλλὰ πῶς; Καὶ μετέβαινα ἀπὸ σχεδίου εἰς σχέδιον.

Ἐπῆλθεν ἐν τούτοις ἡ νύξ, ἀλλ' ὅχι τὸ σκότος εἰσέτι. Ἡ σελήνη εἶχε δύο περίπου ὥρων δρόμον μέχρις οὗ κρυφθῇ καὶ ἐπρόβαινε βραδέως πρὸς τὴν δύσιν

της, φωτίζουσα τὸν οὐρανὸν ἄνωθέν μου. Αἱ ἀκτίνες της, παίζουσαι μὲ τῶν δένδρων τὰ φύλλα, ἐσχημάτιζον μυρίας φαντασιώδεις σκιάς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ὅπου ἐκαθήμην, καὶ τὰς ἐβλεπα, καὶ ἤκουα τὰς ὕλακας τῶν σκύλων εἰς τὰς ἀπεχούσας ἐπαύλεις, καὶ τῶν γρύλλων περὶ ἐμὲ τὸν θόρυβον, καὶ τοὺς ἡχηροὺς τῶν βατράχων κοασμούς. Ὁ νοῦς μου ἦτο ἀλλαχοῦ καὶ ἤκουα χωρὶς νὰ προσέχω, ἀλλ' ἐνετυποῦντο εἰς τὴν μνήμην μου αἱ ἐξοχικαὶ τῆς σιωπῆς ἐκείνης νυκτὸς διαταράξεις, καὶ ἡ ὁσμὴ τῶν ἀνθῶν, καὶ τὰ παίγνια τῆς σελήνης ὑπὸ τῶν δένδρων τοὺς κλώνους.

Ὅτε ἔδυσεν ἡ σελήνη, τὸ δὲ σκότος ἐκάλυψε τὴν ἐξοχὴν, ἡγέρθη, ἐπεκαλέσθη τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπροχώρησα πρὸς τὸν δρόμον. Ἐβάδιζα ἀνευ δισταγμῶν, διότι ἐγνώριζα τί θέλω. Ἐσκέφθη καὶ ἀπεφάσισα. Τὸ σχέδιόν μου ἦτο ἔτοιμον. Ἐβάδιζα πρὸς ἐκτελεσίν του καὶ ὁ Θεὸς βοηθός!

Τὸ σκότος ἦτο βαθύ, ἀλλὰ τὰ πάντα μοῦ ἦσαν γνωστά ἐκεῖ, ὥστε ἠδυνάμην μὲ κλειστοὺς τοὺς ὀφθαλμοὺς νὰ εὔρω τὸν δρόμον. Ὅτε ἔφθασα εἰς τὴν ἄκραν τοῦ περιβόλου ἐπήδησα τὸν τοῖχον, ὅστις ἦτο ἐκεῖ χαμηλότερος, καὶ εὔρεθην ἐντὸς τοῦ κήπου. Ἐστάθην ἀκίνητος παρὰ τὸν τοῖχον, προσέχων μὴ

ήκούσθη τοῦ πηδήματός μου ὁ κρότος. Σιωπὴ περὶ ἐμὲ ἄκρα. Οὐτε σκύλου γαύγισμα, οὔτε φωνὴ ἀνθρώπου. Ὅλίγα βήματα μὲ ἐχώριζον ἀπὸ τὴν κατοικίαν τοῦ κηπουροῦ. Ἡ θύρα ἦτο κλειστή, ἀλλ' ἔστρεψα τὸν μάνδαλον καὶ εὗρέθην ἐντὸς τῆς καλύβης. Ποσάκις τὴν ἐπεσκέφθην μικρός, ποσάκις ἐνταῦθα μ' ἐκάθησεν ἐπὶ τῶν γονάτων του ὁ γέρων Γιάννης καὶ ἐχόρτασε μὲ τὰ ἐκλεκτότερα τοῦ κήπου προϊόντα τὴν παιδικὴν ὄρεξίν μου !

Τὸ δωμάτιον ἦτο σκοτεινόν, ἀλλ' ἤκουα τὴν ἡχηρὰν ἀναπνοὴν τοῦ κοιμωμένου γέροντος. Ἐπλησίασα πρὸς αὐτὸν ἀκροποδητί. Ἐφοβούμεν μὲ ἐξυπνήσῃ πρὶν μὲ ἀναγνώριση καὶ ἤθελα νὰ προλάβω τὸν τρόμον του. Ἐγονάτισα πλησίον του, ἔσκυφα καὶ ἐπρόφερα σιγὰ τὸ ὄνομά του.

— Γιάννη, Γιάννη, εἶμ' ἐγώ, ὁ Λουκῆς. Μὴ τρομάξῃς. Ὁ Λουκῆς.

Ἐξύπνησεν ὁ γέρων, ἐκράτει τὴν ἀναπνοήν του, ἀλλ' οὔτε ὠμίλησεν οὔτε ἐκινήθη. Ἐνόμιζεν ἴσως ὅτι ὀνειρεύεται. Ἔθεσα τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ βραχίονός του καὶ εἶπα ἐκ νέου τὸ ὄνομά μου. Ἀνεκάθησεν ἐπὶ τῆς στρωμνῆς του, ἀλλὰ παρηλθεν ὥρα ἱκανὴ μέχρις οὗ συνέλθῃ ἐντελῶς. Ἡθέλησε ν' ἀνάψῃ φῶς, ἀλλὰ τὸν ἐμπόδισα καὶ ἐξηκολουθήσαμεν εἰς τὸ σκοτός τὴν συνομιλίαν. Ρίγος χαρᾶς τὸν κατέλαβεν ὅτε εἶπα ὅτι ἡ κόρη του ζῇ, ὅτι τὴν εἶδα εἰς Τήνον καὶ ὅτι θὰ ἐπιστρέψωμεν ἐκεῖ ὁμοῦ. Εἶπα διὰ τί ἦλθα εἰς τὸν Πύργον καὶ ἐζήτησα τὴν συνδρομὴν του. Ἠγέρθη ἀμέσως, ἡτοιμάσθη ἐν βίᾳ καὶ ἤνοιξε τὴν θύραν τῆς καλύβης.

Πρὶν ἐξέλθωμεν τὸν ἐκράτησα τῆς χειρός.

— Ποῖος κατοικεῖ τὸν Πύργον μας, Γιάννη;

— Τοῦ Νεσῆπ Ἀγᾶ τὸ χαρέμι.

— Τί εἶναι ὁ Νεσῆπ Ἀγᾶς;

— Ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν Ἀνατολιτῶν.

οἱ ὅποιοι μᾶς κατέστρεψαν.

— Καὶ αὐτὸς δὲν κατοικεῖ ἐδῶ;

— Αὖριον περιμένεται.

— ἔχει Χριστιανὰς εἰς τὸ χαρέμι του;

— Μόνον τοῦ Καλάνη τὴν κόρην.

— Ὁ Καλάνης τί ἔγεινε;

— Τὸν ἔσφαξαν οἱ Τοῦρκοι. . .

Ἐνθυμήθην τὸν θρῆνον τῆς Δεσποίνης ὅτε μετεβαίνομεν εἰς τὸ παρεκκλήσιον, ἀκολουθοῦντες τοὺς γονεῖς μας· — «Θὰ σκοτώσουν τὸν πατέρα μου! Σκοτώνουν οἱ Τοῦρκοι! Θὰ τὸν σκοτώσουν!» Τὸ προαίσθημά της δὲν ἀνεδείχθη ψευδές, ἐσφάγη ὁ πατήρ της..., ὁ δὲ ἰδικός μου ἀνεπαύετο εἰς τὸν ἔρημον τάφον του εἰς Σπέτσας!

Ἐξήλθομεν τῆς καλύβης καὶ διηυθύνθημεν ἐν σιωπῇ πρὸς τὴν ἄκραν τοῦ κήπου, ὑπὸ τὴν γνωστὴν μηλέαν. Ἐδιδξα εἰς τὸν γέροντα τὸ σημεῖον. Τὸ ἐνθυμούμεν καλῶς. Ἐνόμιζα ὅτι βλέπω εἰσέτι τὸν πατέρα μου σκάπτοντα ἀντικρύ μου, καὶ τοὺς δύο σάκους εἰς τὸ χεῖλος τοῦ ἀνοιγομένου λάκκου.

Τοῦ κηπουροῦ ἡ ἀξίνη ἐκτύπησε τὸ χῶμα καὶ ἀντήχησεν εἰς τὸν κήπον ὁ ὑπόκωφος κρότος.

— Μὴ μᾶς ἀκούσουν, Γιάννη. Σιγὰ σιγὰ!

— Δὲν ἔχει φόβον, καὶ ἂν μᾶς ἀκούσουν δὲν βλάπτει. Θὰ νομίσουν ὅτι σκάπτω διὰ πότισμα.

Ἐξηκολούθησεν ὁ γέρων, ἤρχισα δὲ καὶ ἐγὼ ἀντικρύ του μὲ τὴν ἀξίνην μου ν' ἀνοίγω τὸν λάκκον. Ἀλλ' ἐνῶ οἱ βραχίονές μου ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον μία φωνὴ τρυφερά μοῦ ἐφαίνετο ἀντηχοῦσα εἰς τὰ ὠτά μου· — «Λουκῆ, γλύτωσέ με!» Πᾶς τῆς

ἀξίνης κτύπος μοῦ ἔλεγε δι' ἐκείνης τῆς φωνῆς :
« Λουκῆ, Λουκῆ ! »

Αἰφνης ἠκούσθη κρότος μετάλλου πρὸς μέταλλον.

Ἐπήδησα ἐντὸς τοῦ λάκκου καὶ ἤρχισα ν' ἀπωθῶ
μὲ τὰς χεῖρας τὸ χῶμα. Ἡ ἀξίνη τοῦ κηπουροῦ
ἔσχισε τὸν σάκκον. Τὸν ἀνύψωσα μετὰ προσοχῆς

καὶ τὸν ἀπέθεσα
παρὰ τὴν ρίζαν τοῦ
δένδρου. Ὑπ' αὐ-
τὸν ἦτο ὁ ἕτερος
σάκκος. Τὸν ἔθεσα
πλησίον τοῦ πρῶ-
του καὶ ἐγεμίσα-
μεν πάλιν μὲ τὸ
χῶμα τὸν λάκκον.

— Τώρα ; ἡρώ-
τησεν ὁ γέρων.

— Τώρα, τοὺς σάκκους εἰς τὸν ὦμον καὶ ἐμπρός !

— Ποῦ πηγαίνομεν ;

— Εἰς Νεοχώρι.

— Ὁ δρόμος πολὺς καὶ τὸ σκότος βαθύ.

— Τόσον τὸ καλλίτερον, Γιάννη. Δὲν θὰ μᾶς ἰδῇ
κανεῖς.

— Ἀλλὰ πῶς θὰ ἐμβῶμεν εἰς τὸ Νεοχώρι μὲ

τοὺς σάκκους εἰς τὸν ὦμον ; Καὶ αὐτὸς εἶναι σχισμένος. Ἦμποροῦν νὰ πέσουν τὰ πράγματα. Στάσου νὰ ἰδῇς.

Καὶ ἔφυγε τρέχων ὁ Γιάννης. Μετ' ὀλίγον ἐπέστρεψε φέρων δύο κοφίνους, ἔθεσεν εἰς ἕκαστον αὐτῶν ἀνὰ ἓνα σάκκον, τοὺς ἐκάλυψεν ἄνωθεν μὲ λάχανα καὶ χόρτα, ἐφορτώθημεν τοὺς κοφίνους εἰς τὴν ράχιν καὶ ἐξεκινήσαμεν.

Ἐχάραζε μόλις, ὅτε φθάσαντες πλησίον τοῦ Νεοχωρίου ἐκαθήσαμεν ἐπὶ φράκτου παρὰ τὸν δρόμον, διὰ νὰ περιμείνωμεν μέχρις οὗ ἐξημερώσῃ. Ἦμην κατάκοπος, ἐπόνουν οἱ ὦμοι καὶ οἱ βραχίονές μου ὑπὸ τὸ ἀσύνηθες τοῦ φορτίου μου βάρος, ἀλλὰ δὲν ἐσκεπτόμην περὶ τοῦ καμάτου. Μία σκέψις κατεκυρίευσεν τὸν νοῦν μου, μία ἐπιθυμία κατεῖχε τὴν

καρδίαν μου, καὶ ἡσθάνομην ὅτι τὰ πάντα χάριν
αὐτῆς ἤμην ἱκανὸς ν' ἀψηφῆσω. Ἦθελα νὰ λυτρώσω
τὴν ὀρφανήν, ἣ ὁποία μ' ἐπεκαλέσθη.

Ὅτε ὁ ἑλῖος ἀνέτειλεν, ἐφορτώθημεν τοὺς κοφί-
νους ἐκ νεοῦ καὶ ἐξηκολούθησαμεν τὸν ὁρόμον μας,
εἰσέλθομεν δὲ ἀνευ δυσκολίας εἰς τὸ χωρίον καὶ κα-
ταβύνηθημεν πρὸς τὴν οἰκίαν τοῦ Ζενακῆ. Δὲν ἐκρυ-

ψεν οὗτος τὴν εὐχαρίστησίν του ὅτε μὲ εἶδεν εἰς τὴν αὐλήν του.

— Καλῶς τον, ἀνέκραξε ! Τὰ ἐκαταφέραμεν λοιπὸν χωρὶς νὰ σκαλώσωμεν ;

Καὶ ἰδὼν ὀπισθέν μου τὸν Γιάννην μὲ ἠρώτησε τίς εἶναι. Εἶπα ὅτι εἶναι ὁ κηπουρός μας.

— Μοῦ ἐπρόσφερες τὴν συνδρομὴν σου, ἐξηκολούθησα, καὶ ἔρχομαι νὰ τὴν ζητήσω.

— Τί θέλεις ; Σὲ εἶδε κανεὶς ; Σὲ κυνηγοῦν Τοῦρκοι ;

— Ὅχι, ἀλλὰ κατοικοῦν τὸν Πύργον μας Τοῦρκοι, καὶ εἶναι σκλάβά ἐκεῖ Χριστιανή, τῆς ὁποίας ὁ πατήρ ἦτο πατρικὸς μου φίλος. Ἡ κόρη μὲ εἶδε, μὲ ἀνεγνώρισε, μ' ἐπεκαλέσθη καὶ πρέπει νὰ τὴν σώσωμεν.

— Πῶς θὰ τὴν σώσωμεν ; Μὴ σοῦ ἐπέρασεν ἀπὸ τὸν νοῦν νὰ τὴν κλέψωμεν ;

— Νὰ τὴν ἐξαγοράσωμεν, ἀπεκρίθην.

— Καὶ ποῦ τὰ χρήματα ; Οἱ Τοῦρκοι πωλοῦν ἀκριβὰ τὸ ἀνθρώπινον κρέας, ὅταν μάλιστα εἶναι τρυφερόν.

— Δὲν ἔχω χρήματα, ἀλλ' ἔχω τοὺς σάκκους αὐτοὺς, τοὺς ὁποίους ὁ Θεὸς μ' ἐβοήθησε νὰ εὕρω.

— Ἀλλ' αὐτὰ τὰ πράγματα δὲν εἶναι ἰδικά σου μόνον· ἀνήκουν καὶ εἰς τὴν μητέρα καὶ εἰς τὰς ἀδελ-

φάς σου. Δὲν τὰ ἔκρυψεν ὁ πατήρ σου διὰ νὰ τὰ μεταχειρισθῇς σὺ ὅπως θέλεις.

— Τὸ ἐσκέφθην πολὺ πρὶν τὸ ἀποφασίσω, ἀλλ' εἶμαι βέβαιος ὅτι δὲν δυσαρεστῶ τοῦ πατρός μου τὴν ψυχὴν μεταχειριζόμενος οὕτω τὴν κληρονομίαν του, καὶ ὅτι ἀπὸ τὴν μητέρα μου εὐχὰς μόνον καὶ εὐλογίας θ' ἀκούσω, ὄχι παράπονα. Ὡς πρὸς τὰς ἀδελφάς μου, ἔχω τὴν πεποίθησίν μου εἰς τὸν Θεόν, ὅτι θὰ μ' ἀξιώσῃ νὰ τὰς προικίσω πλουσιώτερον ἀπὸ τὸ ἀνάλογόν των εἰς αὐτὰ τὰ κειμήλια.

— Λοιπὸν εἶσαι ἀποφασισμένος νὰ τὰ δώσῃς ὅλα;

— Ὅλα ἐὰν εἶναι ἀνάγκη!

Ἡ ἔκφρασις τοῦ Ζενάκη ἐμαρτύρει ὅτι δὲν κατεδίκαζεν οὐδαμῶς τὴν ἀπόφασίν μου. Ἡρώτησε καὶ ἔμαθε πληρεστέρας περὶ τῆς κόρης πληροφορίας, ἠθέλησε δὲ νὰ ἴδῃ κατὰ πόσον τῶν σάκκων τὰ περιεχόμενα ἠδύναντο νὰ ἐκἀνοποιήσωσι τοῦ Τούρκου τὰς ἀξιώσεις καὶ μᾶς ὠδήγησεν εἰς τὸ ὑπερῶν, ἐντὸς τοῦ κοιτώνός του, ὅπου ἐκενώσαμεν τοὺς σάκκους καὶ ἐχύθησαν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους κοχλῖάρια μικρὰ καὶ μεγάλα, καὶ δίσκοι, καὶ ζάρφια, καὶ σκεύη ποικίλα χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, ἐκ τῶν ἀποτελούντων τὴν πολυτέλειαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ὁπότε αἱ οἰκίαι δὲν ἐπληροῦντο ὑπὸ τῶν προϊόντων τῆς τέχνης

τῶν Παρισίων ἢ τῆς Βιέννης, τῶν βαρυνόντων τὰς τραπέζας πρὸς ἐπίδειξιν καὶ ὄχι πρὸς χρῆσιν. Τότε τὰ κοσμήματα ἦσαν ὀλίγα ἀλλὰ πολύτιμα, μεταδιδόμενα δὲ ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱὸν ἐσχημάτιζον ἀποταμίευμα ἀληθές καὶ καταφύγιον εὐχρηστον ἐν ᾧ ὥρα ἀνάγκης.

Παρακάλεσα τὸν Ζενάκην νὰ ἐπισπεύσῃ τὰς μετὰ τοῦ Ἀγᾶ διαπραγματεύσεις, διὰ νὰ προλάβωμεν καὶ ἀναχωρήσωμεν ἐκ Χίου προτοῦ ἐκπλεύσῃ ὁ Τουρκικὸς στόλος, ἀλλ' ὁ γέρων δὲν ἐβιάζετο καὶ ἐζήτηε νὰ χαλινώσῃ τὴν ἀνυπομονησίαν μου. Ὑπὸ τὴν ψυχρὰν ὁμῶς καὶ κατηφῆ μορφήν του ἐκρύπτετο καρδιά ἀγαθὴ καὶ γενναία. Ἐνῶ μ' ἐπέπληττεν ἀφ' ἐνὸς καὶ μὲ εἰρωνεύετο, διέταξεν ἀφ' ἐτέρου νὰ ἐτοιμάσωσι τὴν ἡμίονόν του καὶ ἀνεχώρησεν ἐντὸς ὀλίγου διὰ τὸν Πύργον μας.

Ἄμα ἀνεχώρησεν ἔτρεξα πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ Παντελῆ. Ἡ παράτασις τῆς ἐκ τοῦ χωρίου ἀπουσίας ἤρχιζε νὰ στενοχωρῇ τὸν ἀγαθὸν χωρικόν. Ὁ νοῦς του ἦτο εἰς τὴν σύζυγόν του.

— Τί θὰ λέγῃ ἡ Παρασκευή, ἐπανελάμβανε. Θὰ μᾶς ἔχῃ διὰ χαμένους.

— Μὴ σὲ μέλῃ, Παντελῆ. Σοῦ ὑπόσχομαι νὰ ἦσαι ὀπίσω αὐριον τὸ πρωί. Θὰ τῆς χαρίσω ὅλον τὸ

ἀπώλητον χαδιάρι μου, προΐκα διὰ τὸν κληρονόμον ὅπου σοῦ ἐτοιμάζει.

Πόσον βραδέως παρῆλθον τῆς πρωΐας ἐκείνης αἱ ὥραι. Τὸ πλεῖστον αὐτῆς διήλθα εἰς τὸν κήπον τοῦ Ζενάκη, ὅπισθεν τῆς οἰκίας του, περιφερόμενος ἄνω καὶ κάτω καὶ προσπαθῶν ν' ἀναπλάσω διὰ τῆς φαντασίας τὰ εἰς τὸν Πύργον μας κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην λεγόμενα καὶ τὰς περὶ ἐξαγορᾶς τῆς Δεσποίνης διαπραγματεύσεις. Τὸ τί λέγει ὁ Ζενάκης ἦτο εὐκολον νὰ τὸ ὑποθέσω, ἀλλὰ τί ἄρά γε ὁ Τοῦρκος ἀποκρίνεται; Δέχεται ἀντάλλαγμα, ἢ ἐπιμένει νὰ κρατήσῃ τὴν Χριστιανήν, ὡς μελλοντα τοῦ χαρμελίου του στολισμόν; Καὶ μοῦ ἤναπτον αἱ παρειαὶ καὶ ἡγειρόμην καὶ ἐκαθήμην, πᾶς δὲ χρότος εἰς τὴν οἰκίαν, πᾶσα φωνὴ εἰς τὴν ὁδὸν μοῦ ἐφαίνοντο ὅτι συνέχονται μὲ τῆς Δεσποίνης τὴν λύτρωσιν.

Ἐπὶ τέλους ἐπέστρεψεν ὁ Ζενάκης, δὲν ἐπέστρεψε δὲ μόνος. Τὸν ἤκουσα ὁμιλοῦντα τουρκιστὶ εἰς τὴν αὐλήν. Τίς τὸν συνοδεύει; Ὁ Ἀγᾶς μήπως; Μὴ ἔφερε τὴν Δέσποιναν; . . .

Ἐκρυπτόμην ὑπὸ τὰ δένδρα τοῦ κήπου, εἶχα δ' ἀντικρὺ μου τὸ παράθυρον τοῦ κοιτῶνος, ὅπου ἦσαν παρατεταγμένα τὰ λύτρα τῆς κόρης. Ἦκουα ὁμιλοῦντας ἐντὸς αὐτοῦ τὸν Ζενάκην καὶ τὸν Τοῦρκον,

ἀλλὰ δὲν διέκρινα τί ἔλεγον. Αἶφνης τοὺς βλέπω πλησιάζοντας εἰς τὸ παράθυρον. Ὁ Ἀγᾶς, Τοῦρκος μεγαλοπρεπής, ἐκράτει δίσκον καὶ ἐφαίνετο ἐξετάζων τὸ βάρος, ὁ δὲ Ζενάκης, κρατῶν ἄλλα εἰς τὰς δύο χεῖρας σκεύη, τοῦ τὰ ἐπεδείκνυε. Ἀνεπτερώ-

θησαν αἱ ἐλπίδες μου. Ἐξετάζει ὁ Τοῦρκος, ἄρα δὲν ἀρνεῖται!

Ἀπεσύρθησαν ἀπὸ τὸ παράθυρον καὶ ἤκουσα τὴν φωνὴν τοῦ οἰκοδεσπότου προστάζοντος νὰ φέρωσι καφέν. Ἦκουσα βραδύτερον τὴν

θύραν τῆς αὐλῆς ἀνοιγομένην καὶ τὸν Ζενάκην ἀποχαιρετίζοντα τὸν Ἀγᾶν. Ἡ θύρα ἐκλείσθη, ἀλλ' ἐγὼ δὲν ἐκινήθην. Δὲν εἶχα τὸ θάρρος νὰ ἐξετάσω τί ἀπέγεινεν. Ἦλθεν ὁ Ζενάκης καὶ μὲ ἤρρεν εἰς τὸν κῆπον.

— Τὰ ἐσυμβιβάσαμεν, Λουκῆ. Πηγαίνει νὰ μᾶς φέρῃ τὴν κόρην. Ἀπόψε θὰ τὴν ἔχωμεν.

Ἐχύθην εἰς τὸν λαιμόν του καὶ τὸν ἐφίλησα καὶ ἐκλαυσα. Διατί ἐκλαια; Μὴ ἡ καρδιά γνωρίζει δια-

τί πάλλει ; Μὴ ἐπιδέχεται ἀνάλυσιν τῆς ψυχῆς τὸ ἐνδόμυχον αἶσθημα ; Δὲν ἦλθα χάριν τῆς Δεσποίνης εἰς Χίον, ἀλλ' ὅμως τότε, ἐνῶ ἐπερίμενα νὰ τὴν φέρῃ ὁ κάτοχός της, μοῦ ἐφαίνετο ὅτι ἡ ζωὴ μου ὁλόκληρος εἰς ἐκείνην συνεκεντροῦτο. Δὲν ἐσκεπτόμην περὶ τοῦ θησαυροῦ, οὔτε περὶ τῶν σχεδίων τὰ ὅποια ἐπὶ τῆς εὐρέσεώς του ἐβάσιζα. Ἐσκεπτόμην μόνον μετὰ πόσης χαρᾶς θὰ φέρω τὴν ὀρφανὴν κόρην εἰς τῆς μητρὸς μου τὰς ἀγκάλας.

Πρὸς τὸ ἐσπέρας ἐπανηλθεν ὁ Ἀγᾶς φέρων τὴν Δέσποιναν, ἀνεχώρησε δὲ μόνος μὲ τοὺς δύο κοφίνους τοῦ Γιάννη ἐπὶ τοῦ ζώου του. Ἀφοῦ ἀνεχώρησε μ' ἐκραξεν ὁ Ζενάκης εἰς τὸ δωμάτιόν του.

Ἡ Δέσποινα ἔτρεξε πρὸς ἐμὲ ἅμα εἰσηλθα. Ἦθελε νὰ ὁμιλήσῃ, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο νὰ προφέρῃ εἰμὴ μόνον τ' ὄνομά μου· Λουκῆ, Λουκῆ ! Καὶ ἔρρεον τὰ δάκρυά της. Ἔτεινα τὰς χεῖρας. Τὰς ἤρπασε καὶ ἠθέλησε νὰ τὰς φιλήσῃ. Τὴν ἔσυρα ἐπὶ τοῦ στήθους μου, ἀλλὰ δὲν τὴν ἡσπάσθην. Δὲν ἐτόλμησα.

Τὴν αὐτὴν ἐκείνην νύκτα ἀνεχωρήσαμεν ἀπὸ Νεοχώρι μετὰ τοῦ Γιάννη. Ὁ ὄνος τοῦ Παντελῆ ἔφερε τὴν Δέσποιναν μετημφιεσμένην ὡς παῖδα χωρὶκόν, ἀσφαλείας χάριν. Ἡ καλὴ Παρασκευὴ μᾶς ὑπεδέχθη μὲ ἀνοικτὰς ἀγκάλας, χάρις δὲ εἰς τὸν

σύζυγόν της εὔρομεν εἰς τὸν λιμενίσκον, ὅπου ὁ Κε-
φάλας μὲ εἶχεν ἀποβιβάσει, πλοιάριον ἐπὶ τοῦ ὁποῖου
τὴν ἐπομένην ἐσπέραν ἀπεπλεύσαμεν μὲ ἄνεμον οὐ-
ριον, καὶ τὴν ἐπαύριον πρωτὶ ἀφίχθημεν σῶοι εἰς
Τήνον.

Ἡ χαρὰ τῆς μητρὸς μου ὅτε μὲ ἐπανεῖδε δὲν πε-
ριγράφεται. Τὰ χαρμόσυνα τότε δάκρυά της, ἦσαν τὸ
μέτρον ὅσης λύπης ὑπέφερε κατὰ τὴν ἀπουσίαν μου.

— Δὲν σοῦ ἔφερα τὰ κειμήλιά σου, μάνα μου!
Ἴδου τί σοῦ ἔφερα.

Καὶ ὥθησα τὴν Δέσποιναν πρὸς τὴν ἀγκάλην της.
Τὸ ἐγνώριζα ὅτι τὴν ὠδήγουν εἰς μητρὸς ἀγκάλην,
τὴν δυστυχῆ ὀρφανήν!

Ἐπανέλαβα ἀμέσως τὰς ἐργασίας μου πραγμα-
τοποιήσας τὸ πρό τιнос ματαιωθὲν σχέδιον τοῦ συνε-
ταιρισμοῦ, καὶ μετέβην εἰς Σῦρον, ὅπου μετ' οὐ πολὺ
μετέφερα τὴν οἰκογένειαν. Ὁ Θεὸς ηὐλόγησε τοὺς
κόπους μου, ἐπροίκισα καὶ ὑπάνδρευσα τὰς ἀδελφάς
μου μετὰ τῶν συνεταίρων μου, τέσσαρα δὲ ἔτη μετὰ
τὴν τελευταίαν ἐκ Χίου ἀναχώρησίν μου, ἐνυμφεύ-
θην, μὲ τὴν εὐχὴν τῆς μητρὸς μου, τὴν Δέσποιναν.

Μετά τινα χρόνον, ἀνεχώρησα μετ' αὐτῆς καὶ
μετέβημεν εἰς Ἀγγλίαν.

Ὁ βίος ἡμῶν διηλθεν εὐτυχῆς ἕκτοτε, ἀλλ' οὐ-

δέποτε ἐν μέσῳ τῆς ἐπελθούσης εὐημερίας ἐλησμονήσαμεν τῆς νεότητος τὰς δοκιμασίας. Συχνάκις, ὅταν βλέπω στολισμένας τὰς θυγατέρας καὶ τὰς ἐγγόνους μου, τὴν δὲ σύζυγόν μου περικοσμοῦσαν μὲ τοὺς συρμούς τῆς Εὐρώπης τὰς λευκάς τῆς τρίχας,

ἐνθυμίζω εἰς αὐτὴν τὸ βράχι τὸ ὁποῖον ἐφόρει, ὅτε τὴν αὐτὴν μεταφρονεῖσθαι ἐπὶ τοῦ ὄνου τοῦ Παντελῆ, καὶ μετὰ τὴν καὶ αὐτὴν καὶ εὐχαριστοῦμεν ἐκ μέλει καὶ ἀφ' ἑαυτῆς.

ΛΟΥΚΗΣ ΛΑΡΑΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ

ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΝΟΕΜΒΡΙΟΝ ΤΟΥ 1891

ΑΡΙΘ. 2683

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

Stanford University Libraries

3 6105 011 684 557

PA
5610
.B46
.L6
1892

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES
CECIL H. GREEN LIBRARY
STANFORD, CALIFORNIA 94305-6004
(415) 723-1493

All books may be recalled after 7 days

DATE DUE

www.libtool.com.cn

